

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI
BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

TARİHİ URFA CAMİİ MİNBERLERİ

Şebnem ÖZEN

ŞANLIURFA - 2019

Şebnem ÖZEN
155226006

TARİHİ URFA CAMİİ MİNBERLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İSLAM TARİHİ VE
SANATLARI
ANA BİLİM

ŞANLIURFA
2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI
BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

TARİHİ URFA CAMİİ MİNBERLERİ

Şebnem ÖZEN

Danışman

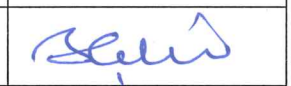
Doç. Dr. Gül GÜLER

ŞANLIURFA - 2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı 155226006 numaralı Şebnem ÖZEN'in hazırladığı "Tarihi Urfa Camii Minberleri" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 17/06/ 2019 tarihinde, saat 13:00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

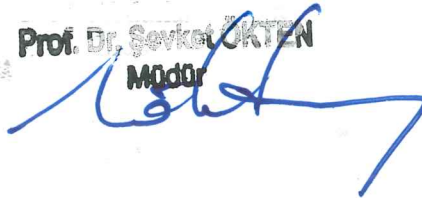
17/06/ 2019

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Doç. Dr. Gül GÜLER	Kabul	
Üye	Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ	Kabul	
Üye	Prof. Dr. Bahattin ÇELİK	Kabul	

Bu tezin İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

05.08/2019

Prof. Dr. Şevket ÜKTEN
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı: Şebnem ÖZEN
Öğrenci Numarası: 155226006
Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve
Sanatları
Programı: Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe): Tarihi Urfa Camii
Minberleri

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen yüksek lisans çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 173 sayfalık kısmına ilişkin,13/05/2019 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 23'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisanüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisanüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığımı ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarının bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

15/05/2019
Hazırlayan Öğrencinin
İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım15/05/2019

Doç.Dr.Gül GÜLER
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
(İmzası)

ÖZET

TARİHİ URFA CAMİİ MİNBERLERİ

ÖZEN, Şebnem

Yüksek Lisans Tezi

İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gül GÜLER

Mayıs, 2019, 157 sayfa

Mimarinin özünü teşkil eden cami yapılarında bu eserler kadar önemli olan mimari elemanlardan biri de minberlerdir. Çalışmanın amacı, Urfa'da bulunan tarihi cami minberlerinin özelliklerini, bu minberlerin cami içerisinde konum ve yerlerini, şekillerini, malzemelerini, tekniğini ve üzerindeki süslemelerini tespit edip, kataloglarını yapmak, benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Çalışmamızda, tarihi Urfa Camii minberlerini en erken tarihten başlayıp 20.yüzyılın başlarına kadar olanlar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Tarihi Urfa Camii minberlerini konu olarak seçmemizin nedeni, bugüne kadar Urfa'daki tarihi camilerin bütününe kapsayan detaylı bir çalışmanın olmamasıdır.

Tarihi Urfa Camii minberleri ile ilgili çalışmamızı Urfa'daki tarihi camilerde yer alan minberler ile sınırlanmıştır. Bu camilerde bulunan 31 adet minber incelenip, kataloğu yapılmıştır. Çalışmanın amacı Urfa'da bulunan tarihi cami minberlerinin aynı döneme ait diğer tarihi cami minberlerinden farkını, konumunu tespit edip incelemektir.

Minberlerin şekillerine göre tipolojisi yani sınıflandırılması yapılmıştır. Bunların süslemeleri, malzeme ve teknikleri incelenmiştir. Kataloğu hazırlanan minberlerin, tarihlendirilmesi yapılmıştır. Bütün bunlar çizim ve fotoğraflarla desteklenmiştir. Minberlerin tanıtımında genel olarak şu sıra izlenmiştir. Öncelikle minberin ait olduğu caminin konumu, inşa tarihi ve banî-mimar-usta bilgilerini içeren kısa bilgiler yer almaktadır. Daha sonra minberlerin kitabe, banî, inşa tarihi, yeri ve konumu,

kullanılan malzeme, yapılan süslemeler, kullanılan teknik ve minberin bugünkü durumu ile ilgili detaylı bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın sonunda aynı döneme ait diğer bölgelerdeki camii minberleri ile Urfa tarihi cami minberlerinin benzerlik ve farkı ortaya konulmuş, minberlerin yeri ve konumu tespit edilmiş, tipolojisi yani eşitleri tanımlanmış, malzemeleri, teknikleri, süslemeleri, kitabeleri incelenmiş, değerlendirilmiş ve sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Camii, minber, Urfa, Urfa Camii minberleri

ABSTRACT

HISTORICAL URFA MOSQUE PULPITS

ÖZEN, Şebnem

Master's Thesis

Department of Islamic history and art

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Gül Güler

May, 2019, 157 pages

One of the architectural elements that are as important as these works in the mosque structures that constitute the essence of architecture is pulpit. The aim of the study is to determine the characteristics of the historical mosque pulpits in Urfa, their location and place, shapes, materials, techniques and decorations on these pulpits, to make catalogs and to reveal similarities and differences. In this study, the historical Urfa Mosque pulpits from the earliest dates until the beginning of the 20th century were examined and evaluated. The reason why we chose the historical Urfa Mosque pulpit as a subject is that there is no detailed study covering all the historical mosques in Urfa.

Our work on the historical Urfa Mosque pulpits is limited to the pulpits in the historical mosques in Urfa. 31 pulpits in these mosques were examined and cataloged. The aim of the study is to determine and examine the difference of the historical mosque pulpits in Urfa from the other mosques in the same period.

The typology of the pulpits according to their shapes is classified. Their ornaments, materials and techniques were examined. The pulpits, whose catalog was prepared, were dated. All this is supported by drawings and photographs. In the introduction of pulpits, it was generally followed. First of all, brief information including the location of the mosque to which the pulpit belongs, the history of the building the knowledge of architect-master was presented. Afterwards, detailed information about the inscriptions, construction date, location and location materials used, decorations, technique and current status of the pulpits was given.

At the end of our study, the similarities and differences between mosque pulpits and Urfa historical mosque pulpits in other regions of the same period were determined, the location and location of pulpit were determined, typology was defined, materials, techniques, ornaments and inscriptions were examined, evaluated and concluded.

Keywords: Mosque, pulpit, Urfa, Urfa Mosque pulpits

TARİHİ URFA CAMİİ MİNBERLERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	III
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR.....	XIII
EKLER LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM MİNBERİN TANIMI

1.1. MİNBERİN TANIMI.....	4
1.2. MİNBERİN BÖLÜMLERİ.....	4
1.3. MİNBERİN TARİHÇESİ.....	6
1.3.1. Erken Dönem.....	6
1.3.2. Emeviler Dönemi.....	7
1.3.3. Abbasiler Dönemi.....	7
1.3.4. Memlükler Dönemi.....	9
1.3.5. Endülüs Dönemi	9
1.3.6. Büyük Selçuklular Dönemi.....	10
1.3.7. Anadolu Selçukluları Dönemi.....	11
1.3.8. Osmanlı Dönemi.....	11

1.4. URFA TARİHÇESİ.....	14
1.5. TİPOLOJİ.....	18
1.5.1. Klasik minber.....	18
1.5.2. Kible duvarı içerisinde yer alan minber şekli.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ URFA CAMİİ MİNBERLERİ

2.1. TARİHİ URFA CAMİİ MİNBERLERİ KATALOĞU.....	19
2.1.1. Ulu Camii	19
2.1.2. Eski Ömeriye Camii	21
2.1.3. Halil'ür-Rahman (Döşeme-Makam)Camii.....	22
2.1.4. Yeni Ömeriye Camii	23
2.1.5. Nimetullah(Ak) Camii	24
2.1.6. Hasan Padişah Camii	26
2.1.7. Hacı Yadiğar Camii	27
2.1.8. Pazar Camii	29
2.1.9. Mevlid-i Halil(Dergah) Camii	31
2.1.10. Çakeri Camii	32
2.1.11. Kara Musa Camii	33
2.1.12. İmam Sekkaki Camii	35
2.1.13. Dabakhane Camii	36
2.1.14. Behramlar Camii.....	37
2.1.15. Sultan Bey Camii	38
2.1.16. Hekim Dede	39
2.1.17. Kadıoğlu Camii	40

2.1.18. Damat Süleyman Paşa Camii.....	41
2.1.19. Yusuf Paşa Camii	42
2.1.20. Narıncı Camii	43
2.1.21. Hacı Lütfullah Camii	45
2.1.22. Hızanoğlu Camii	46
2.1.23. Hüseyin Paşa Camii	48
2.1.24. Rızvaniye Camii.....	49
2.1.25. Eski Arabi Camii	52
2.1.26. Hayrullah Camii.....	54
2.1.27. Mevlevihane Camii	55
2.1.28. Tuzeken Camii	56
2.1.29. Miskinler Camii	57
2.1.30. Kutbeddin Camii.....	58
2.1.31. Şehbenderiye Camii	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

3.1. TİPOLOJİ.....	62
3.1.1. Klasik minber.....	62
3.1.2. Kible duvarı içerisinde yer alan minber şekli.....	62
3.1.2.1. Kible duvarı içerisinde sadece doğu(sağ) yönde yer.....	63
alan minber şekli	
3.1.2.2. Kible duvarı içerisinde doğu(sağ) ve batı(sol) yönde.....	63
yer alan minber şekli	
3.2. TARİHLENDİRME.....	64
3.3. MALZEME.....	64

3.4. SÜSLEME.....	66
3.5.TEKNİK.....	68
3.6. SANATÇI.....	69
SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA.....	72
EKLER.....	ek.s.1

KISALTMALAR

C	Cilt
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
H	Hicri
M	Miladi
S	Sayfa

EKLER LİSTESİ

Ek. 1. Çizimler.....	ek.s.1
Ek. 2. Fotoğraflar.....	ek.s.4
Ek. 3. Tablolar.....	ek.s.72

GİRİŞ

Mimarinin özünü teşkil eden cami yapılarında bu eserler kadar önemli olan mimari elemanlardan biri de minberlerdir. Çalışmamızda, tarihi Urfa Camii minberlerini en erken tarihliden başlayıp 20.yüzyılın başlarına kadar olanlar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Tarihi Urfa Camii minberlerini konu olarak seçmemizin nedeni, bugüne kadar Urfa'daki tarihi camilerin bütününe kapsayan detaylı bir çalışmanın olmamasıdır.

İslam sanatında erken dönemden itibaren ana şeklini muhafaza ederek, farklı yüz yıllarda, farklı coğrafyalarda yapılmış olan minber en güzel örneklerini Osmanlı imparatorluğu döneminde vermeye devam etmiştir.

Hem hâkimiyet ve hükümdarlık hem de bağımsızlığın sembolü hutbe okutmaktır. Hutbe, hükümdarın hakim olduğu ülkelerin camilerinde Cuma ve Bayram namazları esnasında kendi ad, unvan ve lakaplarının “hatip” tarafından zikredilmesi ve kendisine dua edilmesidir. Hükümdar devrin geleneğine uyarak önce halifenin ad, unvan ve lakaplarını, sonra kendi ad, unvan ve lakaplarını zikretmekteydi. İşte bu yönden son derece önemli olan hutbeler cami elemanı olan minberleri de önemli kılmıştır.

Minberleri incelerken, öncelikle minberin sözlük tanımını, mimari tanımını yapıp, çizimlerle bir minberi oluşturan bölümler anlatılmıştır. Minberin tarihi, gelişimi ve İslam sanatında minber hakkında bilgi verilmiştir. Bu tarihi sürecin ardından Urfa'da bulunan minberlerin hangi tiplerde, nasıl görüldüğünü belirtmek için minberlerin tipolojisi yapılmıştır. Fotoğraf ve çizimlerle örnekler detaylı bir şekilde tanıtılmıştır.

Literatür taramasında kütüphanelerden konuyla ilgili kitaplar araştırılmıştır. Kütüphane çalışmasında tez konumuzla ilgili kaynak taranması ve ilgili yayınların incelenmesi yapılmıştır. İSAM kütüphanesi, Harran Üniversitesi Merkez kütüphanesi, Fırat Üniversitesi kütüphanesi, Şanlıurfa İl Halk kütüphanesi, ŞURKAV kütüphanesinde çalışılmıştır.

Arazi çalışmasında tarihi camilerdeki minberler tek tek tespit edilmiştir. Minberlerin fotoğrafları detaylı bir şekilde çekilmiştir. Yerinde yapılan çalışmalar ve fotoğraflarla minberlerin tasnifi ve tipolojisi yapılmıştır. Buna göre kaç çeşit minber olduğu, bu minberlerin tanımları, kullanılan malzeme, teknik, süsleme gibi özellikleri detaylı incelenerek değerlendirilmiştir.

Tezimiz 3 bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde minberin genel tanımı yapılmış, minberi oluşturan bölümler detaylı açıklanmıştır. Doğrudan minber konulu olsun veya olmasın, minberden bahseden çoğu araştırmada, bölümlerin isimlendirilmesi konusunda genel bir birliktelik görülür. Kapı, yan aynalık, süpürgelik, korkuluk, külah gibi genel bölümlerinin isimlendirilmesi konusunda genel tanımlar görülmektedir.¹ İşlevlerine uygun olarak konulmuş bu isimleri, çalışmamızda da kullandık. Ancak, araştırmamızda, kaynaklarda görülen isimlendirmelere ilaveler de yapılmıştır. Bir bölümün birden fazla ismi varsa, (kapı-giriş, geçit-dolap, süpürgelik-pabuçluk, köşk-şerefe-taht ve b.) genellikle aynı terimler kullanılmaya özen gösterilmiştir. Bir minberden bahseden araştırmaların çoğunda, bölümlerin adlandırılmasında, M. Z. Oral'ın minber krokisinden yararlanıldığı görülmektedir. Oral'ın krokisinde, minber bölümleri genel hatlarıyla verilmiştir.²

I. bölümde minberin tarihçesiyle ilgili kapsamlı bilgi verilmiştir. İlk minberin ortaya çıkışı, kökeni, işlevleri ve Hz. Muhammed döneminden Osmanlı'nın son dönemine kadar yapılmış minberlerden seçilenler, kısaca tanıtılmaya çalışılmıştır. Son kısımda kısa Urfa tarihçesinden bahsedilmiştir.

31 adet minberin incelendiği Tarihi Urfa Camii Minberleri Kataloğu başlıklı II. bölümde, her bir minber kronolojik sıraya göre incelenmiştir. Minberlerin tanıtımında genel olarak şu sıra izlenmiştir. Öncelikle minberin ait olduğu caminin

¹ Sedat Bayrakal, *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*, (İstanbul 2008), 17.

² Mehmet Zeki Oral, Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, kitabeleri ve Tarihçeleri, *Vakıflar Dergisi*, (Mayıs1962):5, 23.

konumu, inşaa tarihi ve bani-mimar-usta bilgilerini içeren kısa bilgiler yer almaktadır. Daha sonra minberlerin kitabe, bani, inşaa tarihi, yeri ve konumu, kullanılan malzeme, yapılan süslemeler, kullanılan teknik ve minberin bugünkü durumu ile ilgili detaylı bilgi verilmiştir. Onarım geçirdikleri anlaşılan minberlerin orijinal kısımlarını tanıtır, sonradan müdahale gördükleri açıkça belli olan kesimleri üzerinde detaylı durulmamıştır.

III. bölümde ise tarihi Urfa Camii minberleri çalışmamızın genel değerlendirilmesi yapılmıştır. Minberlerin yeri ve konumu tespit edilmiş, tipolojisi yani çeşitleri tanımlanmış, malzemeleri, teknikleri, süslemeleri, kitabeleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Katalogu hazırlanan minberlerin, tarihlendirilmesi yapılmıştır. Bütün bunlar çizim ve fotoğraflarla desteklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİNBERİN TANIMI

1.1.MİNBERİN TANIMI

Sözlükte "yükselme; yükseltme" anlamlarındaki **nebr** kökünden türeyen minber kelimesi "kademe kademe yükselerek çıkılan yer" demektir. Terim genelde mescit veya camilerde mihrabın sağ tarafında bulunan, Cuma ve Bayram hutbesini okumak için kullanılan (merdivenli kürsü) mimarî elemanı ifade etmektedir.³ Bunun yanında minber sözcüğü kürsü, koltuk, taht gibi anlamlara da gelmektedir. Genelde camilerde hatibin hutbe okurken daha iyi görülmek ve sesini daha iyi duyurmak üzere çıktığı basamaklı mimari unsuru, bazen da kürsü, koltuk, taht vb.ni ifade eder.⁴

Peygamber minberi mescidin devlet yönetiminin merkezi olduğu ilk dönemlerde hutbeden ziyade birtakım başka fonksiyonlar üstlenmiştir. Halifeler bu minber üzerinde biat alıyor, kadılar da özellikle "lian" gibi bazı davalara, yemin veya şahitlik edecek kişilerin ondan etkilenecek yalan söylemekten çekinecekleri düşüncesiyle bu minberin önünde bakıyorlardı. Minberin hem dini hem de siyasi rolü büyük olmuştur.

1.2. MİNBERİN BÖLÜMLERİ

Klasik bir minber, 1.Kapı, 2.Gövde ve 3.Şerefe olarak üç ana kısımdan oluşur. Kapıda yan söveler, aynalık, tac ve kapı kanatları bulunmaktadır. Ancak Osmanlı döneminde minberler çoğunlukla mermerden inşa edildiği için kapı kanatları yerini kemerli açıklık şeklinde düzenlenen girişler bırakılmıştır.⁵ Gövde; yan aynalıklar, merdiven, korkuluk ve yanlarda şerefe ve süpürgelik kısıklarından meydana gelmiştir. Şerefe kısmında ise sahanlık, kubbe veya külah ve alem vardır(Çizim.1).

³ İlhan Ayverdi, 'Minber', *Misalli büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul 2006), 2: 2077.

⁴ Nebi Bozkurt, "Minber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 2005), 30: 101.

⁵ Gülay Apa, *Osmanlı Dönemi Selatin Cami Minberleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007), 12-13.

A. Kapı

a. Kaide: Minberin üzerine oturduğu tek sıra veya bir kaç sıra bordür ve silmelerden oluşmaktadır. Bu bordür ve silmeler minber boyunca devam ederek, minberin duvarla bağlantısını sağlamaktadır.

b. Giriş: Minberlerin basamak başlangıcında kemerli açıklık şeklinde düzenlenen ve minbere geçişi sağlayan bölüm. Tıpkı büyük yapıların taç kapıları gibi üzerinde kitabelik yer almakta ve dönemine uygun taç ile sonlanmaktadır. Osmanlı dönemine kadar kapı kanatları olan örnekler mevcut ise de Osmanlı selatin camileri içinde kapı kanatları olan tek örnek Bursa ulu Camii minberidir⁶ (Çizim.2).

c. Aynalık alt bölümü: Minber kaidesinin hemen üzerinde yükselmektedir ve Osmanlı erken dönem sonlarında kemerli açıklıklara dönüşmüştür. Özellikle Osmanlı dönemi minberlerinde karşımıza çıkar.

B. Gövde

a. Yan aynalıklar: Gövdeyi oluşturan ve minberlerin yan yüzlerinin form özelliğinden dolayı üçgen olan geniş alanın adıdır(Çizim.3).

b. Korkuluk: Minberi iki yanından sınırlandıran ve merdivenleri kuşatan elaman

c. Köşe bent: Minber korkuluğu ile giriş sövelerini birbirine bağlayan köşelerde estetik amaçlı yapılmış küçük süslü unsur.

d. Geçit: Genellikle kemerli açıklık şeklinde bulunan ve minberle kesintiye uğrayan harimde geçişi sağlayan bölümdür. Geçit bölümü Selçuklu dönemimde kapalı panolar şeklinde düzenleniyordu Bursa ulu Camii ve Edirne eski cami minberlerinde bu geleneğin devam ettiğini görüyoruz. Ancak daha sonraki örneklerde geçit bölümü kemerli açıklık şeklinde düzenlenmiştir.

e. Geçit üst panosu: Geçit bölümünün hemen üzerinde yer alan dikdörtgen pano yüzeyi sade bırakıldığı gibi dönemine uygun olarak süslenen örneklerle mevcuttur.

⁶ Apa, *Osmanlı Dönemi Selatin Cami Minberleri*, 12-13.

f. Köşk alt panosu: Genellikle yüksek olan minberlerde karşımıza çıkar geçit üstü panosunun üzerinde yer alan dilimli kemerli açıklık şeklinde düzenlenen bölümdür.⁷

C.Şerefe

a. Köşk: Minberin en üst bölümünde taht olarak adlandırılan dört taşıyıcı ile yükseltelen bölüm

b. Köşk yan pano: Minber köşkünün yan yüzeylerindeki açıklığı kapatan ve genellikle korkuluğun devamı şeklinde düzenlenen panolardır.

c. Kasnak: Minber külahının oturtulduğu çokgen yada silindirik elamanlardır.

d. Külah: Minber köşkünün örtüsü şeklinde düzenlenmiş külahlar yüksekliği sağlayan en önemli unsurlardır.

e. Alem: Külahın bitiminde, ucunda yer alan madenden yapılmış süsleme bölümüdür.⁸ Mimaride kubbe ve minarelerde görülen alemler minberlerde de yapılmıştır.⁹

1.3. MİNBERİN TARİHÇESİ

1.3.1. Erken Dönem

İslam sanatı cami mimarisinde minberi ilk defa olarak Hicret'ten hemen sonra yapımına başlanılan Mescidü'n-Nebi'de kullanıldığı bilinmektedir. Mescid-i Nebevi inşa edildiğinde minberi bulunmamaktadır. Mescide minber ilavesi bir müddet sonra gerçekleştirilmiştir. Önceleri bir hurma kütüğüne yaslanarak konuşan Hz. Peygamber için hicretin H.7./M.628 veya H. 8. yılında ılgın ağacından iki basamak ve bir oturma yerinden (mak'ad) ibaret bir minber yapılmıştır. Yaklaşık 1 m. yüksekliğindeki bu

⁷ Apa, *Osmanlı Dönemi Selatin Cami Minberleri*, 13.

⁸ Apa, *Osmanlı Dönemi Selatin Cami Minberleri*, 13.

⁹ Ayverdi, 'Minber', 2: 2077.

minberin oturma yerinin ön taraf köşelerinde muhtemelen uçları topuzlu iki dikme bulunuyordu ve minber sade bir işçiliğe sahiptir.¹⁰

Mescid-i Nebevi'den sonra ikinci minber Mısır' da Amr b. As Camii'ne konulmuş, ancak bunu duyan Hz. Ömer, Amr'a bir mektup yazarak minberi kaldırmasını ve Müslümanlara önlerinde ayakta durarak hitap etmesini istemiştir. Halifenin vefatının ardından camiye bu minber tekrar konulmuş olmalıdır; çünkü H.93 (M.711-12) yılında Kurre b. Şerik' in Amr zamanında yapılan minberi yenisiyle değiştirdiği rivayet edilmektedir. Tespit edebildiğimiz en eski minber örneğinden biri de Küfe Mescidi'ne aittir. Ancak bu son minber hakkında sahip olduğumuz tek bilgi, Hz. Ali'nin Küfe'de tuğla malzemeyle imal edilmiş bir minber kullandığı haberidir. Peygamberi'n Mescidü'n-Nebi'de minber kullanmış olması sebebiyle dönemin diğer önemli mescitlerinde de minber bulunması kuvvetle muhtemeldir.¹¹

1.3.2. Emeviler Dönemi

Mekke Haremi'ne ilk minber Muaviye b. Ebu Süfyan tarafından konulmuş ve ahşaptan, üç basamaklı, taşınabilir olan bu minber Harunnürreşid'in hediyesi dokuz basamaklı, nakışlı minber getirilince Arafat'a nakledilmiştir. İlk dönemlerden itibaren tuğla ve kerpiç gibi malzemelerden de minber yapılmıştır. Hz. Ali'nin muhtemelen Kufe'de tuğla bir minber üzerinde konuştuğu rivayet edilir. Mervan b. Hakem'in valiliği devrinde bayram namazlarının kılındığı Medine musallasında da kerpiçten bir minber bulunuyordu.¹²

1.3.3. Abbasiler Dönemi

Abbasiler döneminde Hz. Peygamber'in minberini eski haline döndüremeyen Mehdi- Billah eyaletlerdeki bütün minberlerin üç basamaklı olmasını emretmiştir. Ancak ondan sonra çoğunlukla ahşaptan dokuz basamaklı minberlerin yapıldığı ve İslam dünyasında bu sayının on yediye kadar çıktığı bilinmektedir. Bazı tamirler ve

¹⁰ Bozkurt, "Minber", 30: 101.

¹¹ Bozkurt, "Minber", 30: 102.

¹² Bozkurt, "Minber", 30: 102.

değişiklikler geçirmekle birlikte ana çatısı itibariyle günümüze ulaşan en eski minber Kayrevan Sıdı Ukbe Camii'ne aittir (Fot.no.1). Tik ağacından yapılmış on bir basamaklı minber ahşap oymacılığının en güzel örneklerinden biridir. IX yüzyılda Bağdat'tan getirildiği söylenen bu kapısız tip minberin iskeleti, ilk örnekleri Kubbetü's-sahre girişlerinde görülen asma yaprak ve filizleriyle süslenmiş, gövde kısmının iki yan aynalığı ve sahanlık çok sayıda dikdörtgen ve üçgen panellerle kapatılmıştır. Panellerin çoğu geometrik kafeslerden meydana gelmiştir. Bunların bazıları üzerlerindeki çok kaliteli oyma arabesk, asma yaprağı ve çam kozalağı gibi motiflerle Irak'taki erken dönem Abbasi sanatını yansıtmaktadır. Günümüze ulaşan en eski minberlerden biri de Fatımiler devrinde Hz.Hüseyin'in başının bulunduğu söylenen Askalan Ulu Camii için yapılan ve rivayete göre baş Mısır'a götürülünce el-Halil'deki Mescidi İbrahim'e nakledilen H.484 (M.1091) tarihli minberdir. Ceviz ağacından olan minber iki yan cephesi ve kapısı ince oyma girift bitki motifli altıgen, çokgen ve altı köşeli yıldız şeklindeki ahşap parçalarıyla süslenmiştir.¹³

Abbasiler zamanında benzer şekilde yapılmış Minber tipleri Mısır ve Suriye'ye yayılmıştır. Fatımiler(M.910-1171) devrinde yapılan minberin kapıları taçları şerefeleri bulunuyordu. Bu tipte en iyi örnek 1168 yılında Nural-din için Kudüs'te inşa edilen Aksa cami minberidir. İran ve Afganistan da bulunan en erken tarihli minberler Moğol istilacıları tarafından tahrip edilmiştir. Ancak, Timur zamanına ait pek çok örnek bulunmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden biri Meşhed'deki Cevahir (Djawahr Shah Agah) Şah Ağadır.(M.1436-1446) bu minberdeki bütün elamanlar beşgen ve yıldız şekilli panolar kıvrık dallarla kaplanmıştır.¹⁴

¹³ Şerare Yetkin, “Abbasiler Dönemi“, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 1988), 1: 49.

¹⁴ Celal Esat Arseven, *Türk Sanat Tarihi, Menşeyinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim ve Tezyini Sanatlar*, (İstanbul, tarihsiz), 32.

1.3.4. Memlükler Dönemi

Memlükler minberlerinde, daha çok künde kari ve kakma tekniklerini kullanmışlardır. Önemli bir eser olan İbn Tolun Camii'ndeki Sultan Laçın minberi (H.695/M.1296) zengin yıldız süslemelere sahiptir. Yalnız çerçevesi kalan bu minberin panoları Kahire Müzesi ile South Kensington Museum'da muhafaza edilmektedir. H.698(M.1299) yılında Kahire Salih Talai ' Camii için Emir Bektemür el-Çukandar (Çevgandar) tarafından yaptırılan ahşap minber de erken Memluk minberlerinin tipik bir örneğidir. Maridani(M.1340) ve Aksungur(M.1346) camilerinin minberlerinde Moğol istilası sebebiyle batıya kaçan sanatkarların katkısıyla XIII. yüzyılın sonlarından itibaren XIV. yüzyılda Kahire merkez olmak üzere gelişmeye başlayan kakma tekniğinin en erken ürünleri görülmektedir. Kahire Sultan Hasan Külliyesi'ndeki caminin (M.1356- 1363) taş minberi ise ahşap minberlerin bazen taş minberlere örnek oluşturduğunu göstermektedir. Memluk minberlerinin en parlak devri Kahire'de XV. yüzyıla rastlamaktadır (Fot.no.2). Bu dönemde yapılan minberlerin görünümünde esaslı bir değişiklik olmayıp ayrıntılarda farklılıklar görülür. Şam Ümeyye Camii ve Müeyyed Camii'nin (M.1415- 1420) minberi yıldız süslemeleriyle önemli bir örnektir. South Kensington Museum'da bulunan ve kitabesinden Kayıtbay (M.1468- 1496) tarafından yaptırıldığı anlaşılan taş minberin tahta kısımlarında fildişi satırlara ve boya izlerine rastlanmaktadır.¹⁵

1.3.5. Endülüs Dönemi

Endülüs sanatının genel özellikleri göz önüne alındığında burada sanatkarane işlenmiş birçok minberin imal edildiği düşünülebilir. Merraküşi II Hakem'in Kurtuba Ulu Camii için kırmızı ve sarı sandal abanoz, ılgın gibi ağaçlardan yaptırdığı, tekerlekler üzerinde hareket edebilen bir minberden bahseder. Günümüze ulaşan önemli bir örnek, kitabesinden XII. yüzyılda Kurtuba'da yapıldığı anlaşılan ve halen büyük bölümü sağlam olan, Merakeş'te Kasrül-bedl' Müzesi'nde korunan Kütübiyye Camii'nin ahşap minberidir. İnce bir işçiliğe sahip dokuz basamaklı minberin ilk

¹⁵ Fulya Eruz, "Memlukler Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara 2004), 29:

97-100.

basamağının yanlarına, ortalarında at nalı kemerli pencere şeklinde birer açıklık bulunan iki pano yerleştirilmiştir. Panolar kemerlerden sonra biraz daha yükselip köşelerinde konik iki topuzla nihayet bulur. Yanlardaki ve merdiven basamaklarının alınlıklarındaki zengin tezyin at girift dal, yaprak ve çiçek motifli arabesk oymalarla elde edilmiştir.¹⁶

1.3.6. Büyük Selçuklular Dönemi

İran' da bugüne gelen az sayıdaki minberin en eskisi H.445 (M.1053) tarihli Şüster Camii minberi olup süslemeleri, arabesk motiflerin işlendiği yıldız ve çok köşeli ahşap parçalarının birbirine geçirilmesiyle uygulanan künde kari tekniğinin ilk örneklerindedir. Orta İran'da Selçuklular dönemine ait beş minber bulunmakta ve daha küçük olmakla beraber yapım tekniği ve eğri kesim oyma tezyinat hususunda Kayrevan Sıdı Ukbe Camii'nin minberine benzemektedir. Bu tekniğin en güzel uygulamaları İbyane Camii minberinde görülmektedir. Minberin yanlarında yer alan panolarda daha sonra Samerra alçı duvar süslemelerinde rastlanan derin kesim sarmal uçlu abstre yapraklar yer almaktadır. H.543 (M.1148) tarihli Berz minberi ise korkuluklarında kafes tekniğinin uygulandığı bilinen ilk İran örneğidir. XII. yüzyıla ait en güzel minberlerden biri, Nureddin Mahmud Zengi'nin Mescid-i Aksa için altı Halepli ustaya yaptırdığı, fakat Haçlı istilasını sebebiyle ancak Selahaddin-i Eyyübi tarafından yerine konulabilen minberdi. 1969'da fanatik bir Yahudi'nin Mescid-i Aksa'da çıkardığı yangında harap olan bu ceviz minberin tezyinatında henüz başlangıç safhasındaki sedef ve fildişi kakma tekniği uygulanmıştır. XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. ilk yarısına ait birçok minber ise tamamen çini kaplamalıdır. Bunlar arasında özellikle Verzane Cuma Camii, Yezd'de Çehar Minar Mescidi ve Hızır Şah Mescidi, Benderabad Külliyesi'nin mescidi. Keşan'da Meydan Mescidi minberleri dikkat çekicidir.¹⁷

¹⁶ Beksaç Engin, "Endülüs Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 1995), 11: 225-232.

¹⁷ Merçil Erdoğan, "Büyük Selçuklu Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 2009), 36: 380-384.

1.3.7. Anadolu Selçukluları Dönemi

M.1071 Malazgirt zaferinden sonra Selçuklular Anadolu'nun fethine başlamışlardır. Selçuklular fetihle birlikte Bizans ve Haçlılarla mücadele halinde oldukları için yapı inşasına hemen başlama imkânı bulamamışlardır. İlk dönemde kiliseler camii olarak kullanılmıştır. Kaynaklar Sultan Melik Şah'ın Anadolu'da fethedilen yerlere minber gönderdiğini söylemektedir.¹⁸ Minber gönderilmesinin en önemli sebebi Cuma namazlarında minberde Sultan adına hutbe okunmasıdır. Bu da bu bölgenin Selçuklu devletine dahil olduğunu göstermektedir.¹⁹

Selçuklular Anadolu'ya girdikten sonra burada tutunma ve yerleşme mücadelesi içerisinde olmasından dolayı 12.yüzyılda camii-minber inşa edememişlerdir. 12. yüzyılda Selçukluların Anadolu'ya kesin olarak yerleşmesinden sonra camii inşasına başlanmıştır.²⁰

Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen camilerde ahşap malzemeden künde-kari tekniğinde üzerinde yazı, geometrik ve bitkisel süslemenin yer aldığı çok nitelikli abidevi minberler yapılmıştır. Konya Ulu (Alaeddin) Camii(12.yy) (Fot.no.3,4,5), Harput Ulu Camii(12.yy)(Fot.no.6,8,9), Çorum Ulu Camii²¹(13.yy)(Fot.no.7), Divriği Kale Camii(13.yy) günümüze kalan en güzel örnekleridir.²²

1.3.8. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Devleti döneminde minberin klasik şeklini muhafaza ettiği görülmektedir. Selçukludan farklı olarak bu dönemde daha çok mermer ve taş

¹⁸ Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi başlangıcı ve Gelişimi*, (Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara1991), 33.

¹⁹ Mustafa Güler, *12.Yüzyıl Anadolu Türk Camileri*, (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2005), 18.

²⁰ Oktay Aslanapa, "Minber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 1979), 8:337.

²¹ Haluk Karamağaralı, Çorum Ulu Câmii'ndeki Minber, *Sanat Tarihi Yıllığı*, (İstanbul, 1965), 56.

²² Celal Esat Arseven, "Minber" *Sanat Tarihi Ansiklopedisi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966),30: 104.

minberler karşımıza çıkmaktadır. Ajur tekniği(delik işi), kazıma ve kabartma tekniği ile yine yazı, geometrik ve bitkisel kompozisyonlarla yapılmış süslemeler görülmektedir. Osmanlı döneminde daha büyük ölçülere sahip minberlerin yapıldığı görülmektedir.²³

Genelde bir perde ile örtülen kapı üstte mukarnas ve bunun üzerinde bir sıra palmet dizisiyle sonlanmaktadır. Merdiven korkulukları umumiyetle kafes şebekelidir. Yan aynalıklar ise bazen düz bırakılmış, bazen de ortada kafes oyması bir göbekte değerlendirilmiştir. Minberin köşk kısmı örneklerin bazısında ahşaptan, bazısında da mermerden yapılmıştır; bu kısım alemlî bir külahla son bulmaktadır.²⁴

Bursa Ulu Camii(14.yy) (Fot.no.11,12,13) künde-kari tekniğinin en önemli örneklerindedir. Süleymaniye Camii'nin(16.yy) (Fot.no.14,15) minberi de klasik bir örnek olarak son derece sadedir. Şehzade ve Edirne Selimiye (16.yy) (Fot.no.16) camilerinin minberleri yan aynalıklarında kafes oymalı göbekler bulunan klasik örneklerdir.²⁵

Minberlerdeki klasik düzenlemeler, XVII. yüzyılda Sultan Ahmed Camii (Fot.no.17) ve Yeni cami minberlerinde sürdürülmüş, her ikisinde de hem kafes oyma hem kabartma süslemeli taş işçiliği uygulanmıştır. XVIII. yüzyıl başında yapılan Üsküdar Yeni Valide Camii'nin minberi de klasik üsluptadır. Aynı yüzyılın ortalarına doğru Batı'dan gelen etkilerle farklı süslemeler ortaya çıkmıştır. İstanbul Hekim oğlu Ali Paşa Camii'nde (H.1147/M. 1734-35) bu türün ilk örneği görülür. Daha sonra akantus yapraklarının ve barak kıvrımlarının kullanıldığı örnekler gelir. Nuru Osmaniye (M.1748-1755), Laleli (M.1760-1764), Ayazma (H.1174/M.1760-61), Fatih (M.1767-1771), Eyüp Sultan (M.1798-1800), Üsküdar Selimiye (M.1801-1805), Ortaköy (M.1854) ve Dolmabahçe (M.1854) camilerinin minberleri bu gruptadır; Fatih, Laleli ve Dolmabahçe camilerinin minberlerinde ayrıca bol renkli taş kullanılmıştır.²⁶

²³ Arseven, "Minber"30: 105.

²⁴ Arseven, "Minber"30: 105.

²⁵ Zeynep Hatice Kurtbil, "Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 2005), 30: 223.

²⁶ İhsan Fazıloğlu, "Osmanlı Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 2007), 33: 548-556.

I. Abdülhamid'in (H.1192/M.1778) yılında yaptırdığı Beylerbeyi Camii'nin fildişi- kemik kakmalı abanoz minberi de barak özellikler taşımaktadır. Bu minberlerde korkuluklar artık şebekeli değildir ve yekpare mermer üzerine dönemin benzer anlayışına uygun kabartma düzenlemeler uygulanmıştır.²⁷ Kırşehir'deki (Gülşehir) Kara vezir (Kurşunlu) Camii ile (H.1193/M.1779) Yozgat'taki Çapanoğlu Camii'nin (H.1193/M.1779) renkli taş süslemeli minberleri barak devrinin İstanbul dışındaki en önemli örnekleri olarak dikkat çeker.²⁸

XIX. yüzyılın Türk empire (ampir) üslubunda iyon ve korint başlıklarla birlikte antik süsleme elemanları görülmektedir. Tophane Nusretiye (M.1822-1826) Küçük Mecidiye (M.1849) ve Hırka-i Şerif (M.1847-1851) camilerinin taş minberleri empire Fatih Hırka-i Serif Camii'nin empire üslubundaki minber üslubunun başlıca temsilcileridir. Ertuğrul (M.1887) ve Cihangir (M.1890) camilerinin minberleri ise bu üslubun ahşaba yansımış örneklerini oluşturur. Yine XIX. yüzyılda Doğu'dan ve Batı'dan gelen farklı üslupların karışımı olan eklektik üslupta geometrik geçmelerin yanı sıra külah yerine kubbe kullanılmıştır. Bu üsluba giren Altunizade (M.1865), Aksaray Pertevniyal Valide (M.1871) ve Yıldız Hamidiye (M.1886) camilerinin minberleri taş malzemeyle yapılmış. Pertevniyal Valideve Hamidiye'nin minberlerinde külah yerine bombeli dilimli kubbeye yer verilmiştir. Kazasker Camii'nin (M.1902) ahşap ve Suadiye Camii'nin (M.1907) mermer minberleri de bu üslupta ele alınmış diğer örneklerdir. Erenköy Zihni Paşa (M.1901), Göztepe Halis Efendi (M.1902). Bostancı Kuloğlu Mustafa Bey (M.1912) ve Bebek (M.1912) camilerinin ahşap minberleri ise XX. yüzyılın başında bu yabancı kökenli üsluplara tepki olarak ortaya çıkan ve milli mimariyi tekrar canlandırmaya çalışan neo Klasik üslubun başlıca ürünleridir.²⁹

²⁷ Oktay Aslanapa, "Anadolu'da Türk minberleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 1960) 8: 70.

²⁸ Muhittin Serin, "Osmanlı Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 2007), 33: 568-574.

²⁹ Serin, "Osmanlı Dönemi", 33: 568-574.

1.4. URFA TARİHÇESİ

Urfa'da kurulan ilk ve tek bağımsız devlet Osrhoene krallığıdır. Urfa krallarının çoğu Abgar ismi ile çağrıldığından bu devlete Abgarlar devleti denildiği gibi Abgarlar dönemi de deniliyordu. Abgarlar dönemi Urfa'nın en belirgin ve meşhur dönemidir. M.244 tarihinden itibaren Urfa, Roma imparatorluğunun Osrhoen adında bir eyaleti oldu ve artık Urfa'yı Roma'dan gönderilen valiler idare etmeye başladı. Roma imparatorluğunun M.395 tarihinde ikiye ayrılmasından sonra da Doğu Roma (Bizans) imparatorluğunun egemenliğine giren Urfa, Güney-doğu Roma'nın merkezi oldu. Artık Urfa Müslümanlar tarafından fethedilmesine kadar 400 yıl Doğu Roma'nın (Bizans'ın) hâkimiyetinde kaldı.³⁰

M.636 tarihinde Kudüs'ün fethi sırasında halife Hz. Ömer (r.a.) Kudüs'e gitmişti. Oradan Fırat'ı geçerek daha kuzeye doğru çıktığı ve onun bu seyahati sırasında Urfa'ya yaklaştığı, Urfa halkının Hz. Ömer'i (r.a) karşılamaya çıktıkları ve Urfa'nın güvenliği hakkında kendisinden söz aldıkları da kaydedilmektedir. Güneydoğu Anadolu'nun diğer şehirlerinin halkı da Urfa barış şartlarına göre, Müslümanlarla barış yaptılar. Böylece Urfa M.637–38 yılında fethedildi.³¹

Hz. Osman'ın halifeliği zamanında Şam valisi Muaviye, bu bölgeye Mudar kabilesinin kollarından Beni Temim ve Kays kabilelerini yerleştirmişti. Zaten İslam'dan evvel de Mudarlar bu bölgede yerleşmişlerdi. Onun için Urfa'nın da içinde bulunduğu bu bölgeye bir müddet “Diyar-ı Mudar” deniliyordu. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra halife olan Hz. Ali'nin (halifeliği M.656–660) halifeliğini Şam valisi Muaviye tanımamıştı. O yüzden Muaviye'nin (halifeliği M.660–680) Şam valiliği sırasında ve sonra müstakil hareket ettiği halifeliği zamanlarında, Urfa da Muaviye'nin idaresine girmiştir. Hazreti Muaviye, yumuşak huyluluğu ve cömertliği ile sadece emrinde bulunan müslüman kabilelerini değil, bölgedeki Hristiyanları da hoşnut etmişti.³²

³⁰ Sami Güler, *Eskiçağ'dan Kurtuluş Savaşına Kadar Urfa Tarihi*,(Şanlıurfa, Şurkav 2002), 15.

³¹ Güler, *Eskiçağ'dan Kurtuluş Savaşına Kadar Urfa Tarihi*, 23.

³² Mehmet Sait Şahinalp, *Şanlıurfa şehrinin kuruluş ve gelişmesi*, (Doktora tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya (Bölgesel Coğrafya) Anabilim Dalı, Ankara 2005), 52.

Velid bin Abdulmelik (M.705–715) halife olduktan sonra el-Cezire (güneydoğu Anadolu) bölgesine kardeşi Mesleme bin Abdulmelik'i (ölüm.M.739) vali tayin etti. Mesleme de devamlı Anadolu içlerine ve hatta İstanbul'a gazalar yapardı. O devrin efsanevî kahramanı Battal Gazi (ölüm.740) de Mesleme'nin komutanlarındandı. Mesleme bin Abdülmelik bölgeye vali olunca, bölgenin merkezini Kinnesrin'den Harran'a taşıdı. İkamet etmesi için de bir saray inşa ettirdi. Böylece Mesleme'den itibaren Güneydoğu Anadolu valileri devamlı Harran'da ikamet etmeye başladılar. Dolayısıyla Anadolu içlerine yapılan gazalar için buradan ordu sevk ettiler.³³

Harran, Emevilerle Abbasiler arasında cereyan eden kanlı ve şiddetli savaflara sahne olmuştur. Bu sırada Abbas oğullarının propagandasını yapanlar, Resulullah'ın (s.a.s.) amcası Hazreti Abbas'ın (ö.M.653) oğlu Abdullah'ın (ö.M.687–88) oğlu Ali'nin (ö.M.736) oğlu Muhammed'e (ö.M.743) biat ediyorlardı. Onun vefatından sonra da oğlu İbrahim'e biat etmeye başladılar. Dolayısıyla bu İbrahim'e de İmam İbrahim diyorlardı. İmam İbrahim Emevi Halifesi Mervan bin Muhammed (halifeliği M.744–750), İmam İbrahimi Harran'da zindana attırdı. İmam İbrahim'in zindanda vefatından(749) sonra Abbas oğulları Abdullah es-Seffah'a 30 KasımM.749 tarihinde biat ederek halife yaptılar. Böylece ilk Abbasi halifesi Abdullah es-Seffah (halifeliği M.749–754) oldu. Abbasiler Fırat kıyısında cereyan eden savaşta Emevileri yendiler ve Harran'a girdiler. Bu tarihten sonra Urfa bölgesi Abbasi egemenliğine girdi.³⁴

Onuncu yüzyıldan itibaren artık Abbasi halifelerinin askerî ve siyasî güçleri kalmamıştı. Bu yüzden İslam ülkelerinin bazı yerlerinde şehir devletçikleri diyebileceğimiz kendi hâkimiyetlerini kuran hükümdarlıklar oluşuyordu. Böylece bazı valilikler bu şekilde kendi yarı bağımsızlıklarını ilan ediyorlar ve sadece halifeye dini bakımdan hürmet gösteriyorlardı. M.905 tarihinden itibaren de Hamdaniler (M.905–991) bölgeye hâkim olmuşlardı. On birinci yüzyıl başlarında ise Urfa Numeyr oğullarından (M.991–1081) Utayr adında birinin hâkimiyetinde idi.

³³ Fatih Aydın, *Urfa İlinin İnanç Coğrafyası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi ,Fırat Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1997), 38.

³⁴ Aydın , *Urfa İlinin İnanç Coğrafyası*, 45.

Utayr kendisi Hille’de oturuyor ve Urfa’yı da naibi Ahmed bin Muhammed adında biri yönetiyordu.³⁵

M.1059 tarihinde Sultan Tuğrul’un (M.1040–1063) emriyle Alpaslan Harran’ı ele geçirdi. Büyük Selçuklu Sultanı Alpaslan’ın, Bizans İmparatoru Diyojen ile M.1071 senesinde yaptığı Malazgirt meydan muharebesini kazanması sonunda yaptığı antlaşma içinde evvelce Müslümanlara ait olan şehirlerden Urfa’nın da Selçuklulara bırakılması maddesi de bulunuyordu. Böylece Urfa tekrar Müslümanlara bırakıldı. M.1081 tarihinde Şerefüddeve Müslim bin Kureyş Harran’ı zapt etmiş ve Urfa ile barış anlaşması yapmıştı. 1072 tarihinde Alpaslan’ın ölümü ile Selçuklu tahtına Alpaslan’ın oğlu Melikşah geçti. Büyük Selçuklu sultanı Melikşah (M.1073–1092), amcası oğlu Kutalmış (ö.M.1064) oğlu Süleymanşah’ı (ö.M.1086) Anadolu’ya göndererek Urfa ile Birecik arasında yerleşmelerini emretmişti. Sultan Melikşah’ın (M.1073–1092) komutanlarından Bozan (M.ö.1094) M.1086–87 senesinde Urfa’yı kuşattı. Sultan Melikşah Urfa’yı zapt eden komutanı Bozan’ı Urfa valiliğine tayin etti.³⁶

Sultan Salahaddin Eyyubî (saltanatı.M.1174–1193), Haçlılarla mücadele etmek niyetinde olduğundan, Urfa, Harran ve Rakka gibi sınır şehirlerini ele geçirmek istiyordu. M.1182 tarihinde de Urfa’yı ve diğer şehirleri çetin bir savaştan sonra Zengilerden aldı. Harran M.1182 yılında Eyyubilerin hâkimiyetine girdiğinde Sultan Salahaddin Harran’ı el-Cezire ve Musul bölgelerinin zaptında üs olarak kullandı. Anadolu Selçuklularının Harran ve Urfa’yı kuşatması başarısız olunca, Eyyubi hükümdarı Salih Necmeddin M.1236 senesinde Urfa ve Harran’ı kendisine yardım eden ve o tarihlerde Moğolların önünden kaçarak Anadolu’ya gelen Harezmlilere bıraktı. Harezmlerin halka kötü davranışı üzerine, M.1241’de Halep Eyyubi hükümdarı Melik Nasır Salahaddin Urfa ve çevresine saldırarak buraları zaptetti.³⁷

M.1362 tarihlerinde Urfa ve çevresinde Şii olan Karakoyunlular hâkim olmuşlar ve bu bölgede bir müddet hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. 1300’ler önce Moğollar Anadolunun çeşitli bölgelerini yakıp yıktı. 1300’lü yıllarından sonra Urfa,

³⁵ Şahinalp, *Şanlıurfa şehrinin kuruluş ve gelişmesi*, 56.

³⁶ Güler, *Eskiçağ’dan Kurtuluş Savaşına Kadar Urfa Tarihi*, 37.

³⁷ Şahinalp, *Şanlıurfa şehrinin kuruluş ve gelişmesi*, 62.

bu defa da Timurluların saldırısına uğradı. M.1387’de Anadolu içlerine giren Timur Han (ö. M.1405), birkaç defa Urfa’ya saldırarak birçok yeri tahrip etmiştir. Timur Han, Suriye seferi dönüşü Birecik’i sulh yoluyla Urfa’yı ise savaşarak topraklarına kattı. 1400 senelerinde ise Urfa adeta yeniden imar edilmiştir. Urfa, XIV. Yüzyılda Döğer emiri Dımaşk Hocanın (ö.M.1404) hâkimiyeti altında idi.³⁸

Urfa, M.1514 tarihinde Safevi hükümdarı Şah İsmail’in valisi Eçe Sultan Kaçar’ın elinde bulunuyordu. Sünni mezhebinde olan Urfalılar, Şii mezhebinde olan Safevilerin baskısına tahammül etmek zorunda kalıyorlardı. Safeviler bilhassa Sünni âlimlere çok baskı yapıyorlardı. Şah İsmail Diyarbakır ve Urfa’da birçok âlimi Sünni oldukları için öldürtmüştü. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim Han, M.1514’te İran seferi sırasında Akkoyunlu şehzadelerinden Osmanlıya sığınmış olan Murat Bey (ö.M.1514) komutasında bir kuvvet göndererek Diyarbakır’ı zapt etmek istemişti. Fakat o sırada Urfa valisi olan Eçe Sultan Kaçar, bu kuvveti bozmuştu. Böylece Urfa bir müddet daha Safevilerin elinde kalmıştır.³⁹

XVI. yüzyıl başlarında Mısır devletine bağlı olan Urfa, 5 Nisan M.1517 tarihinde Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim (M.1512–1520) tarafından alındı. Önce Urfa sancak olarak Diyarbakır eyaletine bağlandı. İlk valisi de Piri Bey oldu. Kanuni Sultan Süleyman (M.1520–1566) Bağdat seferi sırasında Halep’e geçerken Urfa’ya uğramış ve iki gün Urfa’da kalmıştır. Sultan IV. Murat da Bağdat seferine giderken Urfa’ya da uğramıştır. Evliya Çelebi’nin bildirdiğine göre 17. yüzyılda Urfa üç tuğlu paşalar tarafından idare edilmekte olup, dört mezhebe göre fetva veren bilgili kadınlara sahipti. Urfa, Osmanlı idaresine geçmesinden sonra Sultan III. Mehmet (M.1595–1603) devrinde Celali isyanları sırasında M.1599’da ve Sultan II. Mahmut (M.1808–1839) devrinde Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında M.1833-1839 yılları arasında Osmanlı idaresinden geçici olarak çıksada Osmanlı ile bağı hiç kopmayan bir şehir olmuştur.⁴⁰ Cumhuriyetin ilanına kadar Osmanlı devletinin idaresinde bir sancak olarak kalmış ve sancak beyi tarafından idare edilmiştir.⁴¹

³⁸ Aydın , *Urfa İlinin İnanç Coğrafyası*, 57.

³⁹ Aydın , *Urfa İlinin İnanç Coğrafyası*, 59.

⁴⁰ Mehmet Alper, Yıkılan Kentler Yok Olan Değerler Kutsal Şehir Urfa, *Tarihi ve Kültürel Boyutları İçinde Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, (Nurettin Uycan Cilt ve Basım San. A.Ş. Şanlıurfa1988), 42.

⁴¹ Güler, *Eskiçağ’dan Kurtuluş Savaşına Kadar Urfa Tarihi*, 45.

1.5. TİPOLOJİ

Tarihi Urfa Camii minberleri incelediğinde iki farklı şekilde yapılan minber tipi görülmektedir. Birinci tipteki minber, klasik tarzda yapılan minber, ikinci tipteki minber kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir.

1.5.1. Klasik minber

Klasik bir minber, kapı, gövde ve şerefe olarak üç bölümden oluşmaktadır. Kapı; yan söveler, aynalık, tac ve kapı kanatlarından meydana gelmektedir. Ancak Osmanlı döneminde minberler çoğunlukla mermerden inşa edildiği için kapı kanatları yerini kemerli açıklık şeklinde düzenlenen girişler bırakılmıştır. Gövde; yan aynalıklar, merdiven, korkuluk ve yanlarda şerefe ve süpürgelikten oluşmaktadır. Şerefede ise kısımda ise sahanlık, kubbe veya külah ve alem bulunmaktadır.

1.5.2. Kible duvarı içerisinde yer alan minber şekli

Güney duvarda mihrabın doğusunda bir ve ya bir kaç basamak yükseklik de, duvarın içine gömülü olan 10, 15, 17 basamaklarla yaklaşık 1,5 - 2 m yükseklikte kare bir alana çıkılan minber tipleridir. Minberin sahanlık kısmı bazen önden dikdörtgen kapı gibi açıklığa sahip, bazen de giriş perde ve ya özgün olmayan ahşap kapı kullanılmıştır. Üsteki sahanlık kısmında ahşap korkuluklar mevcuttur bunlar bazen taş malzemeden yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ URFA CAMİİ MİNBERLERİ

2.1. TARİHİ URFA CAMİİ MİNBERLERİ KATALOĞU

2.1.1. Ulu Camii

Yer: Camii, şehir merkezinde Divanoğlu caddesinde yer almaktadır.⁴²

Bani: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.⁴³

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Kitabe: Caminin batı kapısı üzerindeki kitabe:

Harab olmuşdu bu divar-ı cami

Dayaklar uydurub kıble divarın

Yıkup yapmasından çün etdiğinde

Güzel yapırdı etdi anı itmam

Konulup iki rakamdan dendi tarih

Ceza-i Firdevs'i ede ana te'id

Görünce burasını hemandem

...a sin etdirdi cümle te'bid

Anı da ğayetiyle etdi teşyid

Kabul ede anın hayratını Hakk

Edüb mimarına ihsanı tezyid

Ali Paşa-yı adil kıldı tecdid

Sene: H.1096

⁴² Mustafa Güler, Urfa Ulu Camii, *Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları* (No: 2 - Bilim 2. Ankara Ocak 2017), 8.

⁴³ Mehmet Alper, *Urfa'nın Mekânsal Yapısı Türk İslam Mimarisindeki Yeri ve Önemi*, (Basılmamış doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1987), 54.

Kitabede kısaca şunlar ifade edilmektedir. Bu caminin duvarlarının harap olduğunu görünce, hemen o anda kible duvarına destek vurdurdu. Bütün camiyi bu desteklerle kuvvetlendirdi. Hak Taala onun hayratını kabul etsin. İki rakam ilave etmek suretiyle tarihi söylendi. Mimarına bol bol ihsan versin. Bu camiyi yeniden tamir ve imar eden Adil Ali Paşa'yı Firdevs cenneti ile ebedi mükâfatlandırısın. H.1096(M.1684)⁴⁴. Ulu Camii 1170-1175 tarihlerinde temelden yeniden inşa edilmiştir.⁴⁵

Minberin banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) yaklaşık 0,2 m uzaklıkta yer almaktadır(Fot.no.70).

Tanım: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) klasik bir minber şeklinde yapılmıştır. Minbere dikdörtgen taş bir kapıyla girilmektedir. Taş basamaklarla kare sahanlık bölümüne ulaşılmaktadır. Sahanlığın üstü dört tane sütun üzerine oturan taştan yapılmış sivri bir külahla örtülmüştür. Külahın üstünde demir bir hilal şeklinde alem mevcuttur. Aynalıkların alt kısmında üstleri sivri kemerli küçük dikdörtgen üç tane niş bulunmaktadır(Fot.no.71).

Malzeme: Minberin tamamında beyaz renkli taş ve sadece merdiven korkuluğunda ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin giriş kapısı yuvarlak kemer, kemerin iç tarafından bir sıra mukarnas, kemerin üstünde dikdörtgen pano içinde yazı, panonun sağ, sol orta kısmında küçük panolar içinde yazı, panonun üç taraftan bir sıra mukarnas, tepelik kısmında ise dilimli sivri kemer ile tamamlanmış. Minberin merdivenlerle sahanlık kısmına çıkılan yerde yan korkuluklarda ajur tekniği ile yapılmış geometrik süsleme, yan aynalık kısmında üç sivri kemerli niş bulunmaktadır. Sahanlık kısmı üst köşk kısma bağlayan sütunlar bir birine yuvarlak dilimli kemerlerle bağlanmıştır. Bu sütunların alt ve üst kısımlarında iki sıra mukarnas işlemesi mevcuttur. Köşk kemer köşeliğinde panolar içinde yazı mevcut. Köşk kısmında dört tarafı süsleyen mukarnas

⁴⁴ Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, (Şanlıurfa 2001), 139.

⁴⁵ Güler, *Urfa Ulu Camii*, 14.

ve üst örtü olarak taştan oyma sivri silindirik dilimli külâh ve külâhın üstünde metal bir hilal mevcuttur (Fot.no.72).

Teknik: Yan aynalıklar, kapı ve sahanlık kısmında oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Minber özgün değildir.

2.1.2. Eski Ömeriye Camii

Yer: Camii Tütüncü Pazarındadır.

Bani: Dış kapının üzerindeki kitabesine göre Halife Hz. Ömer'in hilafeti zamanında yaptırıldığı belirtilmiştir. Banisi bilinmemektedir.⁴⁶

İnşa tarihi: Dış kapının üzerindeki kitabesine göre Halife Hz. Ömer'in (r.a) hilafeti zamanında M.634–644 yıllarında yaptırıldığı belirtilmiştir.⁴⁷

Kitabe: Son cemaat yeri doğu duvarındaki kitabe:

'Bismillahirrahmanirrahim. Ammera hazaa'l-mescid el-mübarek el-ustad Muhammed bin Ahmed el-Hac Durmuş el-Sıraceddin Ağa ve sene ihda ve seb'a mie.'

Kitabe, cami'in üzerindeki en eski tamir kitabesidir. H. 701 (M.1301) tarihini taşıyan bu kitabe ile Urfa'nın en eski camileri arasına giren bu cami Ahmed Hacı Durmuş Sıraceddin oğlu Ustad Muhammed Ağa tarafında tamir görmüştür.

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) ve doğusunda (solunda) mihraba bitişik olarak yapılmıştır(Fot.no.18).

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan köşk minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) ve doğusunda (solunda) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden yaklaşık 1 basamak yukarıdan başlayan, duvar içinde taş 7

⁴⁶ Cihat Kürkcüoğlu, *Urfa Camileri*, (Şanlıurfa: Şurkav 1993), 17.

⁴⁷ Kürkcüoğlu, *Urfa Camileri*, 17.

basamakla ulaşılan, yerden yaklaşık 1,5 m yükseklikte yarım daire şeklindeki köşk sahanlık kısmına ulaşılmaktadır. Yarım daire şeklindeki sahanlık kısmı silindirik 4 adet sütüncenin üzerine kurulmuştur. Bu sütünceler arasında 3 kemer, bu kemerlerin üstü yarım daire şeklinde külâh, külâh koni ve üzerinde yuvarlak bir alemle tamamlanmıştır(Fot.no.19).

Malzeme: Minberin tamamında yerel taş nahit kullanılmıştır(Fot.no.20).

Süsleme: Minberin kapı kısmında süsleme bulunmamaktadır. Süsleme minberin köşk sahanlık ve sahanlığın alt kısmında yer almaktadır (Fot.no.21). Sahanlığın alt kısmında zeminden yaklaşık 15cm yükseklikten başlayan duvara bitişik vazo sütünce şeklinde olan kısmında geometrik ve bitkisel süsleme mevcuttur. Bunun devamında yarım daire olan kısmında 3 sıra bir birinden farklı mukarnas düzenlemesi görölmektedir(Fot.no.22). Bu sahanlık kısmı üst köşk kısma bağlayan sütunlar bir birine yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır. Bu sütunların alt ve üst kısımlarında geometrik süsleme yer almaktadır. Sütunların devamında köşk şeklinde olan kısmında bir sıra mukarnas düzenlemesi görölmektedir(Fot.no.23).

Teknik: Sahanlık ve külâh kısmında oyma ve kabartma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Bugün minbere girişi sağlayan kapının üst kısmına dikdörtgen özgün olmayan bir ahşap konulmuş ve perde takılmıştır.

2.1.3. Halil'ür - Rahman (Döşeme)Camii

Yer: Camii, Gölbaşı Mahallesi'nde Balıklıgölün güneyinde tarihi doku içerisinde bulunmaktadır.

Bani: Caminin minaresindeki kitabede Selahattin Eyyubi'nin yeğeni El Melik'ül Eşref Muzafferüddin Musa tarafından yaptırıldığı yazılıdır.⁴⁸

İnşa tarihi: Caminin minaresindeki kitabede batı ve kuzey yönündeki kitabelerde H.608(M.1211-1212) tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.⁴⁹

Kitabe: Camii minaresi batı cephesi kitabesi:

⁴⁸ Cihat Kürkçüoğlu, *şanlıurfa İli Camileri*, (şanlıurfa: şurkav 2013), 19.

⁴⁹ Kürkçüoğlu, *şanlıurfa İli Camileri*, 19.

'Fi eyyemi'l-Melik el-Eşref. Haza ma emere bi'imaretihi Abdulmun'am el-Yana fi eyyami Mevlana es-Sultan el-Melik el-Eşref Muzaffereddünya ve'd-din halladallahu mülkehu fi sene semane ve sittemie.' Kitabede, ' Bu minarenin Melik Eşref zamanında, onun emri ile AbdImun'am el-Yana tarafından tamir edilmiştir. Mevlana Sultan Melik Eşref Muzaffereddin zamanında H.608(M.1212) tarihinde tamamlandı. Allah mülkünü daim etsin.' Anlamı çıkmaktadır.⁵⁰

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır.

Tanım: Zeminden hem yüz başlayan, yerden yaklaşık 1m yükseklikte yarım daire şeklindeki madeni sahanlık kısmına ulaşılmaktadır. Sahanlığın alt kısmında yarım daire şeklinde yukarıdan aşağıya doğru daralan silindirik beş daire mevcuttur. Yapı restorasyon sürecinde olduğundan ve yapıda yıpranmalar olduğundan dolayı minber bu şekilde tanımlanmıştır (Fot.no.24).

Malzeme: Minberin tamamında düzgün kesme taş ve sadece sahanlık kısmında maden kullanılmıştır.

Süsleme: Sahanlığın alt kısmında yarım daire şeklinde yukarıdan aşağıya doğru daralan silindirik beş daire, birinci ve ikinci dairede mukarnas ile yapılan süsleme diğer halkalarda ise dairevi silmeler mevcuttur. Sahanlıktaki korkuluk kısmında yan yana dikey olarak dizili silindirik daireler mevcuttur (Fot.no.25).

Teknik: Sahanlık kısmında oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Sahanlık kısmına madeni korkuluk eklenmiştir.

2.1.4. Yeni Ömeriye Camii

Yer: Camii, Kurtuluş Mahallesi Mısır sokaktadır.

Bani: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

⁵⁰ Karakaş, Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler, 64.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir. Ama caminin güney dış kapısındaki kitabesine göre Ahmet oğlu Üstat Muhammed tarafından M.1214 (H.610) tarihinde tamir edildiği yazılıdır.⁵¹

Kitabe: Caminin güney taraftaki dış kapısının üzerinde oldukça silinmiş eski kitabe şöyledir: ‘Bismillahirrahmanirrahim. Haza’l-mescid el-mubarek ammere el-fakir Muhammed ibni Ahmed ila rahmetullahi Taala aşere ve sittemie. Talabe’l-ecrillahi Taala ğafarallahu lehu ve livelideyhi ve li-cemi’il-muminin.’ Bismillahirrahmenirrahim. Bu mübarek mescid Ahmed oğlu ustad Muhammed tarafından tamir edildi. H.610(M.1214) senesinde-Allah kendisine rahmetini esirgemesin-tamir edilmiştir. Allah’tan mükafatını isteyerek. Allah kendisini, ana e babasını ve bütün müminleri mağfiret etsin.⁵²

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) yer almaktadır.

Tanım: Klasik minber şeklinde yapılmıştır. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) klasik bir minber şeklinde yapılmıştır (Fot.no.26).

Malzeme: Minberin tamamında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Süslemesi bulunmamaktadır.

Teknik: Bulunmamaktadır.

Bugünkü durumu: Özgün değildir (Fot.no.27).

2. 1. 5.Nimetullah (Ak) Camii

Yer: Nimetullah Mahallesinde, Elli sekiz Meydanı’nda yer almaktadır.

Bani: Urfa Sancakbeylerinden Nimetullah Bey tarafından yaptırılmıştır.⁵³

İnşa tarihi: M.1500. yıllarda yaptırılmıştır.⁵⁴

⁵¹ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 60.

⁵² Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*,143.

⁵³ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 22.

Kitabe: Caminin batı kapısı dışarı pencere altı kitabesi:

‘ Hakka ne güzel camii nur olmuşdu

Pür nur olup ab (...) ile çü me’va

Virane olup bu mesken olmuşidi hem

Deyi pür nasaradan iken camii Beyda

Tamirine kan-ı himem eyledi ol himmet

Firuz Beg ol bahr-i ayn seha ata’

Kitabe bir tamir kitabesi olup özetle şunlar ifade edilmektedir: ‘ Gerçekten bu nurlu cami ne güzel oldu. Bu mesken nurlandı. Burası eski ve harabe bir kilise iken tamir edilerek camiye çevrildi. O himmet kaynağı, cömertlik ve ihsanlık denizi Firuz Beg, bu caminin tamirine himmet etti.’⁵⁵

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) yaklaşık 1m uzaklıkta yer almaktadır (Fot.no.28).

Tanım: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) klasik bir minber şeklinde yapılmıştır (Fot.no.29). Minbere kırmızı renkli dikdörtgen mermer bir kapıyla girilmektedir. Taş basamaklarla kare sahanlık bölümüne ulaşılmaktadır. Sahanlığın üstü dört tane sütun üzerine oturan madenden yapılmış sivri bir külahla örtülmüştür

(Fot.no.30). Minberin üçgen şeklinde olan yan aynalıkları taşların yan yana örülmesiyle düz yapılmıştır. Aynalıkların alt kısmında üstleri sivri kemerli küçük dikdörtgen üç tane niş bulunmaktadır.

Malzeme: Kapıda- kırmızı mermer, sahanlık üst kısmında ve aynalıklarda gri-sarı renkli taş, külah kısmında ise sonradan yeşile boyanmış maden kullanılmıştır.

Süsleme: Minber oldukça sade yapılmıştır. Süsleme sahanlığın üst kısmında bir sıra mukarnas dizisi olarak görülmektedir (Fot.no.31). Sahanlığın üst örtüsünde sarı

⁵⁴ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 22.

⁵⁵ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 35.

kahve renk boyalarla yapılmış basit geometrik dilimli oval ve bitkisel motifler yer almaktadır. Demir külâhın en üstünde hilal şeklinde alem bulunmaktadır

(Fot.no.32,33).

Teknik: Sahanlığın üst kısmında oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Büyük ölçüde özgün olan minber üsteki demir kısmın minberin kendi malzemesiyle çok uyum sağlamadığından dolayı sonradan yapılmış olabileceğini düşünmekteyiz (Fot.no.34).

2.1.6. Hasan Padişah Camii

Yer: Tarihi dokunun olduğu Balıklıgöl civarında, Akarbaşı mevkiinde yer almaktadır.

Bani: Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından yaptırılmıştır.⁵⁶

İnşa tarihi: Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından M.1500. yıllarda yaptırılmıştır.⁵⁷

Kitabe: Caminin eyvanındaki mihrab kitabesi:

Bismillahirrahmanirrahim. Ammere haza'l-cami'eş-şerif Sahib el-hayrat Ebu'l hayr ve'l-hasanat el-Hac Yakub ibni's-Şeyh Abdulkadir fi eyyam es-Sultan el-Melik el-a'zam es-Sultan Selim ibni's-Sultan Süleyman halladallahu hilafetihi fi evveli'l-Muharrem eş-şerif fi sene isna ve semanine ve tis'amie.

Kitabede şunlar belirtilmektedir. Bismillahirrahmenirrahim. Bu camii, Şeyh Abdulkadir oğlu hayır sahibi, hayr ve hasenat babası Hacı YAKUB, Sultan Süleyman oğlu Sultan Selim Han(1566-1574) zamanında tamir ettirmiştir. Allah hilafetini daim etsin. Senesi Muharrem ayının başları H.982(M.1574/nisan)dir.⁵⁸

Minber: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) yaklaşık 1m uzaklıkta yer almaktadır (Fot.no.35).

⁵⁶ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 34.

⁵⁷ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 34.

⁵⁸ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 68.

Tanım: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) Klasik bir minber şeklinde yapılmıştır. Minbere kırmızı renkli dikdörtgen mermer sütunlar ve ahşap bir kapıyla girilmektedir. Taş basamaklarla kare sahanlık bölümüne ulaşılmaktadır (Fot.no.36). Sahanlığın üstü dört tane sütun üzerine oturan sivri bir külahla örtülmüştür. Aynalıkların alt kısmında üstleri sivri kemerli küçük dikdörtgen üç tane niş bulunmaktadır.

Malzeme: Kapıda ahşap, kapı sütunlarında ve yan aynalıklarda kırmızı mermer, sahanlık üst kısmında ve aynalıklarda gri-sarı-beyaz renkli taş kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin ahşap kapısında bitkisel oyma süsleme, kemer köşeliğinde iki küçük sivri kemer bunların üzerinde ise birer hilal, hilalin orta kısmına ise palmet eklenmiştir (Fot.no.37,38). İki kemer köşeliğini bir birine bağlayan bir silme ve silmenin tam ortasına bir lale eklenmiştir. Kapının tepelik kısmında sivri kemer, kemerin tam orta kısmında biri aşağıya diğeri yukarıya bakan iki lale motifi işlenmiş. Sahanlığın üst kısmında bir sıra silme, sahanlığın külah kısmında mavi, yeşil ve kırmızı renklerle yapılmış bitkisel motifler yer almaktadır. Külahın en üstünde bitkisel süslemeler üzerinde kapalı boynuz ve hilal şeklinde alem bulunmaktadır. Sahanlığın sağ ve sol taraflarında dikdörtgen içerisinde geometrik motifli delik işi, aynı süsleme yan aynalık kısmında kare içerisinde yer almaktadır. Aynalık kısmında sivri kemerli üç tane niş bulunmaktadır (Fot.no.39,40,41).

Teknik: Kapı kısmında oyma, kabartma, yan aynalık ve sahanlık kısmında delik işi tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Büyük ölçüde özgün olan minberin kapı kısmı sonradan yağlı boya ile boyanarak orijinalliğini kaybetmiştir (Fot.no.42,43).

2.1.7. Hacı Yadigar Camii

Yer: Camii, Hacı Yadigar mahallesinde yer almaktadır.

Bani: Camii mekânına giriş kapısı üzerindeki kitabede Hacı Yadigar tarafından yaptırıldığı yazılıdır.⁵⁹

⁵⁹ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 61.

İnşa tarihi: Camii mekânına giriş kapısı üzerindeki kitabede Hacı Yadigar tarafından M.1514(H.920) yılında yaptırıldığı yazılıdır.⁶⁰

Kitabe: Caminin iç kapı üzerindeki kitabe:

Efkaf müdiri Urfa'nın mahzı rıza hakkı için
Tecdid edüb mu mescidi kıldı Ruha'ya yadigar
Ta'miri beşyüz ellide bir de dokuzyüz yirmide
Lakin olup bu defada gayet esasi üstüvar
Bu himmeti hakken beca bulsun heman hüsn-i ceza
Meşkur ede sa'yin Huda asarın etsün payidar
Üçler çıkub sabır dedi tecdidine tarih-i tam
Çün oldu ma'mur mescid-i pür nur-i Hacı yadigar

Kitabede : Urfa'nın evkaf müdürü sadece Allah rızası için, bu mescidi tamir ederek Urfa'ya hediye etti. Önce H.550 (M.1155) tarihinde, ikinci tamiri de H.920 (M.1514) tarihinde yapıldı. Fakat bu defa yapılan tamir çok sağlam oldu. Buraya gerçekten özen gösteren bu zat, Allah tarafından güzel bir şekilde mükafatlandırılışın. Çalışmasını Allah kendisine şükür etmiş kabul etsin ve eserini ebedi kılsın. Şair sabır tamir tarihine üç çıkararak tam tarih söyledi. Nurlu Hacı Yadigar camii tamir oldu anlamı ifade edilmiştir. Bu tamirde H.1288(M.1871) tarihinde yapılmıştır. Son mısradaki tarih düşürmüştür. Yukarıda belirtilen tamir tarihlerine göre bu cami de Urfa'nın en eski camilerindedir.⁶¹

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır (Fot.no.44).

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden bir basamak yukarıda başlayan, yerden yaklaşık 1 m yükseklikte kare şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.45).

⁶⁰ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 61.

⁶¹ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 62.

Malzeme: Merdiven ve sahanlık kısmında taş, kapı, yan aynalık ve sahanlığın bir kısmında ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin süslemesi bulunmamaktadır.

Teknik: Bulunmamaktadır.

Bugünkü durum: Minber özgün değildir. Minberin sahanlık kısmına ve yan aynalık kısmına ahşaptan korkuluk eklenmiş, kapısına yeşil bir perde, merdivenleri halıyla kaplanmıştır.

2.1.8. Pazar Camii

Yer: Tarihi dokunun bulunduğu Haşimiye meydanındadır.

Bani: Bani kitabesi bulunmadığı için yaptırın bilinmemektedir.

İnşa tarihi: İnşa kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir. Ama yapıda M.1523 tarihli bir tamir kitabesi bulunmaktadır.⁶²

Kitabe: Caminin minber üzerindeki kitabe:

Kadim minberi kılmışdı işbu camii diltenk

Muallak oldu divar içre şöyle minber san'atla

Teşekkürle dedim cevherle Sabır bende tarihin

Beca vad oldu minber barekallahu sa'i ve hemişe

Kitabe, şair Sabır tarafından yazılmıştır. Cevher tarih dediği halde tarih çıkmamaktadır. Kitabe, minberin camii dar ettiği, bu yüzden duvar içinde asılı, sanatkarane bir minber yapıldığını söyleyerek Sabır'ın cevher tarih düşürdüğünü minberin duvardaki yerine konulduğu, Allah'ın mübarek kılmasını isteyerek belirtiyor. Minberin genişletilme M.1858(H.1275) tarihi dir.⁶³

Minber banisi: Minberin giriş kapısının üstündeki kitabede Hacı Recep tarafından yaptırıldığı belirtilmiştir.⁶⁴

İnşa tarihi: Minberin giriş kapısının üstündeki kitabede M.1858(H.1275) tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.⁶⁵

⁶² Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 48.

⁶³ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*,44.

⁶⁴ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 46.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yer almaktadır (Fot.no.46).

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir (Fot.no.47). Güney duvarda mihrabın batısında (sağında), mihraba bitişik olarak yer almaktadır. Zeminden 3 basamak yukarıdan başlayan, duvar içinde yaklaşık 5 taş basamakla ulaşılan, yerden yaklaşık 1,5 m yükseklikte kare şeklindeki ahşap sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.48). Minberin giriş kapısının üstündeki dikdörtgen bir pano içerisinde bir sıra yazı yer almaktadır. " İnşäu haza'l-minber el-cami Zikrullahi melike (l-a'lam) (Da'if allahu ibade'l-ulvi) El-Hac Recep" . - Bu kitabede; Minberin Hacı Recep tarafından yaptırıldığı belirtilmiştir. Bu kitabenin 1 taş sırası üstünde altıgen pano içerisinde 4 satır halinde yazılmış ikinci bir kitabe yer almaktadır. "Kadim minberi kılmıştı işbu cami'i diltenk Muallak oldu divar içre minber sanatla Teşekkürle dedim cevherle sabır bende tarihin Beca vad oldu minber barekallahu sa'i ve hemişe sene M.1858 (H.1275) " - Şair Sabır tarafından yazılmış bu kitabede; Camii daraltan minberin kaldırılarak yerine duvar içerisine muallaktaki sanatkarane minberin M.1858(H.1275) tarihinde yaptırıldığı yazılıdır (Fot.no.49,50,51).

Malzeme: Merdiven ve köşk kısmında kesme taş, kapı ve sahanlık kısmında ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Giriş kapısı üstünde dikdörtgen bir pano içerisindeki kitabede bir sıra yazı, bu kitabenin 1 taş sırası üstünde altıgen pano içerisinde 4 satır halinde yazılmış ikinci bir kitabede yazı yer almaktadır. Minberin ahşap sahanlık kısmında ajur tekniği ile çokgen geometrik desenler yer alıyor. Sahanlığın alt kısmı ise dikdörtgen geometrik desenlerle süslenmiştir.

Teknik: Sahanlık kısmında ajur, kapının üstündeki kitabede ve sahanlık kısmında oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Bugün minbere girişi sağlayan kapısına özgün olmayan bir ahşap kapı konulmuştur. Yine minberin basamaklarına girişi sağlayan ahşap iki basamak bulunmaktadır. Sahanlığın ön kısmı yıldız kompozisyonu ile yapılmış, dışarıya doğru hafif çıkma yapan balkon gibi bir düzenleme bulunmaktadır.

⁶⁵ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 47.

2.1.9. Mevlid-i Halil (Dergah) Camii

Yer: Camii, İbrahim Peygamber'in doğduğuna inanılan mağara yanında (bitişinde) bulunmaktadır.

Bani: Kitabesinde caminin Muhammed Salih Paşa tarafından yaptırıldığı yazılıdır.⁶⁶

İnşa tarihi: Kitabesinde caminin M.1523 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.⁶⁷

Kitabe: Caminin İmam odası yanındaki kitabe:

Bilad-i hayr-i halkillah olan şehir-i Ruha'dır bu

Zülal-i mu'cez-i cari makam-i enbiya'dır bu

Hicaz (u) Kuds'den ğayri makamlardan uladır bu

Letafetde şerafetde müzeyyen dilküşadır bu

Bu mevlud-i Halillullah ki ceddi'l-enbiya'dır bu

Halil'e ateşi berd (u) selam eden Ruha'dır bu

Manzumade: Bu Urfa, Allah (cc) hayırlı yarattığı şehirlerden olan Urfa'dır. Burası tatlı mucizevi suyun aktığı peygamberler makamıdır. Burası Hicaz ve Kudüs'ten sonra bütün makamlardan daha yücedir. Letafet ve şereflikle süslenmiş gönül çekici bir şehirdir bu. Burası peygamberlerin atası olan İbrahim Halilullah'ın doğduğu makamıdır. Yine burası, Allah dostu İbrahim Halil peygambere ateşi serin ve selamet eden Urfa'dır. Denilmektedir.⁶⁸

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba yaklaşık 0,5 m uzaklıkta yapılmıştır (Fot.no.52).

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba yaklaşık 0,5 m uzaklıkta yapılmıştır. Zeminden yaklaşık 1 basamak yukarıdan başlayan, duvar içinde taş basamaklarla yan aynalık kısmından yerden yaklaşık 2 m yükseklikte yarım daire şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.53).

⁶⁶ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 65.

⁶⁷ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 65.

⁶⁸ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 103.

Malzeme: Merdiven ve köşk kısmında düzgün kesme taş, kapı ve sahanlık kısmında ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Sahanlığın alt kısmında yarım daire şeklinde yukarıdan aşağıya doğru daralan silindirik halkalar, bunun bitiminde tek sıra mukarnas ve en sonda on üç adet lale şeklinde sarkıt (küçük çıkmalar) mevcuttur (Fot.no.54,55).

Teknik: Sahanlığın alt kısmında kabartma ve oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Bugün minbere girişi sağlayan kapısına özgün olmayan bir ahşap kapı konulmuştur. Duvar içinde basamakların olduğu kısım ve sahanlık kısmı yeşil renkli yağlı boyayla boyanmış. Sahanlık kısmına ahşap korkuluk eklenmiştir (Fot.no.56).

2.1.10. Çakeri Camii

Yer: Camii, Tarihi dokunun bulunduğu Karapınar mevkiindedir.

Bani: Muhammed Çakerinin oğlu Hacı Ali tarafından yaptırılmıştır.⁶⁹

İnşa tarihi: Caminin avluya bakan kuzey cephesinde yer alan kitabede M.1530(H.397) tarihinde inşa edilmiştir.⁷⁰

Kitabe: Camii dış kapı kitabesi:

‘Sabıken ammere haza’l-cami es-Seyyid Şeyh Muhammed el-Çaker rahmetullahi ala cededehu el-Hac Hüseyin ibni Ayaş fi eyyam is-Sultan Murad Han ibni es-Sultan Ahmed Han fi Şehri zi’l-ka’d senetü erba’a ve elf es-sebebü’l-hayrat el-Hac İbrahim ibni Mehdi’

Kitabeden anlaşıldığına göre bu cami daha önce Seyyid Şeyh Muhammed Çaker tarafından tamir edilmiştir. Sonradan Ayaş oğlu Hacı Hüseyin tarafından, Sultan Ahmed (1603-1617) oğlu Sultan IV.Murad Han (1623-1640) devrinde zilkade 1044 (M.1635,Nisan)’ da ikinci defa tamir edilmiştir. Bu hayra sebep olan ise Mehdi oğlu Hacı İbrahim adında bir yapı ustasıdır.⁷¹

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

⁶⁹ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 26.

⁷⁰ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 26.

⁷¹ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 51.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) minbere yaklaşık 0,5m uzaklıkta yer almaktadır (Fot.no.57).

Tanım: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) duvar içi gömme bir minber şeklinde yapılmıştır. Zeminden yaklaşık bir basamak yüksekte başlayan taş sivri kemerli kapı kısmından, ahşap yan aynalık kısmından merdivenlerle, ahşap kare şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır.

Malzeme: Kapı ve köşk kısmında kesme taş, yan aynalık ve sahanlık kısmında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Kapının tepelik kısmı sivri uçlu kemerle tamamlanmış. Sahanlığın alt kısmında ise çeyrek daire şeklinde sahanlığa destek için iki çıkıntı bulunmaktadır (Fot.no.58).

Teknik: Sahanlığın alt kısmında ve kapıda oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Minbere ahşap yan aynalık ve sahanlık kısmı eklenmiştir.

2.1.11. Kara Musa Camii

Yer: Camii, Tarihi dokunun bulunduğu Bey kapısı mevkiindedir.

Bani: Hacı Ali Yusuf oğlu Kara Musa tarafından yaptırılmıştır.⁷²

İnşa tarihi: Hacı Ali Yusuf oğlu Kara Musa tarafından M.1552(H.959) yılında inşa edilmiştir.⁷³

Kitabe: Camii avlusu güney kapısı kitabesi:

Fahr-i a'yan-ı Ruha hazret-i Pakize sıfat

Hacı Firuz Beg ol sadr-i hayr-u hasanat

Ka'olmuş asar-ı ile şöhret-u şan-ı

Vere hak ömr-i füzun ve iki devletde rahat

Cami'i Ahmer-i hem Beyda cedit edeli

⁷² Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 73.

⁷³ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 73.

Vaki'a sularıdır teşnelere ab-ı hayat
Dahi bir nice sakka ve nice hayrat-i kesir
Eylemiştir ol keremkar-i o salar-i sehavat
Görecek harab olmuş bu mübarek cami'i
Vech-i ta'mirine sa'i etdi o sahib-i hayrat
Dedi tarihini bir ta'miyesiyle atıf
Vere Rahim Allah ona mukabil cannat

'Urfa ayanının övündüğü temiz vasıflı hayr ve hasanat sahibi Hacı Firuz Bey, birçok eseriyle şan ve şöhret kazanmıştır. Allah onun ömrünü uzun ve iki cihanda mutlu kılsın. O hayr sahibi, hem Kızıl Camii(Ulu Camii) hem de Ağ Camii(Nimetullah Camii) yenileyerek tamir ettirdi. O, susayanlara ab-ı Hayat gibi suları, çeşitli yerlere taksim ederek, şehre çeşmeler yaptı. Onun nice hayr ve hasanatlara vardır. İşte O, cömertlik ve cömertler başı Hacı Firuz Bey, bu mübarek camiye de harabe olmuş görünce, hemen tamiri için harekete geçti. Gizliden bir ses, bir ta'miye ile tarihini şöyle dedi. Merhamet sahibi olan Allah, yaptıklarına karşılık o zata cenneti versin.'⁷⁴

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) minbere bitişik yer almaktadır (Fot.no.59).

Tanım: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) duvar içi gömme minber şeklinde yapılmıştır (Fot.no.60). Zeminle hem yüz başlayan ahşap kapı kısmından, yarı ahşap yarı taş yan aynalık kısmından taş merdivenlerle yarım daire şeklindeki ahşap sahanlık kısmına ulaşılmaktadır.

Malzeme: Merdiven ve köşk kısmında kesme taş, kapı ve sahanlık, yan aynalık kısmında ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Köşk altı kısmında taş bordürün üzerinde baklava dilimini anımsatan geometrik motif, bordürün sağ ve sol köşelerinde ters üçgen sarkıtlar ve bu sarkıtların üzerinde üçgen ve damla motifleri, bunun alt kısmında ise iç içe geçmiş üç tane dikdörtgen kemerler bulunmaktadır (Fot.no.61).

⁷⁴ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 90.

Teknik: Sahanlığın alt kısmında oyma ve kabartma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Minbere ahşap kapı, yan aynalık ve sahanlık kısmı eklenmiştir.

2.1.12. İmam Sekkaki Camii

Yer: Camii, Bıçakçı mahallesinde yer almaktadır.

Bani: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir. Mihrap üzerindeki kitabede M.1958 (H.1318) yılında onarıldığı yazılıdır. Bu camiye, M.1565(H.973)tarihinde Sekkakizade Hoca Şakir İbni Halil Efendi tarafından vakfiyede bulunulmuş olması, caminin bu şahıs tarafından aynı yıllarda inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.⁷⁵

Kitabe: Kitabesi bulunmamaktadır.

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır (Fot.no.62).

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden bir basamak yukarıda başlayan, yerden yaklaşık 1 m yükseklikte kare şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.63).

Malzeme: Merdiven ve köşk kısmında kesme taş, sahanlık kısmında ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin süslemesi bulunmamaktadır.

Teknik: Bulunmamaktadır.

Bugünkü durum: Minberin sahanlık kısmına ahşaptan korkuluk eklenmiş ve bu kısım yeşil bir örtüyle kaplanmış, kapısına yeşil bir perde eklenmiş, merdivenleri halıyla kaplanmıştır.

⁷⁵ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 62.

2.1.13. Dabakhane Camii

Yer: Camii, Hanlar Bölgesinde, tarihi doku içerisinde.

Bani: Batı kapısı kitabesinde; Sultan II.Selim zamanında yaptırılmış olduğu yazılıdır.⁷⁶

İnşa tarihi: Batı kapısı kitabesinde M.1568 (H.975) yılında yaptırılmış olduğu yazılıdır.⁷⁷

Kitabe: Camii batı kapısı kitabesi:

‘ Kad vaka’a’l- firağ min benae haza’l-cami’i’ş-şerif el-mübarek fi zamani’s-Sultan Selim ibni Sultan Süleyman sene ve tarih 975’

Kitabede: Bu mübarek camii şerif Sultan Süleyman(1520-1566) oğlu Sultan Selim II.(1566-1574) zamanında H.975/M.1568 tarihinde yaptırılmış ve tamamlanmıştır. Denilmektedir.⁷⁸

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır.

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden yaklaşık 1 basamak yukarıdan başlayan, duvar içinde taş basamaklarla yerden yaklaşık 2 m yükseklikte yarım daire şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.64).

Malzeme: Merdiven ve köşk kısmında kesme taş, kapıda ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Bulunmamaktadır.

Teknik: Bulunmamaktadır.

Bugünkü durum: Bugün minbere girişi sağlayan kapısına özgün olmayan bir ahşap kapı konulmuştur.

⁷⁶ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 38.

⁷⁷ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 38.

⁷⁸ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 57.

2.1.14. Behramlar Camii

Yer: Camii, Gümüş Kuşak mahallesi, Bayram sokakta bulunmaktadır.

Bani: Camii avlusunun batı kapısı üzerindeki kitabede Abdullah oğlu Hacı Muhammed tarafından yaptırıldığı yazılıdır.⁷⁹

İnşa tarihi: Camii avlusunun batı kapısı üzerindeki kitabede M.1585(H.993)tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.⁸⁰

Kitabe: Camii dış batı kapısı üzerindeki kitabe:

‘ Ammere haza’-mescid el-şerif el-abdelfakir ila’allahi taala el-Hac Muhammed bin Hac Ali bin Abdullah ğafarallahu lehu ve livalideyhi fi sene 993’

Bu camii H.993(M.1585) tarihinde Abdullah oğlu Hacı Ali’nin oğlu Hacı Muhammed tarafından tamir edildi. Allah onu ve ebeveynini mağfiret etsin, anlamında yazılmıştır.⁸¹

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba yaklaşık 0,5m uzaklıkta yapılmıştır (Fot.no.65).

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba yaklaşık 0,5 m uzaklıkta yapılmıştır. Zeminden 3 basamak yukarıda başlayan, yerden yaklaşık 1,5 m yükseklikte yarım daire şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.66).

Malzeme: Merdiven ve köşk kısmında düzgün kesme taş, kapı ve sahanlık kısmında ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Bulunmamaktadır.

Teknik: Bulunmamaktadır.

Bugünkü durum: Minberin giriş kapısına üst kısmına ahşap bir çerçeve ve sahanlık kısmına ahşaptan korkuluk eklenmiştir.

⁷⁹ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 63.

⁸⁰ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 63.

⁸¹ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 49.

2.1.15. Sultan Bey Camii

Yer: Camii, Akarbaşı semtinde, Tepe mahallesinde yer almaktadır.

Bani: Caminin giriş kapısı üzerindeki kitabede Sultan III.Murad zamanında Emir Sultan Ahmed Bey tarafından yaptırıldığı yazılıdır.⁸²

İnşa tarihi: Caminin giriş kapısı üzerindeki kitabede Sultan III.Murad zamanında Emir Sultan Ahmed Bey tarafından M.1587(H.995) yılında yaptırıldığı yazılıdır.⁸³

Kitabe: Camii iç kapısı üzerindeki kitabe :

‘ Kale allahu tebareke ve taala ve inne’l-mesacidallahi fela ted’u ma’allahi ahaden.
Bena haza’l-mescid el-mübarek el- Emir el-a’dal Sultan Ahmed Beg ibni el-merhum
Muhammed fi eyyami devleti Sultan Murad Han halladallahu mülkehu fi sene 995’
‘Sultan Bey Mescidi Sultan III.Murad(1574-1595) devrinde H.995(M.1587) de Emir
Sultan Ahmed Bey tarafından yaptırılmıştır.’⁸⁴

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında)mihraba bitişik olarak yapılmıştır.

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında(sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden bir basamak yukarıda başlayan, yerden yaklaşık 1,5 m yükseklikte üstü sivri kemerli kare şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.67).

Malzeme: Merdiven ve köşk kısmında düzgün kesme taş, kapı ve sahanlık kısmında ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin süslemesi bulunmamaktadır.

Teknik: Bulunmamaktadır.

Bugünkü durum: Minberin sahanlık kısmına ahşaptan korkuluk eklenmiş, kapısına ahşap bir kapı eklenmiştir.

⁸² Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 132.

⁸³ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 132.

⁸⁴ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 132.

2.1.16. Hekim Dede

Yer: Camii Hekim Dede mahallesindedir.

Bani: Son cemaat yerinin doğusundaki kitabede, caminin Bayram Beg tarafından Hekim Dede'nin makamı için yaptırıldığı belirtilmiştir.⁸⁵

İnşa tarihi: Son cemaat yerinin doğusundaki kitabede, caminin Bayram Beg tarafından M.1633(H.1043) tarihinde yaptırıldığı belirtilmiştir.⁸⁶

Kitabe: Camii iç kapısı üzeri doğusundaki kitabe:

Haza makam-ı Hekim Dede

İmaret kıldı mescid el-müşrif

Bayram Beg ibni Ahmed bende-i Muhammed

Fi şehri zi'l-ka'de fi sene selase ve erba'ine ve elf

Kitabede: Bu Hekim Dede makamı camiini, Muhammed'in bendesi Ahmed oğlu Bayram Bey H.1043 senesi zi'l-ka'de ayı(M.1634,Mayıs) tarihinde harabe olan bu camii yeniden tamir edilmiştir.⁸⁷

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında)mihraba bitişik olarak yapılmıştır (Fot.no.68).

Tanım: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) klasik bir minber şeklinde yapılmıştır. Minbere oval taş bir girişle girilmektedir. Taş basamaklarla kare sahanlık bölümüne ulaşılmaktadır. Sahanlığın üstü dört tane sütun üzerine oturan taştan yapılmış sivri bir külahla örtülmüştür. Külahın üstünde taş bir hilal mevcuttur. Aynalıkların alt kısmında küçük çokgen iki tane sütüncü bulunmaktadır.

Malzeme: Minberin tamamında taş malzeme kullanılmıştır.

⁸⁵ Ahmet Nezihi Turan, *XV Yüzyılda Ruha(Urfa) Sancağı Şanlıurfa(Hekim Dede)*, (Şanlıurfa 2005), 82.

⁸⁶ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 74.

⁸⁷ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 78.

Süsleme: Minberin kapı kısmında oval desenler bulunmaktadır. Aynı oval kesim süsleme minberin köşk sahanlık kısmında yer almaktadır. Bunun dışında minberde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır (Fot.no.69).

Teknik: Kapı, yan aynalık, sahanlık ve köşk kısmında taş oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Bugün minberin aynalık kısmına dikdörtgen özgün olmayan ahşap parçalar eklenmiş ve merdivenleri halıyla kaplanmıştır.

2.17. Kadioğlu Camii

Yer: Camii, Kadioğlu mahallesi Su Meydanı mevkiinde yer almaktadır.

Bani: Vakfiyesinde Kadızade Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığı yazılıdır.⁸⁸

İnşa tarihi: Vakfiyesinde M.1694(H.1106) tarihinde Kadızade Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığı yazılıdır.⁸⁹

Kitabe: Camii minare kitabesi:

En eski kitabesi olduğunu sandığımız avludaki pencere üzerinde bulunan bir kitabe kırılmıştır. Kalan kısmı sadece: ‘ mimma emere bi’imaretihi Mevlana Sultan ibni sultan...’ kelimeleridir. Tamir tarihi ve kimin yaptırdığı kırılmış olup, kırılan yer betonla örtülmüştür.⁹⁰

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır (Fot.no.73).

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden bir basamak yukarıda başlayan, yerden yaklaşık 1,5 m yükseklikte üstü sivri kemerli kare şeklindeki ahşap sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.74).

⁸⁸ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 27.

⁸⁹ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 27.

⁹⁰ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 84.

Malzeme: Merdiven ve köşk kısmında düzgün kesme taş, sahanlık kısmında ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin süslemesi bulunmamaktadır.

Teknik: Bulunmamaktadır.

Bugünkü durum: Minberin sahanlık kısmına ahşaptan korkuluk eklenmiştir.

2.18. Damat Süleyman Paşa

Yer: Camii, Atatürk Mahallesiinde Büyükşehir Belediye Binasının arkasında yer almaktadır.

Bani: Gürcü asıllı Hassa silahşörlerinden Rakka Beyler Beyi Damat Süleyman tarafından yatırıldığı belirtilmektedir.⁹¹

İnşa tarihi: Tescil kayıtlarına göre 17.yy sonlarına tarihlenmektedir.⁹²

Kitabe: kitabesi bulunmamaktadır.

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır.

Tanım: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) klasik bir minber şeklinde yapılmıştır. Minbere kare bir kapıyla girilmekte taş merdivenlerle kare sahanlık kısmına ulaşılmaktadır.

Malzeme: Minberin tamamında taş, külah kısmında maden kullanılmıştır.

Süsleme: Minbere dikdörtgen iç kısımdan sivri kemer şeklinde kesilmiş taş bir kapıyla girilmektedir. Kapının üst kısmında bir kitabe mevcuttur. Kapının köşe sütuncelerinde iki silme bulunmaktadır. Taş basamaklarla kare sahanlık bölümüne ulaşılmaktadır. Sahanlığın üst kısmında üç tarafta sivri kemer, ön kısımda bu kemerin sağ ve sol taraflarında yaprak motifleri, bunun üst kısmında ise tek sıra

⁹¹ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 64.

⁹² Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 64.

halinde kare içinde geometrik süsleme, sahanlığın en üst kısmında ise sivri dilimli süslemeler mevcuttur. Sahanlık sivri bir külahla örtülmüştür. Külahın üst kısmında metal hilal mevcuttur. Merdiven korkuluğu tek sıra geometrik süsleme, onun alt kısmında ise iç içe iki tane sivri dilimlerle süslenmiş. Yan aynalık kısmında kısa sütünceler, bu sütüncelerin üzerinde silmeler bulunmaktadır. Aynalıkların alt kısmında geometrik süsleme ve bu süslemelerin alt kısmında bir küçük, bir büyük dikdörtgen iki tane niş bulunmaktadır. Büyük nişin sütünce başlığı kare, sütünce altlığı üç yuvarlak silmeden oluşmaktadır (Fot.no.75).

Teknik: Kapı, yan aynalık ve sahanlık kısmında taş oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Minber özgün değildir.

2.19. Yusuf Paşa Camii

Yer: Camii, Sarayönü caddesindedir.

Bani: Urfa-Rakka Valisi Yusuf Paşa tarafından yaptırıldığı M.1710(H.1122) tarihli vakfiyede yazılıdır.⁹³

İnşa tarihi: Vakfiyede M.1710(H.1122) tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.⁹⁴

Kitabe: Caminin avludaki mihrab kitabesi:

Barekallah feyz-i Hak geldikde Hacı Es'ad'e

Cami'in sahnini ta'mir eyledi ol zikerem

Belki ümidlidir vere(İzed) ta'ala ecrine

Dar-ı ukbada mukabil huri ve bağ-ı İrem

Geldi hatıfdan mübeşşir söyledi tarihini

Öekme ğam sen ehli cennetsin dedi sahib-i kerem

Sene: 1267

Kitabe, H.1257(M.1850) tarihinde tamir edilen avlunun mihrab kitabesidir. Hacı Es'ad adında bir hayırsever tarafından tamir edildiği belirtilmektedir.⁹⁵

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

⁹³ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 41.

⁹⁴ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 41.

⁹⁵ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 147.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır (Fot.no.76).

Tanım: Klasik minber şeklinde yapılmıştır. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) klasik bir minber şeklinde yapılmıştır. Minbere dikdörtgen taş bir kapıyla girilmektedir (Fot.no.77,78). Taş basamaklarla kare sahanlık bölümüne ulaşılmaktadır. Sahanlığın üstü dört tane sütun üzerine oturan mermerden yapılmış sivri bir külahla örtülmüştür. Aynalıkların alt kısmında üstleri sivri kemerli küçük dikdörtgen üç tane niş bulunmaktadır.

Malzeme: Minberin tamamında taş, külah kısmında maden kullanılmıştır.

Süsleme: Kapının 3 tarafı mukarnasla çevrilidir. Kapının üst kısmında taç şeklinde süsleme ve o kısımda geometrik süsleme mevcuttur. Kapının alınlık kısmında iki dikdörtgen pano içerisinde yazı bulunmaktadır. Yan korkuluk kısmında 13 tane sekizgen oyma nişler bulunmaktadır (Fot.no.79,80).

Teknik: Kapı, yan aynalık, sahanlık kısmında oyma, yan aynalık kısmında delik işi kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Minber özgün olmayan beyaz yağlı boyayla boyanmıştır.

2.20. Narıncı Camii

Yer: Camii Balıklıgöl semtinde Akarbaşı mevkiindedir.

Bani: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir

İnşa tarihi: İlk kitabesi M.1714 tarihlidir.⁹⁶

Kitabe: Camii eyvan duvarı üzerindeki kitabesi:

Hafız el-Kur'an Müşir Paşa-yı alıçare kim

Verdi her sene şeref asar-ı hayr efza ile

Rakka'ya kaymakam edüb (Ferik) Ekrem'i

⁹⁶ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 40.

Sayebaş-i devlet oldu lütf-i bı-hemta ile

Yani o zat Muhammed (Miri) Paşa kim anın

Hayrdır her dem muradı himmet-i ulya ile

Yıkılıb viran olub bu cami' olmuşken harab

Yapdı tecdid etdi avn-ı Hazret-i Mevla ile

Geldi bir hatıf anın Sakıb dedi tarihini

Cami'i Narıncı ra'na old nev inşa ile

1255

Kitabede, Hafız-ı Kur'an Müşir Paşa, her sene hayırlı eserlerini çoğaltmakla şereflendirmiştir. Devletin kendisine bahşettiği eşsiz lütuflarla Rakka'ya Kaymakam olan Muhammed (Miri) Paşa'nın, yüce himmetleriyle daima isteği hayır işlemektedir. Bu cami yıkılıp, harap olmuşken, Cenab-ı Hakk'ın yardımı ile yeniden yaptırdı. Şair Sakıb da yeni inşa ile Narıncı Camii güzel oldu oldu anlamındaki mısraya bir eklemekle tarihini söyledi, denilmektedir. Son mısra tamir tarihi hicri 1255 (miladi 1839) tarihi vermektedir. Manzume Sakıb Efendi (ölm.1874) tarafından 'Failatünfailatü-failatün-failün' veyninde yazılmıştır.⁹⁷

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır.

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden yaklaşık 1 basamak yukarıdan başlayan, duvar içinde taş basamaklarla yerden yaklaşık 1 metre yükseklikte yarım daire şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.81).

⁹⁷ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 116.

Malzeme: Merdiven ve köşk kısmında düzgün kesme taş, sahanlık kısmında ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin kapı kısmında süsleme bulunmamaktadır. Süsleme minberin sahanlığın alt kısmında yer almaktadır. Sahanlığın alt kısmında zeminden başlayan duvara bitişik vazo sütüncü şeklinde olan kısmında yuvarlak külaha benzer dilimli geometrik süsleme, bunun devamında dört sıra dış arasında üç sıra uzun ince dilimler, yarım daire olan kısımda üç sıra bir birinden farklı önce ters dikdörtgen sonra kare en son üçgen dışlar mevcuttur.

Teknik: Sahanlığın alt kısmında taş oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Bugün minbere girişi sağlayan kapının üst kısmına dikdörtgen özgün olmayan bir ahşap konulmuş ve perde takılmıştır. Yine minberin basamaklarına girişi sağlayan ahşap bir basamak bulunmaktadır. Sahanlığın ön kısmı dikey yan yana dizilmiş ahşap parçalar ile yapılmıştır.

2.21. Hacı Lütfullah Camii

Yer: Camii, tarihi dokunun korunduğu Harran kapının 100 metre güneyinde, şehir surlarının dışında yer almaktadır.

Bani: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir. Ama caminin giriş kapısı üzerinde yer alan kitabede M.1720(H.1133) tarihinde Mustafa oğlu Hacı Abdurrahman tarafından onarıldığı yazılıdır.⁹⁸

Kitabe: Caminin iç kapısı üzerindeki kitabe:

‘Ammere haza’l-cami’iş-şerif halisen livechillahi’lkerim taleben limardati rabbi rahim ve ittiba’anilkur’ani’-azim. İnnema yu’ammiru mesacidallahi men amene billahi velyevmil’l-ahir el-Hac Abdurrahman Efendi ibni Mustafa tekabbelallahu hayratuhu kamil fi receb sene 1133’

Bu camii, Allah’ın rızasını talep ederek, ihlas ile Kur’an-ı Kerim’e tabi olarak’’ Allah’a ve ahirete gününe iman edenler Allah’ın mescitlerini tamir ederler’’ ayet

⁹⁸ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 30.

anlamına uyarak, Mustafa oğlu Hacı Abdurrahman Efendi tamir ettirdi. Allah hayrını kabul etsin. Recep, H.1133 de tamir tamamlandı. (M.1720)⁹⁹

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır.

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden bir basamak yukarıda başlayan, yerden yaklaşık 1,5 m yükseklikte kare şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.82).

Malzeme: Merdiven ve sahanlığın alt kısmında düzgün kesme taş, sahanlık kısmında ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Sahanlık kısmın altında oval dört adet silme bulunmaktadır (Fot.no.83).

Teknik: Sahanlığın alt kısmında taş oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Minberin sahanlık kısmına ahşaptan korkuluk eklenmiş, merdivenleri halıyla kaplanmıştır.

2.22. Hızanoğlu Camii

Yer: Camii, Pınarbaşı mahallesi, Hızanoğlu sokaktadır.

Bani: İnşa kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Camiinin avlu kapısı ve iç mekânın giriş kapısı üzerindeki manzum kitabelerde, M.1729 tarihinde Hacı Halil Ağa tarafından onarıldığı yazılıdır.¹⁰⁰

Kitabe: Caminin dış kapısı üzerindeki kitabe:

Sahibtar-ı zehi Hacı Halil

Çıktı tarih dü zeban gönülden

⁹⁹ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 101.

¹⁰⁰ Kürkcüoğlu, *Urfa Camileri*, 54.

Gördü bu cami'i tamire mahal

Hayrını ede kabul azze ve celle

Celi ta'lik hatla yazılmışolan bu kitabede tarih yazılmamıştır. Cami Hacı Halil adındabiri tarafındantamir edilmiştir. Son mısradada tarih düşürmüş olup, harflerin toplamı 1144 olur. Bu sayıdan iki çıkaracağı için 1142 (M.1729) tarihi çıkmış olur.Kitabe ‘’ failatün-failatün-failün’’ vezninde yazılmıştır.¹⁰¹

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır (Fot.no.84).

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden yaklaşık 0,5 m yukarıdan başlayan, duvar içinde taş basamaklarla yerden yaklaşık 1,5 m yükseklikte yarım daire şeklindeki sahanlık kısmına ulaşmaktadır (Fot.no.85).

Malzeme: Minberin tamamında düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin giriş kapısının üstü sivri kemer, kemerin sağ ve sol köşelerinde madalyon içinde çiçek desenli süsleme, kemerin hemen üstünde dikdörtgen pano içinde yazı bulunmaktadır. Ve minber kapısını sivri kemere kadar 3 taraftan kaplayan 2 sıra bordür bulunmaktadır. Sahanlığın üst kısmı sivri kemer, kemerin üstünde sağ ve sol tarafta üçer madalyon bulunmaktadır. Madalyonların üst kısmı ise 2 sıra halinde sivri bordür mevcuttur. Sahanlık kısmında üç tarafı kaplayan ajur(delik işi) tekniği kullanılarak ortada aynı büyüklükteki sekizgenlerin iç içe geçmesiyle yapılmış bir kompozisyon, alt ve üst kısmında yarı sekizgenlerin iç içe geçmesiyle yapılmış bir kompozisyon görülmektedir. Sahanlığın alt kısmında ise sahanlığa sağ ve sol kısmında merdivemsi destek bulunmaktadır (Fot.no.86,87,88).

Teknik: Sahanlık kısmında ajur(delik işi), kapı, sahanlık ve sahanlığın alt kısmında oyma tekniği kullanılmıştır.

¹⁰¹ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 81.

Bugünkü durum: Bugün minbere girişi sağlayan kapısına özgün olmayan bir kumaş perde konulmuştur.

2.23. Hüseyin Paşa Camii

Yer: Camii, Kara Meydanı mahallesindedir.

Bani: Urfa valisi Darendeli Hüseyin Paşa'nın H.1141(M.1728) tarihli vakfiyesinde Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığı yazılmıştır.¹⁰²

İnşa tarihi: M.1728 (H.1141) tarihinde yaptırılmıştır.¹⁰³

Kitabe: Caminin kapısı üzerindeki kitabe:

Hazret-i merhum Ali Paşa-yi Zi halk-i kerim

Ola Ya Rab mesned-i me'va-yı Adn i(çr)e mukim

Himmet-i kadriyyi ruhaniyesi te'sir edüb

Etdi bu nev cami'i ta'amirini be kadim

Hayriyle asar olursa böyle olsun Zahira

Yazdılar Tahsin edüb tarihin esas-ı azim

Kitabede; Merhum Ali Paşa'nın mesnedinin,cennet yurdu olmasını ve onun ruhaniyetinin kudretli himmet ve ihtimamiyle bu cami'in tamir edildiği belirtilmiştir.

Onun manevi desteği ile cami yeni yapılmıştır. Ey Zahir,eğer hayr eser olacaksa, bunun gibi olmalıdır. Cami'in tarihini de beğenerek, överek “ esas-ı azim” diye yazdılar. Denilmektedir.¹⁰⁴

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) yaklaşık 0,5 m uzaklıkta yer almaktadır (Fot.no.89).

¹⁰² Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 52.

¹⁰³ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 52.

¹⁰⁴ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 88.

Tanım: Klasik minber şeklinde yapılmıştır. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) klasik bir minber şeklinde yapılmıştır. Minbere dikdörtgen taş bir kapıyla girilmektedir. Taş basamaklarla kare sahanlık bölümüne ulaşılmaktadır. Sahanlığın üstü dört tane sütun üzerine oturan mermerden yapılmış sivri bir külahla örtülmüştür. Külahın üstünde demir bir hilal mevcuttur. Aynalıkların alt kısmında üstleri sivri kemerli küçük dikdörtgen üç tane niş bulunmaktadır (Fot.no.90,91).

Malzeme: Minberin tamamında düzgün kesme taş, aleminde maden kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin giriş kapısı yuvarlak kemer, kemerin üstünde dikdörtgen pano içinde yazı, panonun sağ ve sol kısmında palmet, kapının üç taraftan iki sıra bordür, en üst kısımda bir sıra mukarnas süslemesi mevcuttur. Minberin merdivenlerle sahanlık kısmına çıkılan yerde yan korkuluklarda ajur tekniği ile yapılmış geometrik süsleme, yan aynalık kısmında bir yuvarlak kemerli, iki sivri kemerli niş bulunmaktadır (Fot.no.92). Yuvarlak kemerli nişin üst kısmında kare pano içerisinde ajur tekniği ile yapılmış geometrik süsleme, ortadaki sivri nişin üst kısmında üçgen pano içinde ajur tekniği ile yapılmış geometrik süsleme, üçüncü sivri kemerli nişin sağında üçgen pano mevcuttur. Sahanlık kısmı üst köşk kısma bağlayan sütunlar bir birine yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır. Bu sütunların alt ve üst kısımlarında iki sıra mukarnas işleme mevcuttur. Köşk kısmında dört tarafı süsleyen mukarnas ve üst örtü olarak taştan oyma sivri silindirik dilimli külah ve külahın üstünde metal bir hilal mevcuttur (Fot.no.93,94).

Teknik: Yan aynalık ve köşk altı kısmında ajur(delik işi), kapı ve sahanlık kısmında oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Büyük ölçüde özgün olan minberin giriş kapısına bez bir parça eklenmiş ve merdivenleri halıyla kaplanmıştır.

2.24. Rızvaniye Camii

Yer: Tarihi dokunun bulunduğu Halil-ür Rahman Gölü(Balıkli göl)'nün kuzeyinde yer almaktadır.

Bani: Caminin giriş kapısı üzerindeki kitabede Rakka Valisi Rıdvan Ahmet Paşa tarafından yaptırıldığı yazılmıştır.¹⁰⁵

İnşa tarihi: M.1736 (H.1149) yılında yaptırılmıştır.¹⁰⁶

Kitabe: Caminin iç kapısı üzerindeki kitabe:

Barekallahu zehi cami'i edende bina
Olsa payende seza(sına) çarh-i mina
Resm-i ra'na-yı pesendide ruh-i Cemşid
İlm-i rifa'atı eflake hacalet ferma
Hüsnünün ayinesi havz-i Halilürrahman
Misli hariçde görülmezdige güya ima
İttisalinde bu nev medrese zi-şerefi
Eylemiş saik-i Tevfik hem ağuş-i rıza
Nam-ı nisbine hoş müessis (...)
Andeliban-ı nevasazi-i nühul ülema
Sadr-i ikbalde bani-i ser efracını Hak
Eylemiş ilm u kemalat ile fahrül'ü-vüzera
Zatı bir nüsha-i nayab künuz-i hikmet
Nutm-i canbahş-i yenabi'hüzn-i şita
Hüsn-i tedbirine dilbestedir akl- fa'al
Çarh-i temkin u vakaretden eder istihya
Muntaam ra'yi zerrinle cihan re'fet
Hebbeza nümuzec ihyasıdır iklim-i Ruha
Bu iki nev eserden eyleye Allah mebrur
Haşre dek aldıra şahinşeh-i devrana dua

¹⁰⁵ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 44.

¹⁰⁶ Kürkçüoğlu, *Urfa Camileri*, 44.

Mebhas-ı ilm-i şeri'at ola hem medresesi
Hem ola cami'i pakinde ibadete sala
Sahibü'l-hayrini hatalardan edüb hem mahfuz
Saklıya necl-i necibinde hatırdan bila
Bu iki müessesenin vaz'ı esas-i yekser
Oldu bir sal-ı şerefbahşde çünkim ihya
Tab'ı u saf huş ayende eda tarihini
Asla tahsis ile bu ta'miyeyi gördü reva
Ruh-i Nabi demiş olsun bu makama tarih
Cami'i pak-i felek menzilet Ahmet Paşa
Sene;1149

Cami, hicri 1149 (M.1736) tarihinde Rızvan Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bu güzel manzumeyi kimin yazdığını anlayamadık. Önce meşhur Urfalı şair Nabi'nin yazdığı akla gelmiştir. Nabi'nin Külliyyat'ında böyle bir manzumeye rastlayamadık. Hem de Şair Nabi bu caminin yapılışından önce vefat etmiştir. Yani Nabi 1712 de vefat ediyor, bu cami de 1736 da yapılıyor. O yüzden Nabi tarafından yazılması mümkün değildi. Zaten kitabede geçen:

“ Ruh-i Nabi demiş olsun bu makama tarih” mısraı, tarihin Nabi'nin ruhuna ithaf edildiğini anlattığı gibi tarih düşürmede de “ Nabi” isminden faydalanmış oluyor.

107

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) yaklaşık 30cm uzaklıkta yer almaktadır (Fot.no.95).

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) yaklaşık 30cm uzaklıkta yer almaktadır. Zeminden

¹⁰⁷ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 127.

yaklaşık 2 basamak yukarıdan başlayan, duvar içinde 6 adet taş basamakla ulaşılan, yerden yaklaşık 2 m yükseklikte kare şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.96,97).

Malzeme: Minberin tamamında düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin kapı kısmında süsleme bulunmamaktadır. Süsleme minberin sahanlık ve sahanlığın üst kısmında yer almaktadır. Kare sahanlığın alt kısmında yuvarlak kemer şeklinde sarkıt, bu sarkıtın üstünde 1sıra örgü motifi, geometrik oyma işleme ve tekrar örgü motifi mevcuttur. Bu sahanlık kısmı üst köşk kısma bağlayan sütunlar bir birine yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır. Bu sütunların alt ve üst kısımlarında süsleme mevcut değildir. Sütunların devamında üst örtü olarak taştan oyma işlemeli külah mevcuttur (Fot.no.98,99,100).

Teknik: Sahanlık ve külah kısmında delik işi, sahanlık kısmında oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Bugün minbere girişi sağlayan kapısına özgün olmayan bir ahşap kapı konulmuştur.

2.25. Eski Arabi Camii

Yer: Camii, Tepe Mahallesi Harran kapı semtinde Mahmut Coşkunes sokağındadır.

Bani: Caminin minare kaidesinde kitâbesinde Muhammed Fazılı Efendi tarafından yaptırıldığı yazılıdır.¹⁰⁸

İnşa tarihi: Caminin minare kaidesinde kitâbesinde M.1743 (H.1156) tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.¹⁰⁹

Kitabe: Caminin dışarıdan taraf minare kaidesi kitabesi:

Canab-ı sahib el-hayrat zi baht

Muhammed Fazili Pakize gevher

Fenasın fehm edüb mal-i cihanın

¹⁰⁸ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 33.

¹⁰⁹ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 33.

Hülus ile olup bu hayre mazhar
Binaya eyledi sa'i Firavan
Yapub bir cami ol ferhunde server
Güzel mevkide bu asar-ı ali
Minare beyine-i ca-yi münevver
Müezzin her kaçan ehl-i salata
Sala etse ezan ile beraber
Cema'at her tarihin okurlar
Ta'ala şanuhu Allahu ekber

Sene:1156

Kitabede ezcümle şöyle denilmektedir. ‘Saadeli hayrat sahibi, temiz mücevher Muhammed Fazili hazretleri, dünya malının yok olacağını anlayınca husus-i kalb ile bu hayırlı işi yaptı. Binası için çok fazla çalıştı. O mutlu ulu kişi bu camii yaptı. Bu büyük eserin mevkii de güzeldir. Yerinin nurlu olduğuna minaresi şahittir. Her namaz vakit geldiğinde, müezzin ezanla birlikte sala da okusun. Cemaat de caminin tarihini (taala şanuhu Allahu ekber) de okusun.’” Son mısradaki tarih düşürmüş olup, hicri 1156 (M.1743) tarihi çıkmaktadır.¹¹⁰

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır (Fot.no.101).

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden yaklaşık 1 basamak yukarıdan başlayan, duvar içinde taş basamaklarla yerden yaklaşık 1,5 m yükseklikte kare şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.102).

¹¹⁰ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 40.

Malzeme: Minberin tamamında beyaz renkli taş, sahanlık kısmında ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin süslemesi bulunmamaktadır.

Teknik: Bulunmamaktadır.

Bugünkü durum: Bugün minbere girişi sağlayan kapısına özgün olmayan bir kumaş perde konulmuştur. Ve sahanlık kısmı ahşap korkuluklar eklenmiştir.

2.26. Hayrullah Camii

Yer: Camii, tarihi dokunun korunduğu Harran Kapı mahallesi, Hamam sokaktadır.

Bani: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Kitabe: Caminin dış kapısı üzerindeki kitabe:

Amere haza'l-minare ve bab

el-hac Ali ibni Abdurrahman Beşe

Sene: 1178

Abdurrahman Beşe (paşa olmalıdır. Çünkü Arapçada paşa "beşe" diye yazılır) oğlu Hacı Ali tarafından minare ve kapı tamir edilmiştir. Tamir tarihi hicri 1178 (M.1764)' tür.¹¹¹

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir. Ama minberin üzerinde yer alan kitabede M.1797(H.1212) tarihinde onarım gördüğü yazılıdır.¹¹²

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır.

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden bir

¹¹¹ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 77.

¹¹² Kürkcüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 63.

basamak yukarıda başlayan, yerden yaklaşık 1 m yükseklikte kare şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.103).

Malzeme: Minberin tamamında ahşap kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin süslemesi bulunmamaktadır.

Teknik: Bulunmamaktadır.

Bugünkü durum: Minber özgün değildir. Minberin sahanlık kısmına ve yan aynalık kısmına ahşaptan korkuluk eklenmiştir.

2.27. Mevlevihane Camii

Yer: Camii, Tarihi dokunun bulunduğu Haşimiye meydanındadır.

Bani: İnşa kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Bani kitabesi bulunmadığı için kesin yapılış tarihi bilinmemektedir. Ancak M.18. yüzyılın ikinci çeyreğinde Hüseyin Paşa tarafından inşa ettirdiği kabul edilmiştir.¹¹³

Kitabe: Kitabesi bulunmamaktadır.

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) minbere bitişik yer almaktadır.

Tanım: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) klasik bir minber şeklinde yapılmıştır. 18. Yüzyılda Urfalı Mevleviler için, Mevlevihane olarak inşa edilmiş olan yapı, Tekkelerin kapatılmasından sonra, cami olarak ibadete açılmıştır. Ve yapıya minber bu tarihten sonra eklenmiştir (Fot.no.104).

Malzeme: Minberin tamamında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin süslemesi bulunmamaktadır.

¹¹³ Gül Güler v.dğr. Mustafa Güler, "Urfa Mevlevihanesi", (*Uluslararası Mevlana Mesnevi Mevlevihaneler Sempozyumu*, Manisa 2005), 55.

Teknik: Bulunmamaktadır.

Bugünkü durum: Minber özgün değildir.

2.28. Tuzeken Camii

Yer: Camii, Türk Mahallesi Güllüoğlu sokaktadır.

Bani: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir. Ama avlunun batısındaki oda üzerinde yer alan kitabede M.1858(H.1275) tarihinde onarıldığı yazılıdır.¹¹⁴

Kitabe: Camii avlusunun batısındaki oda kitabesi:

Maşallah

Harabiken imaret oldu himmetle bu nev bina

Temekkün eyleyüb hüffaz kıraati edüb icra

İlahi rahmetin erzan kıl ashab-ı ğayrete

Bihakk-ı sure-i ihlasiyle İnne fetahna

Sene:1275

Kitabede, bu bina harabe iken himmetle yeniden imar edildiği, hafızlar burada yerleşerek kıraati devam ettirsinler. İlahi, rahmetini bu çalışanların üzerine layık et. İhlas ve İnna fetahna suresi hakkı için. Sene 1275 (M.1858). Anlamı ifade edilmiştir. Demek oluyor ki cami avlusundaki bu oda bir Kur'an kursu olarak yapılmıştır.¹¹⁵

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır.

¹¹⁴ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 68.

¹¹⁵ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 137.

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden yarım basamak yukarıda başlayan, yerden yaklaşık 1,5 m yükseklikte kare şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.105).

Malzeme: Minberin tamamında taş, sahanlık kısmında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Sahanlık kısmın altında iki köşede oval eğimli destek sütünceleri bulunmaktadır.

Teknik: Sahanlığın alt kısmında oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Minberin giriş kapısına zebra stor bir perde, sahanlık kısmına ahşaptan korkuluk eklenmiş, merdivenleri halıyla kaplanmıştır (Fot.no.106).

2.29. Miskinler Camii

Yer: Camii, Tarihi dokunun bulunduğu Eyyubiye mahallesindedir.

Bani: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir. Haldan Aşiretinden Muhammed Nabi tarafından yaptırıldığı söylenmektedir.¹¹⁶

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir. M.1865 tarihinde Haldan Aşiretinden Muhammed Nabi tarafından yaptırıldığı söylenmektedir.¹¹⁷

Kitabe: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) minbere bitişik yer almaktadır (Fot.no.107).

Tanım: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) klasik bir minber şeklinde yapılmıştır. Ahşap kapıdan 8 ahşap merdivenle kare şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır.

¹¹⁶ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 70.

¹¹⁷ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 70.

Malzeme: Minberin tamamında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Süslemesi: Sahanlığın alt kısmında dört adet silme bordür mevcuttur (Fot.no.108).

Teknik: Sahanlığın alt kısmında oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Minber özgün değildir. Öncesinde büyük ihtimal duvar içine gömme minber şeklindeyken, daha sonradan özgün olmayan klasik minber eklenmiştir.

2.30. Kutbeddin Camii

Yer: Camii 12Eylül caddesi, Basmahane yakınındadır.

Bani: İnşa kitabesi bulunmadığı için belli değil.

İnşa tarihi: İnşa kitabesi bulunmadığı için belli değil. Ama caminin eyvanındaki pencerenin üstündeki kitabede Bican Ağa ve Osman Ağa isimleri ve onarım tarihi olarak M.1876 (H.1293) tarihi yazılıdır.¹¹⁸

Kitabe: Caminin encere üstü kitabesi:

Etdi ğaye-i ta'mirine sa'ii Bican Aga'nın

Huda kim kılıp safın ğama sakın eyleye ib'ad

Mahal-i aliye teşeyyüd içün etmiş sala kim

Visalinle hac Osman Ağa ola kim dilşad

Kuvvetin lütfünle Firdevs aşıyan eyleye Huda kim

Kılıbdur dehr-i devrinde nice asar-ı hasene bünyad

Lal-ı nazmla tarihe heft zamm eyledi Muhlis

Huda avniyle bu eyvan-ı mu'alla kerde nev abad H.1293

Buranın tamirine Bican Ağa çalıştı. Allah onu ve ailesini kederden uzaklaştırsın.bu yüce mahalleri yükseltip kuvvetlendirmek için dua etti ki Osman Ağa ile buluştukları vakit Osman Ağa dilşad olsun. Allah ona kuvvetinin lütfeyle

¹¹⁸ Kürkcüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 31.

Firdevs cennetini yurt etsin. Zamanında nice hayır ve hasenat eserleri yaptırmıştır. Muhlis, dilsiz nazmla tarihe yedi ekledi. Allah'ın yardımıyla bu yüksek eyvan yaptırıldı. Anlamına gelmektedir. Bu eyvan kitabesinin son mısrası 1286 kıymetini verir. Bu rakama yedi eklemekle 1293 hicri (M.1876) tarihi çıkar. Bu eyvanın tamir tarihidir. Manzumeyi Şair Muhlis yazmıştır.¹¹⁹

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) ve doğusunda (solunda) mihraba bitişik olarak yapılmıştır (Fot.no.109).

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan köşk minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) ve doğusunda (solunda) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden yaklaşık 5 basamak yukarıdan başlayan, duvar içinde taş basamaklarla yerden yaklaşık 1,5 m yükseklikte yarım daire şeklindeki köşk sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.110).

Malzeme: Minberin tamamında beyaz renkli taş ve sahanlık kısmında maden kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin kapı kısmında süsleme bulunmamaktadır. Süsleme minberin köşk sahanlık ve sahanlığın alt kısmında yer almaktadır. Sahanlığın alt kısmında konsol şeklinde çıkma mevcuttur. Sahanlık kısmında ise metalden yapılmış geometrik ve bitkisel kompozisyon süsleme yer almaktadır (Fot.no.111,112).

Teknik: Sahanlığın alt kısmında taş oyma tekniği kullanılmıştır.

Bugünkü durum: Bugün minberin sahanlık kısmında özgün olmayan metal korkuluk kullanılmıştır.

2.31. Şehbenderiye Camii

Yer: Camii, Topçu Meydanındadır.

¹¹⁹ Karakaş, Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler, 96.

Bani: Caminin son cemaat yerinin doğusundaki kitabesinde Bekir Bey tarafından yaptırıldığı yazılıdır.¹²⁰

İnşa tarihi: Dış kapı kitabesinde M.1909 (H.1327) tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.¹²¹

Kitabe: Caminin doğudaki dış kapısı üzerindeki kitabe:

Bir eserdir bu eserki mesleki peykeri
Nuş ede banisi cennetde şarab-ı kevseri
‘‘len tenalu’l-birre hatta tanfaku’’ mefhumun
Güş edince rahına bezl etdi sim u zeri
Söyledim cevherle bir tarih Emin geldi ferî
Pürna-yi hüsrevidir cami’i Şehbenderi
Sene 1327
Cami topçu meydanı denilen semttedir.

Kitabede: Bu eser öyle bir ederdir ki kendi mesleğinin suretidir. Bunu yaptıran cennette Kevser şarabını içsin. ‘‘ Sevdığınız şeylerden sadaka vermedikçe asla hayır işlemiş olamazsınız ‘‘¹²² anlamını işitince, bu yolda altın ve gümüş sarf etti. Emin cevherle tarihini şöyle söylüyor, bu Şehbenderi Camii padişahlara mahsus yeni bir camidir. Anlamını vermektedir. Son mısradaki tarih düşürmüş, noktalı harflerin toplamı 1037 etmektedir. Bu rakama ‘‘ ferî’’ kelimesinin kıymeti olan 290 eklenince H.1327 (M.1909) tarihi çıkar. Fer, ışık anlamındadır. Şair Emin (geldi ferî) dediği için bu kelimeyi eklemeyi işaret etmiştir.¹²³

Minber banisi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

İnşa tarihi: Kitabesi bulunmadığı için bilinmemektedir.

Yer ve konum: Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır (Fot.no.113).

¹²⁰ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 15.

¹²¹ Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa İli Camileri*, 15.

¹²² Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı, (Ankara 2017), Al-i İmran, ayet92.

¹²³ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, 134.

Tanım: Kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir. Güney duvarda mihrabın batısında (sağında) mihraba bitişik olarak yapılmıştır. Zeminden 1 basamak yukarıda başlayan, yerden yaklaşık 2 m yükseklikte yarım daire şeklindeki sahanlık kısmına ulaşılmaktadır (Fot.no.114).

Malzeme: Minberin merdiven ve köşk kısmında düzgün kesme taş, sahanlık kısmında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Süsleme: Minberin süslemesi bulunmamaktadır.

Teknik: Bulunmamaktadır.

Bugünkü durum: Minberin giriş kapısına ahşaptan bir kapı ve sahanlık kısmına ahşaptan korkuluk eklenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

3.1. TİPOLOJİ

Tarihi Urfa Camii minberleri incelediğinde iki farklı şekilde yapılan minber tipi görülmektedir. Birinci tipteki minber, klasik tarzda yapılan minber, ikinci tipteki minber kible duvarı içerisinde yer alan minber şeklindedir.

3.1.1. Klasik minber

Klasik bir minber, kapı, gövde ve şerefe olarak üç bölümden oluşmaktadır. Kapı; yan söveler, aynalık, tac ve kapı kanatlarından meydana gelmektedir. Ancak Osmanlı döneminde minberler çoğunlukla mermerden inşa edildiği için kapı kanatları yerini kemerli açıklık şeklinde düzenlenen girişler bırakılmıştır. Gövde; yan aynalıklar, merdiven, korkuluk ve yanlarda şerefe ve süpürgelikten oluşmaktadır. Şerefe kısmında ise sahanlık, kubbe veya külah ve bunların üzerinde alem bulunmaktadır.

Klasik tarzda inşa edilen Urfa tarihi camii minberleri, aynı dönemde inşa edilen Osmanlı camii minberleri ile karşılaştırıldığında, Urfa'daki minberlerin, daha mütevazî ölçülerde yapıldığı, süslemenin daha sınırlı ve sade olduğu, malzeme olarak ise yöreye ait nahit taşının kullanıldığı görülmektedir. Minberler yer ve konum, kullanılan teknikler olarak Osmanlının diğer merkezlerindeki minberlerle benzerlik göstermektedir.

Urfa'daki camilerden Yeni Ömeriye Camii, Nimetullah(Ak) Camii, Hasan Padişah Camii (M.1500), Hekim Dede (M.1633), Ulu Camii, Damat Süleyman Paşa Camii, Yusuf Paşa Camii(M.1710), Hüseyin Paşa Camii (M.1728), Mevlevihane Camii, Miskinler Camii minberleri klasik minberlere örnektir.

3.1.2. Kible duvarı içerisinde yer alan minber şekli

Güney duvarda mihrabın doğusunda(sağında) bir veya bir kaç basamak yükseklikte, duvarın içine gömülü olan 10, 15, 17 basamaklarla yaklaşık 1,5 - 2 m yükseklikte kare bir alana çıkılan minber tipleridir. Minberin sahanlık kısmı bazen önden dikdörtgen kapı gibi açıklığa sahip, bazen de giriş perde veya özgün olmayan

ahşap kapı kullanılmıştır. Üsteki sahanlık kısmında ahşap korkuluklar mevcuttur ve bunlar bazen taş malzemedan yapılmıştır.

Kıble duvarı içerisinde inşa edilen Urfa tarihi camii minberleri, aynı dönemde inşa edilen Osmanlı camii minberleri ile karşılaştırıldığında, bu tipte yapılan minberlerin Osmanlının diğer merkezlerinde çok yapılmadığı, Urfa'daki camilerde ise tercih edilen bir minber tipi olarak çok sayıda yapıldığı görülmektedir.

Kıble duvarı içerisinde inşa edilen minber tipinin benzerleri, Urfa ile sınırı olan Antep'te¹²⁴ görülmektedir.

3.1.2.1. Kıble duvarı içerisinde sadece doğu(sağ) yönde yer alan minber şekli

Kıble duvarı içerisinde yer alan minber şeklinde 2 tip mevcuttur. Bunlardan ilki güney duvarda mihrabın doğusunda(sağında) bir veya bir kaç basamak yükseklikte, duvarın içine gömülü olan minber şeklindedir.

Urfa'daki camilerden Halil'ür-Rahman (Döşeme-Makam) Camii (M.1212), Hacı Yadigar Camii (M.1514), Pazar Camii, Mevled-i Halil(Dergah) Camii (M.1523), Çakeri Camii (M.1530), Kara Musa Camii (M.1552), İmam Sekkaki Camii, Dabakhane Camii (M.1568), Behramlar Camii(M.1585), Sultan Bey Camii (M.1587), Kadıoğlu Camii (M.1694), Narıncı Camii, Hacı Lütfullah Camii, Hızanoğlu Camii, Rızvaniye Camii(M.1736), Eski Arabi Camii (M.1743), Hayrullah Camii, Tuzeken Camii, Şehbenderiye Camii(M.1909) minberleri kıble duvarı içerisinde sadece doğu(sağ) yönde yer alan minber şekline örnek teşkil etmektedir.

3.1.2.2. Kıble duvarı içerisinde doğu(sağ) ve batı(sol) yönde yer alan minber şekli

Güney duvarda mihrabın doğusunda(sağında) ve batısında (solunda) bir ve ya bir kaç basamak yükseklikte duvarın içine gömülü olan minber şeklindedir. Tarihi Urfa cami minberlerinden, Eski Ömeriye Camii (M.644) ve Kutbeddin Camii minberleri 2.tipe örnek teşkil etmektedir.

¹²⁴ Nusret Çam, "Antep Minberleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 1996), 13:

469-474.

3.2. TARİHLENDİRME

Urfa tarihi camilerinde, klasik ve duvar içine gömme şeklinde yapılan minberlerin yüzyıllara göre farklılık göstermediği, her iki tipin her dönemde yapıldığı görülmektedir. Aynı şekilde özgünlük bakımından da minberler dönemsel olarak tasnif edilememektedir.

3.3. MALZEME

Malzeme olarak minberlerde genel olarak taş ve ahşap kullanılmıştır, bunun yanı sıra az da olsa maden ve mermer kullanımı da görülmektedir.

Taş malzeme kullanılan camiler: Eski Ömeriye Camii minberinin tamamında düzgün kesme taş, Halil'ür - Rahman (Döşeme) Camii sahanlık kısmı hariç düzgün kesme taş, Nimetullah(Ak) Camii sahanlık üst kısmında ve aynalıklarda gri-sarı renkli taş, Hasan Padişah Camii sahanlık üst kısmında ve aynalıklarda gri-sarı-beyaz renkli taş, Hacı Yadigar Camii minberinin merdiven ve köşk kısmında taş, Pazar Camii Merdiven ve köşk kısmında beyaz renkli taş, Mevled-i Halil(Dergah) Camii merdiven ve köşk kısmında düzgün kesme taş, Çakeri Camii (M.1530) kapı ve köşk kısmında beyaz renkli taş, Kara Musa Camii Merdiven ve köşk kısmında beyaz renkli taş, İmam Sekkaki Camii merdiven ve köşk kısmında beyaz renkli taş, Dabakhane Camii merdiven ve köşk kısmında beyaz renkli taş, Behramlar Camii merdiven ve köşk kısmında düzgün kesme taş, Sultan Bey Camii merdiven ve köşk kısmında düzgün kesme taş, Hekim Dede Camii minberinin tamamında taş malzeme, Ulu Camii minberinin tamamında beyaz renkli taş, Kadioğlu Camii merdiven ve köşk kısmında düzgün kesme taş, Damat Süleyman Paşa Camii minberinin tamamında taş, Yusuf Paşa Camii minberinin tamamında taş, Narıncı Camii merdiven ve köşk kısmında düzgün kesme taş, Hacı Lütfullah Camii merdiven ve köşk kısmında düzgün kesme taş, Hızanoğlu Camii minberinin tamamında düzgün kesme taş, Hüseyin Paşa Camii minberinin tamamında beyaz renkli taş, Rızvaniye Camii minberinin tamamında beyaz renkli taş, Eski Arabi Camii minberinin tamamında beyaz renkli taş, Tuzeken Camii minberinin tamamında taş, Kutbeddin Camii minberinin tamamında beyaz renkli taş, Şehbenderiye Camii minberinin merdiven ve köşk kısmında düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Gri-sarı renkli taş Nimetullah(Ak) Camii sahanlık üst kısmında ve aynalıklarda, Hasan Padişah Camii sahanlık üst kısmında ve aynalıklarında kullanılmıştır.

Düzgün kesme taş Eski Ömeriye Camii minberinin tamamında, Halil'ür - Rahman (Döşeme)Camii sahanlık kısmı hariç tamamında, Hacı Yadigar Camii minberinin merdiven ve köşk kısmında, Pazar Camii merdiven ve köşk kısmında, Mevled-i Halil(Dergah)Camii merdiven ve köşk kısmında, Çakeri Camii (M.1530) kapı ve köşk kısmında, Kara Musa Camii merdiven ve köşk kısmında, İmam Sekkaki Camii merdiven ve köşk kısmında, Dabakhane Camii merdiven ve köşk kısmında, Behramlar Camii merdiven ve köşk kısmında, Sultan Bey Camii merdiven ve köşk kısmında, Hekim Dede Camii minberinin tamamında, Ulu Camii minberinin tamamında, Kadioğlu Camii merdiven ve köşk kısmında, Damat Süleyman Paşa Camii minberinin tamamında, Yusuf Paşa Camii minberinin tamamında, Narıncı Camii merdiven ve köşk kısmında, Hacı Lütfullah Camii merdiven ve köşk kısmında, Hızanoğlu Camii minberinin tamamında, Hüseyin Paşa Camii minberinin tamamında, Eski Arabi Camii minberinin tamamında, Tuzeken Camii minberinin tamamında, Şehbenderiye Camii minberinin merdiven ve köşk kısmında kullanılmıştır.

Eski Ömeriye Camii, Hekim Dede Camii, Ulu Camii, Damat Süleyman Paşa Camii, Yusuf Paşa Camii, Hızanoğlu Camii, Hüseyin Paşa Camii, Eski Arabi Camii, Tuzeken Camii minberlerinin tamamında taş malzeme kullanılmıştır.

Ahşap malzeme kullanılan camiler: Yeni Ömeriye Camii minberin tamamında ahşap, Hasan Padişah Camii kapı kısmında ahşap, Hacı Yadigar Camii minberin kapı ve sahanlık kısmında ahşap, Pazar Camii kapı ve sahanlık kısmında ahşap, Mevled-i Halil(Dergah)Camii kapı ve sahanlık kısmında ahşap, Çakeri Camii (M.1530) yan aynalık ve sahanlık kısmında ahşap malzeme, Kara Musa Camii kapı ve sahanlık, yan aynalık kısmında ahşap, İmam Sekkaki Camii sahanlık kısmında ahşap, Dabakhane Camii kapı kısmında ahşap, Behramlar Camii kapı ve sahanlık kısmında ahşap, Sultan Bey Camii kapı ve sahanlık kısmında ahşap, Ulu Camii sadece merdiven korkuluğunda ahşap, Kadioğlu Camii sahanlık kısmında ahşap, Narıncı Camii sahanlık kısmında ahşap, Hacı Lütfullah Camii sahanlık kısmında

ahşap, Eski Arabi Camii sahanlık kısmında ahşap, Hayrullah Camii minberin tamamında ahşap, Mevlevihane Camii minberin tamamında ahşap, Tuzeken Camii sahanlık kısmında ahşap, Miskinler Camii minberin tamamında ahşap, Şehbenderiye Camii sahanlık kısmında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Yeni Ömeriye Camii, Hayrullah Camii, Mevlevihane Camii, Miskinler Camii minberlerinin tamamında ahşap malzeme kullanılmıştır.

Maden malzeme kullanılan camiler: Halil'ür - Rahman (Döşeme)Camii sahanlık kısmında maden korkuluk, Nimetullah(Ak) Camii külâh kısmında ise sonradan yeşile boyanmış maden, Damat Süleyman Paşa Camii külâh kısmında maden, Yusuf Paşa Camii külâh kısmında maden, Hüseyin Paşa Camii aleminde maden, Kutbeddin Camii sahanlık kısmında maden kullanılmıştır.

Mermer malzeme kullanılan camiler: Nimetullah(Ak) Camii minber kapısında kırmızı mermer, Hasan Padişah Camii minber kapı sütunlarında ve yan aynalıklarda kırmızı mermer malzeme kullanılmıştır.

3.4. SÜSLEME

Urfa tarihi camii minberlerinde süslemenin çok az yapıldığı görülmektedir. Görülen süslemeler, yıldız, altıgen, çokgen ile yapılan geometrik, çiçek, lale ile yapılan bitkisel, yazı ile yapılan süslemelerdir.

Geometrik: Nimetullah (Ak) Camii sahanlığın üst kısmında sarı kahve renk boylarla yapılmış basit dilimli oval süsleme, Pazar Camii minberin ahşap sahanlık kısmında ajur tekniği ile çokgen geometrik desenler, sahanlığın alt kısmında ise dikdörtgen geometrik desenler, Mevledi-i Halil (Dergah) Camii (M.1523) sahanlığın alt kısmında yarım daire şeklinde yukarıdan aşağıya doğru daralan silindirik halkalar, bunun bitiminde tek sıra mukarnas, Yusuf Paşa Camii (M.1710) minber kapısının 3 tarafı mukarnasla çevrilidir, kapının üst kısmında taç şeklinde süsleme, yan korkuluk kısmında 13 tane sekizgen oyma nişler, Narıncı Camii sahanlığın alt kısmında zeminden başlayan duvara bitişik vazo sütüncü şeklinde olan kısmında yuvarlak külâha benzer dilimli geometrik süsleme, bunun devamında dört sıra dış arasında üç sıra uzun ince dilimler, yarım daire olan kısımda üç sıra bir birinden farklı önce ters

dikdörtgen sonra kare en son üçgen dişler, Hızanoğlu Camii minber kapısını sivri kemere kadar 3 taraftan kaplayan 2 sıra bordür, sahanlığın üst kısmı sivri kemer, kemerin üstünde sağ ve sol tarafta üçer madalyon, madalyonların üst kısmı ise 2 sıra halinde sivri bordür, sahanlık kısmında üç tarafı kaplayan ajur(delik işi) tekniği kullanılarak ortada aynı büyüklükteki sekizgenlerin iç içe geçmesiyle yapılmış bir kompozisyon, alt ve üst kısmında yarı sekizgenlerin iç içe geçmesiyle yapılmış bir kompozisyon, sahanlığın alt kısmında ise sahanlığa sağ ve sol kısmında merdivemsi destek, Hüseyin Paşa Camii (M.1728) minber kapısı üç taraftan iki sıra bordür, en üst kısımda bir sıra mukarnas süslemesi, merdivenlerle sahanlık kısmına çıkılan yerde yan korkuluklarda ajur tekniği ile yapılmış geometrik süsleme, yan aynalık kısmında bir yuvarlak kemerli, iki sivri kemerli niş, yuvarlak kemerli nişin üst kısmında kare pano içerisinde ajur tekniği ile yapılmış geometrik süsleme, ortadaki sivri nişin üst kısmında üçgen pano içinde ajur tekniği ile yapılmış geometrik süsleme, üçüncü sivri kemerli nişin sağında üçgen pano, sahanlık kısmı üst köşk kısma bağlayan sütunlar bir birine yuvarlak kemerlerle bağlanmış, bu sütunların alt ve üst kısımlarında iki sıra mukarnas işlemesi, köşk kısmında dört tarafı süsleyen mukarnas ve üst örtü olarak taştan oyma sivri silindirik dilimli külah ve külahın üstünde metal bir hilal, Rızvaniye Camii (M.1736) kare sahanlığın alt kısmında yuvarlak kemer şeklinde sarkıt, bu sarkıtın üstünde bir sıra örgü motifli, geometrik oyma işleme ve tekrar örgü motifli, sahanlık kısmı üst köşk kısma bağlayan sütunlar bir birine yuvarlak kemerlerle bağlanmış, sütunların devamında üst örtü olarak taştan karışık geometrik oyma işlemeli külah, tarihi Urfa Camii minberlerinde kullanılan geometrik süslemelerdir.

Bitkisel: Nimetullah (Ak) Camii sahanlığın külah kısmında çiçek motifli, Mevled-i Halil (Dergah) Camii(M.1523) sahanlığın alt kısmında üç adet lale şeklinde sarkıt (küçük çıkmalar), Hızanoğlu Camii minberin giriş kapısının üst kısmındaki sivri kemerin sağ ve sol köşelerinde madalyon içinde çiçek desenli süsleme, Hüseyin Paşa Camii (M.1728) minberin giriş kapısı yuvarlak kemerin üstünde dikdörtgen pano içinde yazı, panonun sağ ve sol kısmında palmet, tarihi Urfa Camii minberlerinde kullanılan bitkisel süslemelerdir.

Yazı: Pazar Camii giriş kapısı üstünde dikdörtgen bir pano içerisindeki kitabede bir sıra yazı, bu kitabenin 1 taş sırası üstünde altıgen pano içerisinde 4 satır halinde yazılmış ikinci bir kitabede yazı, Yusuf Paşa Camii(M.1710) minber kapısının alınlık kısmında iki dikdörtgen pano içerisinde yazı, Hızanoğlu Camii minberin giriş kapısının üst kısmındaki sivri kemerin hemen üstünde dikdörtgen pano içinde yazı, Hüseyin Paşa Camii (M.1728) minberin giriş kapısının yuvarlak kemerin üstünde dikdörtgen pano içinde yazı, tarihi Urfa Camii minberlerinde kullanılan yazı süslemeleridir.

3.5.TEKNİK

Teknik olarak minberlerde oyma, ajur ve kabartma tekniği kullanılmıştır.

Oyma: Eski Ömeriye Camii (M.644) sahanlık ve külah kısmında, Ulu Camii yan aynalıklar, kapı ve sahanlık kısmında, Halil'ür-Rahman(Döşeme-Makam) Camii(M.1212) sahanlık kısmında, Nimetullah(Ak) Camii sahanlığın üst kısmında, Hasan Padişah Camii (M.1500) kapı kısmında, Pazar Camii kapının üstündeki kitabede ve sahanlık kısmında, Mevlid-i Halil (Dergah) Camii (M.1523) sahanlığın alt kısmında, Çakeri Camii (M.1530) sahanlığın alt kısmında ve kapıda, Kara Musa Camii (M.1552) sahanlığın alt kısmında, Hekim Dede (M.1633) kapı, yan aynalık, sahanlık ve köşk kısmında, Damat Süleyman Paşa Camii kapı, yan aynalık ve sahanlık kısmında, Yusuf Paşa Camii(M.1710) kapı, yan aynalık, sahanlık kısmında, Narıncı Camii sahanlığın alt kısmında, Hacı Lütfullah Camii sahanlığın alt kısmında, Hızanoğlu Camii kapı, sahanlık ve sahanlığın alt kısmında, Hüseyin Paşa Camii (M.1728) kapı ve sahanlık kısmında, Rızvaniye Camii(M.1736) sahanlık kısmında, Tuzeken Camii sahanlığın alt kısmında, Miskinler Camii sahanlığın alt kısmında, Kutbeddin Camii sahanlığın alt kısmında oyma tekniği kullanılmıştır.

Oyma tekniği genel olarak sahanlık kısmında kullanılmıştır.

Ajur(delik işi): Hasan Padişah Camii (M.1500) yan aynalık ve sahanlık kısmında, Pazar Camii sahanlık kısmında, Yusuf Paşa Camii(M.1710) yan aynalık kısmında, Hızanoğlu Camii sahanlığın alt kısmında, Hüseyin Paşa Camii (M.1728)

yan aynalık ve köşk altı kısmında, Rızvaniye Camii(M.1736) sahanlık ve külah kısmında ajur(delik işi) kullanılmıştır.

Ajur(delik işi) genel olarak yan aynalık kısmında kullanılmıştır.

Kabartma: Eski Ömeriye Camii (M.644) sahanlık ve külah kısmında, Hasan Padişah Camii (M.1500) kapı kısmında, Mevlid-i Halil (Dergah) Camii (M.1523) sahanlığın alt kısmında, Kara Musa Camii (M.1552) sahanlığın alt kısmında kabartma tekniği kullanılmıştır.

3.6. SANATÇI

İncelediğimiz tarihi camii minberinden hiç birisinin sanatçı kitabesi bulunmadığı için, minberlerin sanatçıları bilinmemektedir.

SONUÇ

Urfa şehir merkezinde bulunan tarihi camilerde, toplam otuz bir adet minber bulunmaktadır. Tarihi camilerden en erken tarihlisi 12.yüzyıla tarihlenen Urfa Ulu Camii, en geç tarihlisi ise 20.yüzyılın başına ait olan Şehbenderiye Camii'dir.

Urfa'daki tarihi camilerde, klasik ve duvar içine gömülü olarak yapılmış iki tipte minber şekli görülmektedir.

Klasik bir minber, kapı, gövde ve şerefe olarak üç bölümden oluşmaktadır. Kapı; yan söveler, aynalık, tac ve kapı kanatlarından meydana gelmektedir. Gövde; yan aynalıklar, merdiven, korkuluk ve yanlarda şerefe ve süpürgelikten oluşmaktadır. Şerefe kısmında ise sahanlık, kubbe veya külah ve bunların üzerinde alem bulunmaktadır.

Kıble duvarı içerisinde yer alan minber şeklinde 2 tip mevcuttur. Bunlardan ilki güney duvarda mihrabın doğusunda(sağında) bir veya bir kaç basamak yükseklikte, duvarın içine gömülü olan 10, 15, 17 basamaklarla yaklaşık 1,5 - 2 m yükseklikte kare bir alana çıkılan minber tipidir. Minberin sahanlık kısmı bazen önden dikdörtgen kapı gibi açıklığa sahip, bazen de giriş perde veya özgün olmayan ahşap kapı kullanılmıştır. Üsteki sahanlık kısmında ahşap korkuluklar mevcuttur ve bunlar bazen taş malzemedan yapılmıştır.

Kıble duvarı içerisinde yer alan ikinci tip ise güney duvarda mihrabın doğusunda(sağında) ve batısında (solunda) bir veya bir kaç basamak yükseklikte duvarın içine gömülü olan, kıble duvarı içerisinde doğu(sağ) ve batı(sol) yönde yer alan minber şeklindedir.

İncelediğimiz tarihi camii minberlerinden 10 adedi klasik minber şeklinde, 21 adedi ise duvar içinde yer alan minber şeklinde yapılmıştır.

Klasik tarzda inşa edilen Urfa tarihi camii minberleri, aynı dönemde inşa edilen diğer şehirlerdeki camii minberleri ile karşılaştırıldığında, Urfa'daki minberlerin, daha mütevazi ölçülerde yapıldığı, süslemenin daha sınırlı ve sade olduğu, malzeme olarak ise yöreye ait nahit taşının kullanıldığı görülmektedir.

Minberler genel görünüm, yer, konum ve kullanılan teknikler olarak diğer merkezlerdeki minberlerle benzerlik göstermektedir.

Kıble duvarı içerisinde inşa edilen Urfa tarihi camii minberleri, aynı dönemde inşa edilen diğer şehirlerdeki camii minberleri ile karşılaştırıldığında, bu tipte yapılan minberlerin diğer merkezlerde çok yapılmadığı, Urfa'daki camilerde ise tercih edilen bir minber tipi olarak çok sayıda yapıldığı görülmektedir.

Urfa tarihi camilerinde, klasik ve duvar içine gömme şeklinde yapılan minberlerin yüzyıllara göre farklılık göstermediği, her iki tipin her dönemde yapıldığı görülmektedir.

Camii minberlerinin bir kısmı özgünlüğünü korumuş, bir kısmı ise geçirdiği tamiratlar sonrasında özgünlüğünü kaybetmiştir. Bazı cami minberleri de tamamen yeniden inşa edilmiştir.

Urfa tarihi cami minberlerinde sanatçı ismi veren kitabe bulunmadığı için minberleri yapan sanatçılar hakkında bilgi sahibi değiliz.

Minberlerde süsleme çok fazla yer kaplamamaktadır. Genellikle çok sade geometrik motiflerle yapılmış süsleme ve yazı görülmektedir. Süslemeler genel olarak yan aynalık ve sahanlık kısmında bulunmaktadır. En çok görülen süsleme çokgen ve dörtgenlerle yapılan geometrik kompozisyonlardır.

Camii minberlerinde malzeme olarak genellikle, bu bölgeye ait olan nahit taşı kullanılmıştır, bunun yanı sıra az da olsa maden ve mermer kullanımı da görülmektedir. Teknik olarak delik işi, kabartma ve oyma teknikleri görülmektedir.

Urfa tarihi cami minberlerinde; klasik minber tipinin yanı sıra, duvara gömülü olarak yapılmış farklı bir tip de kullanılarak, ölçüler ve süsleme daha mütevazî tutularak, bu bölgeye has nahit taşı kullanılarak, Urfa'ya özgü bir minber tipi oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

Alper, Mehmet. *Urfa'nın Mekânsal Yapısı Türk İslam Mimarisindeki Yeri ve Önemi*. Basılmamış doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1987.

Alper, Mehmet. "Yıkılan Kentler Yok Olan Değerler Kutsal Şehir Urfa". *Tarihi ve Kültürel Boyutları İçinde Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*. Nurettin Uycan Cilt ve Basım San. A.Ş. Şanlıurfa, 1988.

Apa, Gülay. *Osmanlı Dönemi Selatin Cami Minberleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.

Arseven, Celal Esat. "Minber". *Sanat Tarihi Ansiklopedisi*. 30: 104-105. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966.

Arseven, Celal Esat. *Türk Sanat Tarihi. Menşeyinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim ve Tezyini Sanatları*. İstanbul: Maarif Basımevi, 1989.

Aslanapa, Oktay. *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişimi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.

Aslanapa, Oktay. "Anadolu'da Türk Minberleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 70-71. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1960.

Aslanapa, Oktay. "Minber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 337-338. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1979.

Aydın, Fatih. *Urfa İlinin İnanç Coğrafyası*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1997.

Ayverdi, İlhan. "Minber". *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 2: 2077-2078. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2006.

- Bayrakal, Sedat. *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*. İstanbul: Bilimevi Basın Yayınları, 2008.
- Beksaç, Engin. “Endülüs Dönemi“. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 225-232. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Bozkurt, Nebi. “Minber“. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 101-102. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Çam, Nusret. “Antep Minberleri“. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13: 469-474. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Eruz, Fulya. “Mevlâkler Dönemi“. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29: 97-100. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Fazıloğlu, İhsan. “Osmanlı Dönemi“. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33: 548-556. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Güler, Gül. v.dđr. Güler, Mustafa. “Urfa Mevlevihanesi“. *Uluslararası Mevlana Mesnevi Mevlevihaneler Sempozyumu*, Manisa 2005.
- Güler, Mustafa. *12.Yüzyıl Anadolu Türk Camileri*. Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Güler, Mustafa. Urfa Ulu Camii. *Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları* No: 2 - Bilim 2. Ankara Ocak 2017.
- Güler, Sami. *Eskiçağ’dan Kurtuluş Savaşına Kadar Urfa Tarihi*. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2002.
- Karakaş, Mahmut. *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2001.

Karamağaralı, Haluk. Çorum Ulu Câmii'ndeki Minber, *Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul, 1965.

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali. Türkiye Diyanet Vakfı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.

Kurtbil, Zeynep Hatice. "Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 223-224. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

Kürkçüoğlu, Cihat. *Şanlıurfa İli Camileri*. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2013.

Kürkçüoğlu, Cihat. *Urfa Camileri*. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 1993.

Merçil, Erdoğan. "Büyük Selçuklu Dönemi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36: 380-384. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Oral, Mehmet Zeki. "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri". *Vakıflar Dergisi* 5/1 (Mayıs1962): 23-25.

Serin, Muhittin. "Osmanlı Dönemi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33: 568-574. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Şahinalp, Mehmet Sait. *Şanlıurfa Şehrinin Kuruluş ve Gelişmesi*. Doktora tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya, Bölgesel Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara 2005.

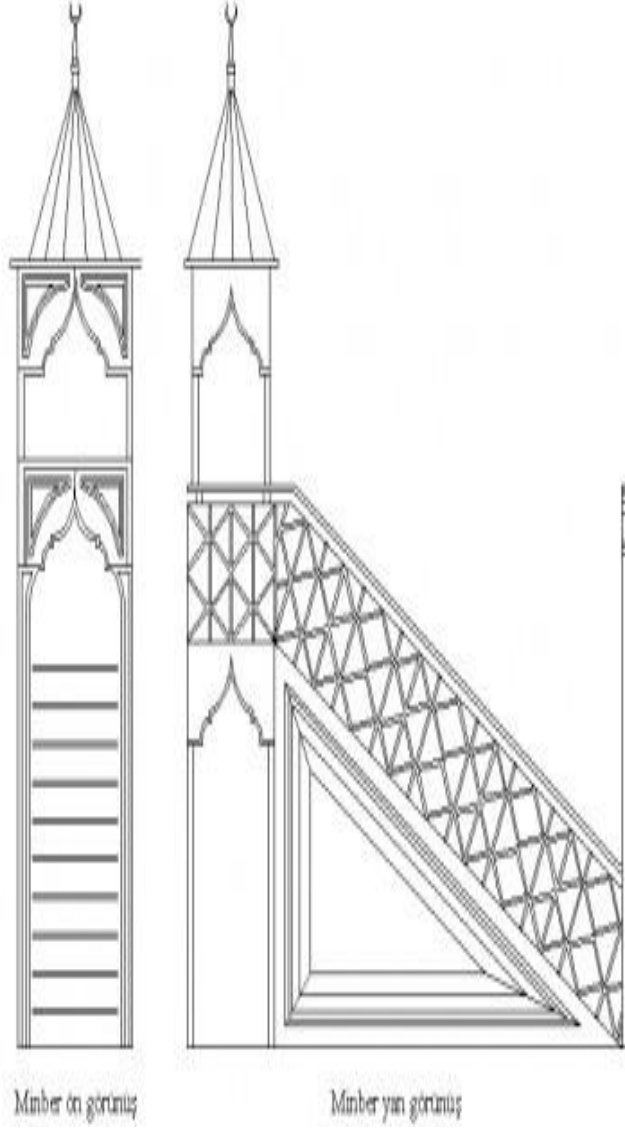
Turan, Ahmet Nezihi. *XV Yüzyılda Ruha(Urfa) Sancağı Şanlıurfa(Hekim Dede)*. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2005.

Yetkin, Şerare. "Abbasiler Dönemi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1: 49-50. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

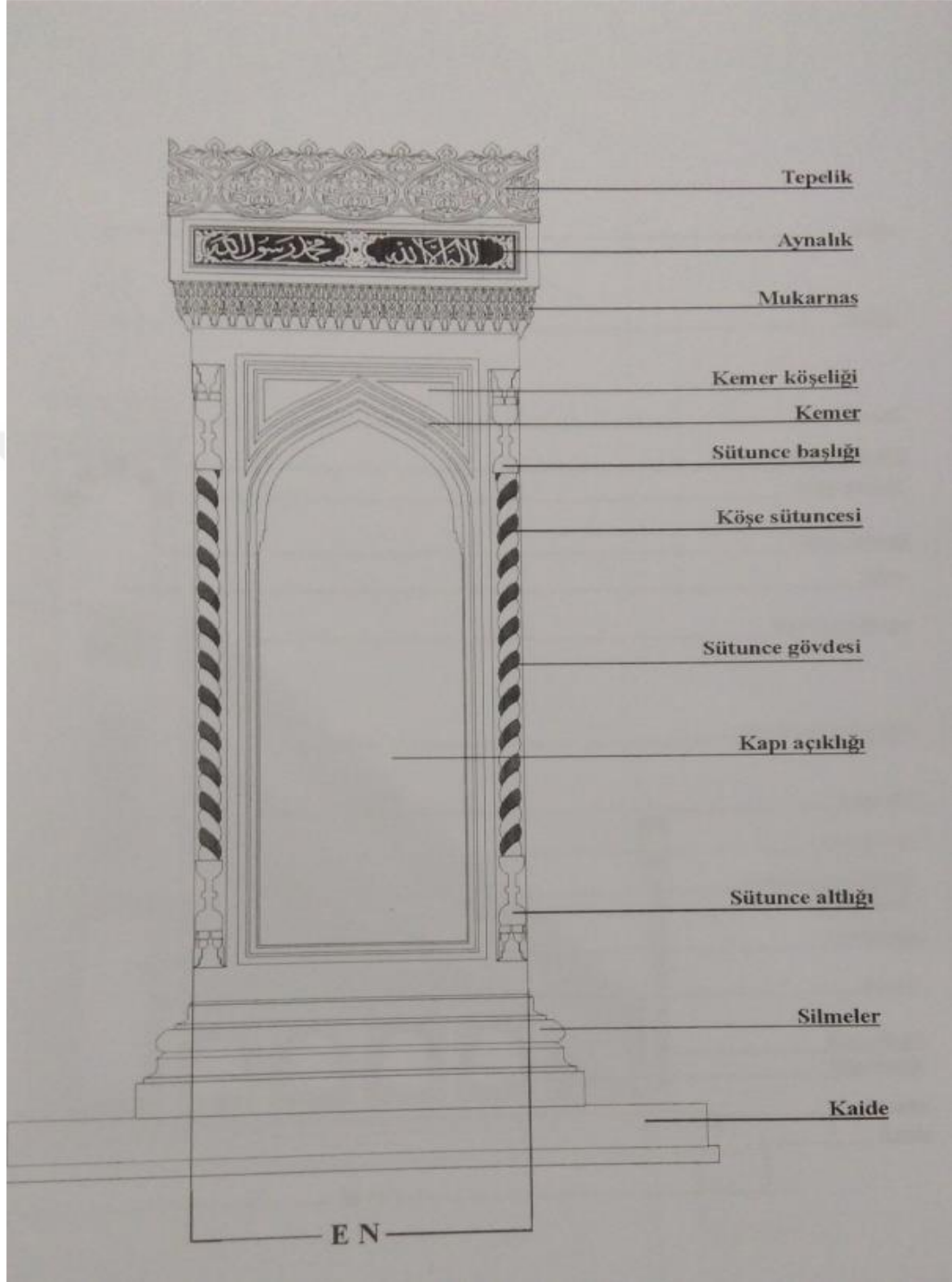
EKLER

Ek.1. ÇİZİMLER

Çizim. 1: Minber Bölüm ve Unsurları

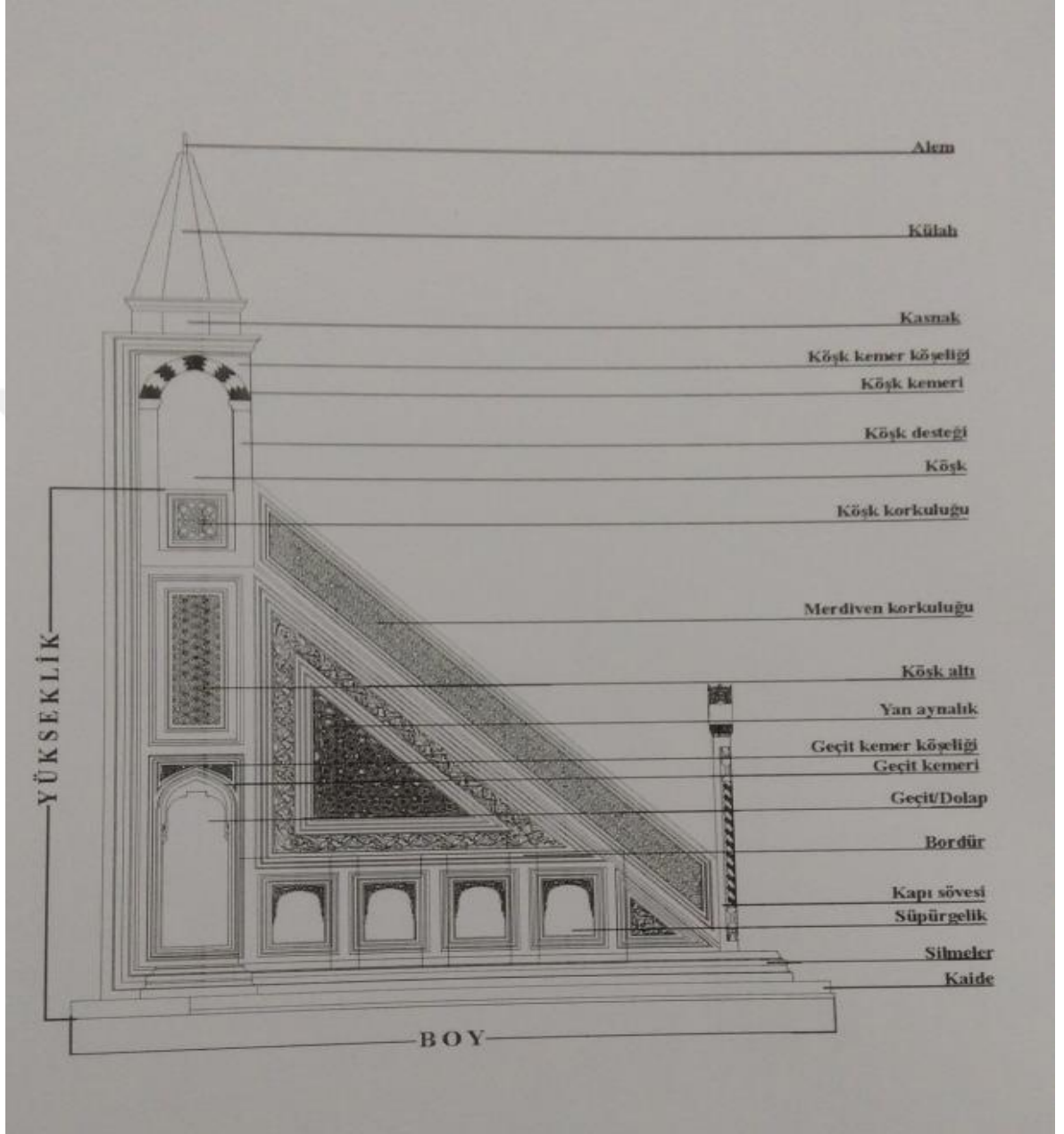

Çizim. 2: Minber Bölüm ve Unsurları. Kapı.

Kaynak: Mehmet Zeki Oral, ''Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri'', Vakıflar Dergisi, V, Ankara 1962, s.77'den sonra gelen kroki 1.

Çizim. 3: Minber Bölüm ve Unsurları. Yan cephe.

Kaynak: Mehmet Zeki Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", Vakıflar Dergisi, V, Ankara 1962, s.77'den sonra gelen kroki 2.

Ek. 2. FOTOĞRAFLAR

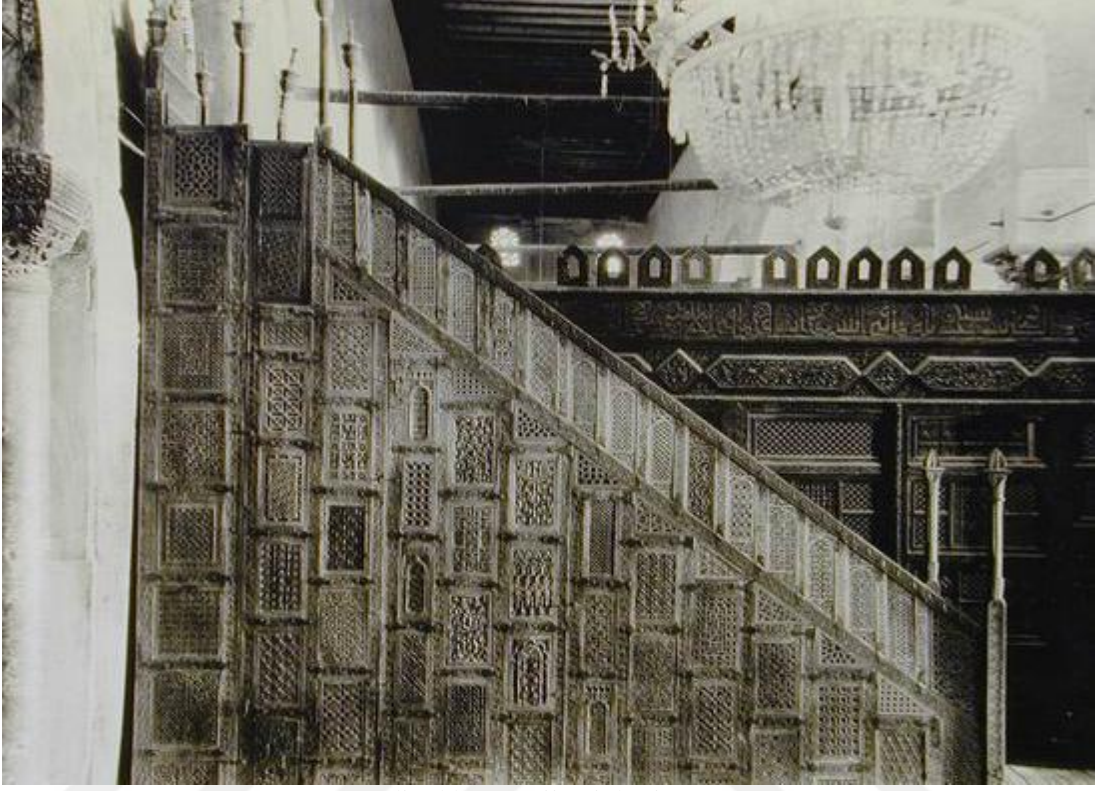

Foto No.1 Kayravan/Tunus, Seydi Ukba Camii Minberi

Foto No.2 Sultan el-Nasir Muhammed Camii Minberi, Kahire, Mısır

FotoNo.3 Konya Alaeddin Camii Minberi

Foto No.4 Konya Alaeddin Camii Minberi, Giriş kapısı

Foto No.5 Konya Alaeddin Camii Minberi, yan aynalık

Foto No.6 Harput Ulu Camii Minberi

Foto No.7 Çorum Ulu Camii Minberi

Foto No.8 Harput Ulu Camii Minberi, yan aynalık

Foto No.9 Harput Ulu Camii Minberi, Giriş kapısı

Foto No.10 Çanakkale Azebler

Foto No.11 Bursa Ulu Camii Minberi, Yan aynalık

Foto No.12 Bursa Ulu Camii Minberi

Foto No.13 Bursa Ulu Camii Minberi, Yan aynalık

Foto No.14 Süleymaniye Camii Minberi

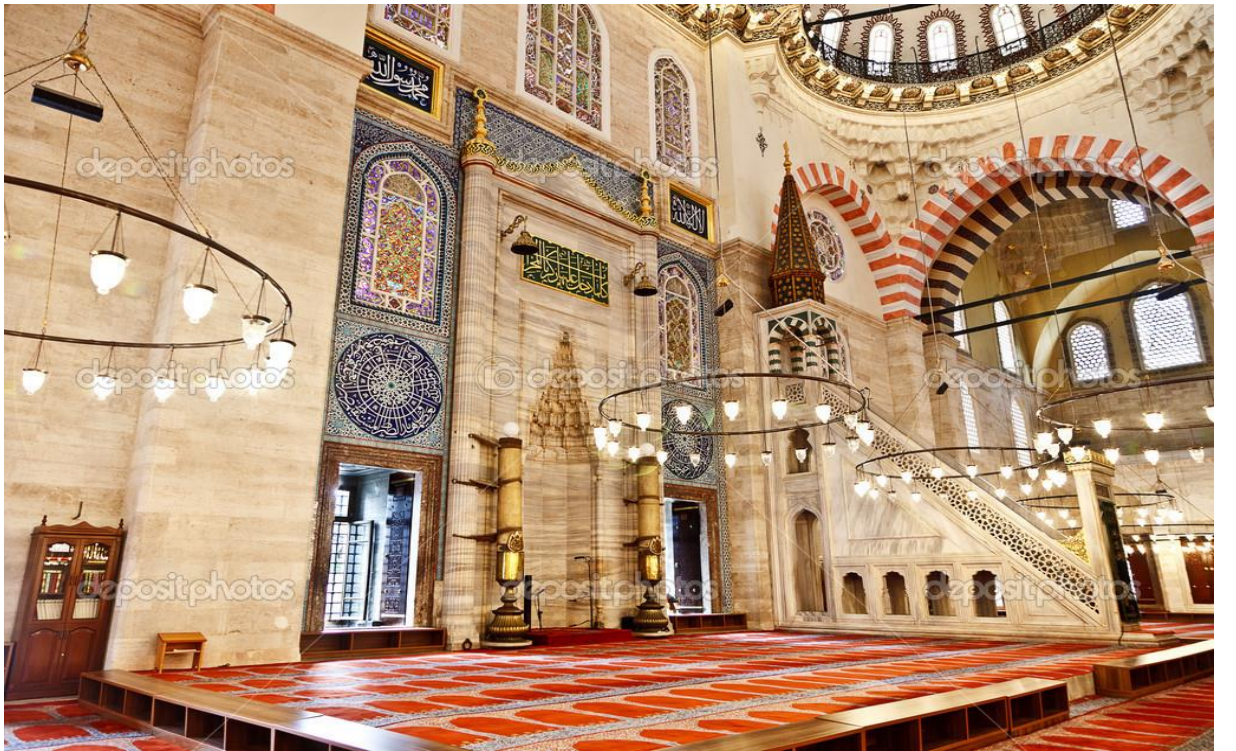

Foto No.15 Süleymaniye Camii Minberi

Foto No.16 Selimiye Camii Minberi, Edirne

Foto No.17 Sultan Ahmet Camii Minberi, Yan aynalık

Foto No.18 Eski Ömeriye Camii Minberi

Foto No.19 Eski Ömeriye Camii Minberi

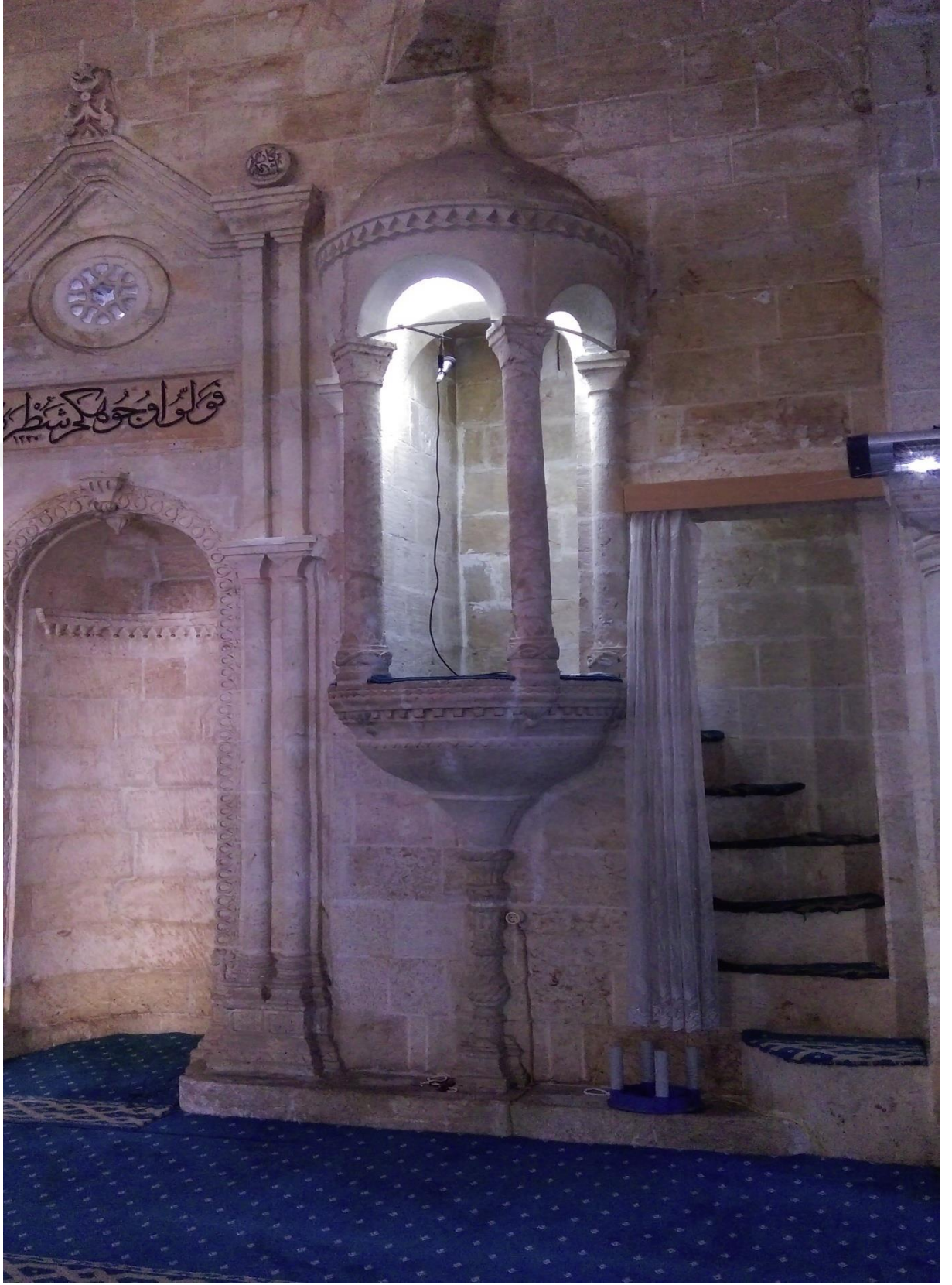

Foto No.20 Eski Ömeriye Camii Minberi

Foto No.21 Eski Ömeriye Camii Minberi

Foto No.22 Eski Ömeriye Camii Minberi sahanlık kısmı

Foto No.23 Eski Ömeriye Camii Minberi sahanlık kısmı

Foto No.24 Halil-ürrahman (Döşeme-Makam) Camii Minberi

Foto No.25 Halil-ürrahman (Döşeme-Maka) Camii Minberi

Foto No.26 Yeni Ömeriye Camii Minberi

Foto No.27 Yeni  meriye Camii K rs s 

Foto No.28 Nimetullah(Ak) Camii Minberi

Foto No.29 Nimetullah(Ak) Camii Minberi

Foto No.30 Nimetullah(Ak) Camii Minberi, Yan aynalık

Foto No.31 Nimetullah(Ak) Camii Minberi, Giriş kapısı

Foto No.32 Nimetullah (Ak) Camii Minberi, K lah

Foto No.33 Nimetullah (Ak) Camii Minberi. Klah

Foto No.34 Nimetullah (Ak) Camii Minberi, Klah

Foto No.35 Hasan Padişah Camii Minberi

Foto No.36 Hasan Padişah Camii Minber kapısı

Foto No.37 Hasan Padişah Camii Minber kapı süslemesi

Foto No.38 Hasan Padişah Camii Minber kapı süslemesi

Foto No.39 Hasan Padişah Camii Minber kapı süslemesi

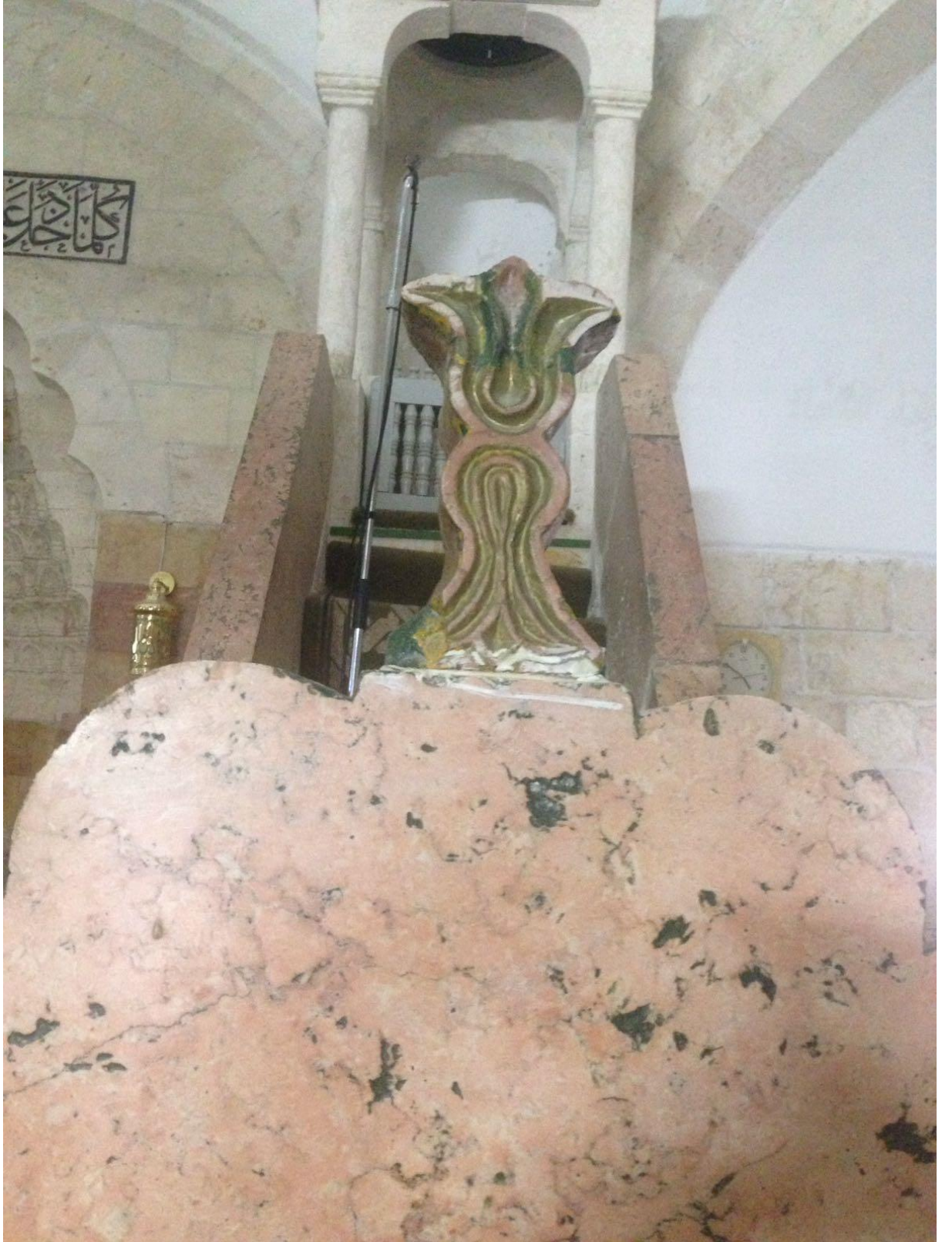

Foto No.40 Hasana Padişah Camii Minber kapı süslemesi

Foto No.41 Hasan Padişah Camii Minber yan aynalık

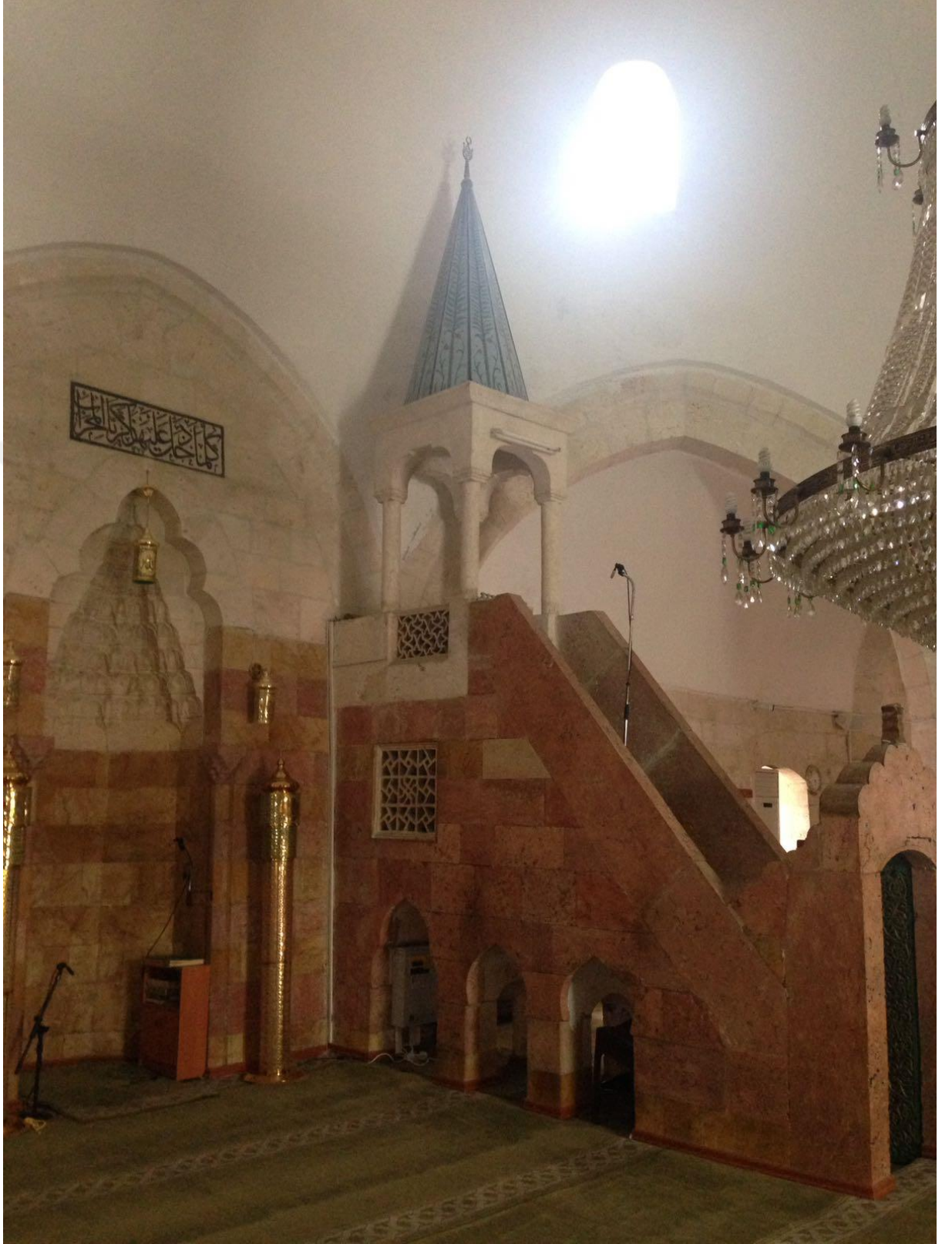

Foto No.42 Hasan Padişah Camii Minber yan aynalık

Foto No.43 Hasan Padişah Camii Minber k lahı

Foto No.44 Hacı Yadigar Camii Minberi

Foto No.45 Hacı Yadigar Camii Minberi

Foto No.46 Pazar Camii Minberi

Foto No.47 Pazar Camii Minberi

Foto No.48 Pazar Camii Minberi

Foto No.49 Pazar Camii Minberi

Foto No.50 Pazar Camii Minberi, Giriş kapı kitabesi

Foto No.51 Pazar Camii Minberi, Giriş kapı kitabesi

Foto No.52 Mevlâ-i Halîl(Dergâh) Camii Minberi

Foto No.53 Mevlâ-i Halîl(Dergâh) Camii Minberi

Foto No.54 Mevled-i Halil(Dergah) Camii Minberi

Foto No.55 Mevled-i Halil(Dergah) Camii Minberi, Sahanlık kısmı

Foto No.56 Mevled-i Halil(Dergah) Camii Minberi, Sahanlık kısmı

Foto No.57 Çakeri Camii Minberi

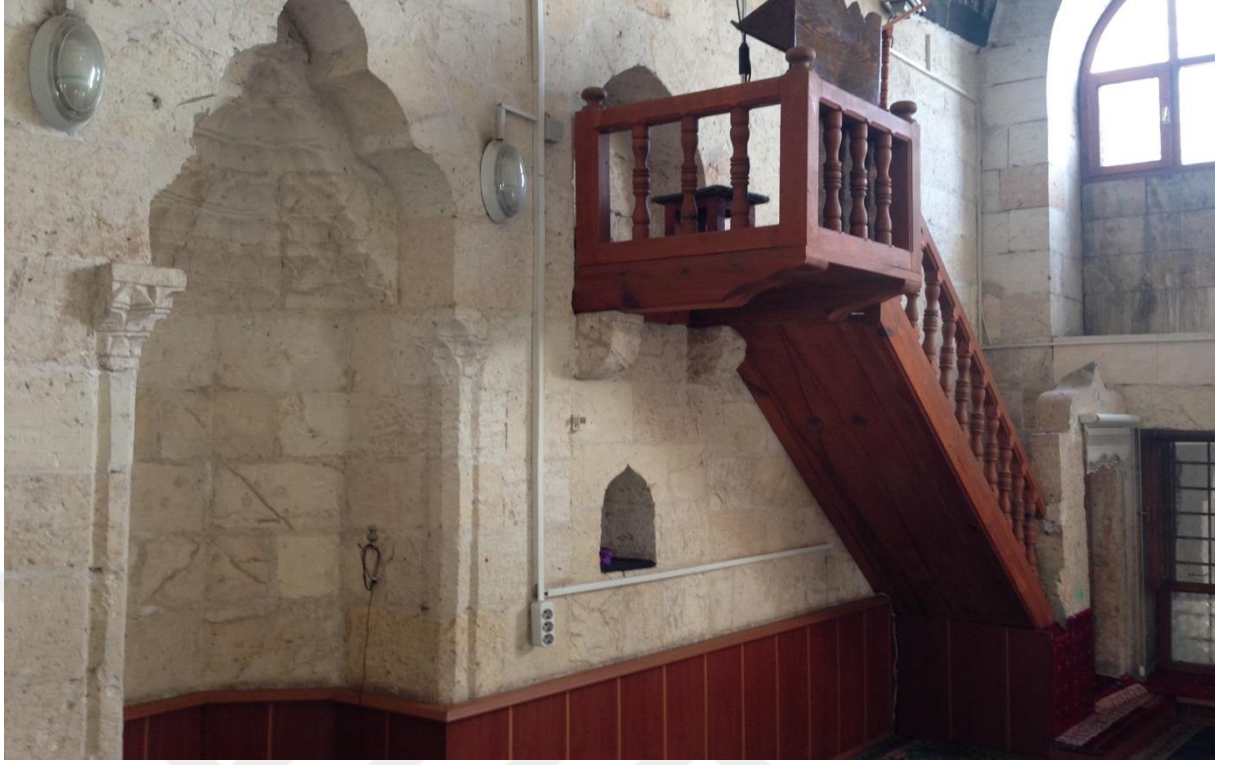

Foto No.58 Çakeri Camii Minberi

Foto No.59 Kara Musa Camii Minberi

Foto No.60 Kara Musa Camii Minberi

Foto No.61 Kara Musa Camii Minberi

Foto No.62 İmam Sekkaki Camii Minberi

Foto No.63 İmam Sekkaki Camii Minberi

Foto No.64 Dabakhane Camii Minberi

Foto No.65 Behramlar Camii Minberi

Foto No.66 Behramlar Camii Minberi

Foto No.67 Sultan Bey Camii Minberi

Foto No.68 Hekim Dede Camii Minberi

Foto No.69 Hekim Dede Camii Minberi

Foto No.70 Ulu Camii Minberi

Foto No.71 Ulu Camii Minberi

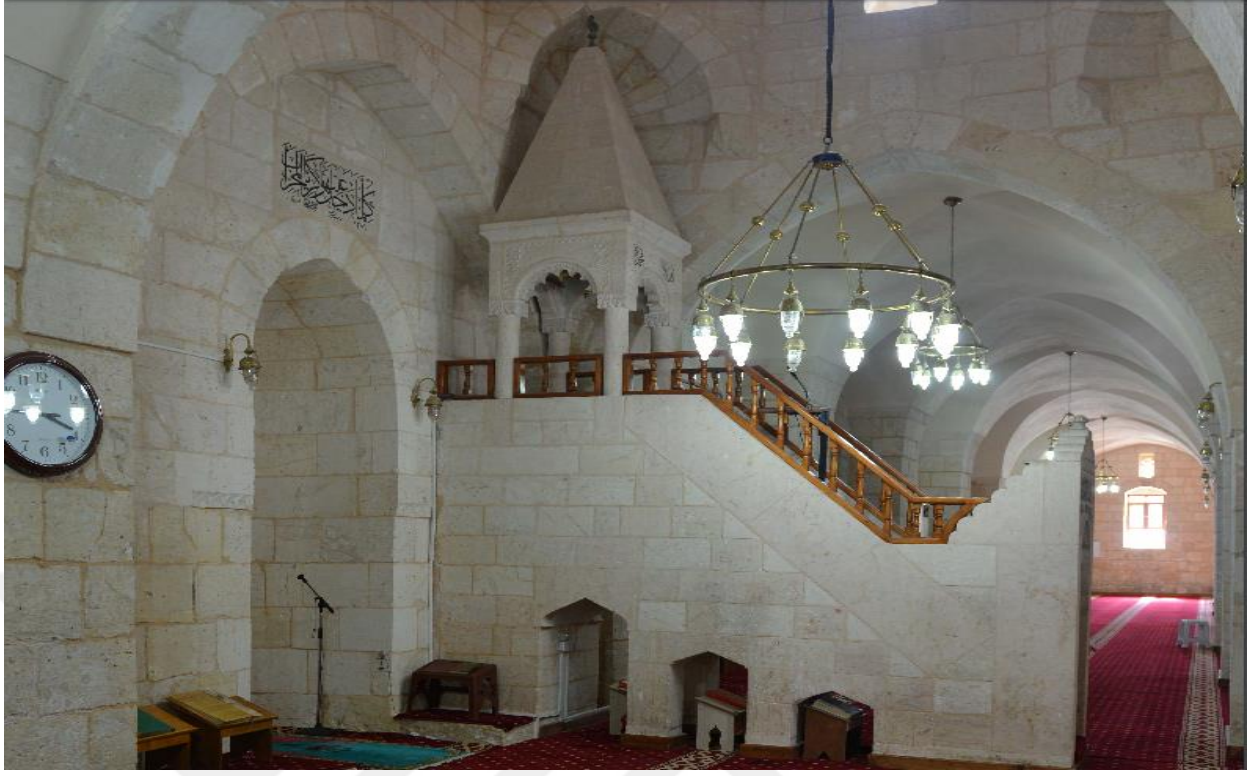

Foto No.72 Ulu Camii Minberi yan aynalık

Foto No.73 Kadıoğlu Camii Minberi

Foto No.74 Kadioğlu Camii Minberi

Foto No.75 Damat Süleyman Paşa Camii Minberi

Foto No.76 Yusuf Paşa Camii Minberi

Foto No.77 Yusuf Paşa Camii Minberi

Foto No.78 Yusuf Paşa Camii Minberi, Giriş kapısı

Foto No.79 Yusuf Paşa Camii Minberi, Giriş kapısı

Foto No.80 Yusuf Paşa Camii Minberi

Foto No.81 Narıncı Camii Minberi

Foto No.82 Hacı Lütfullah Camii Minberi

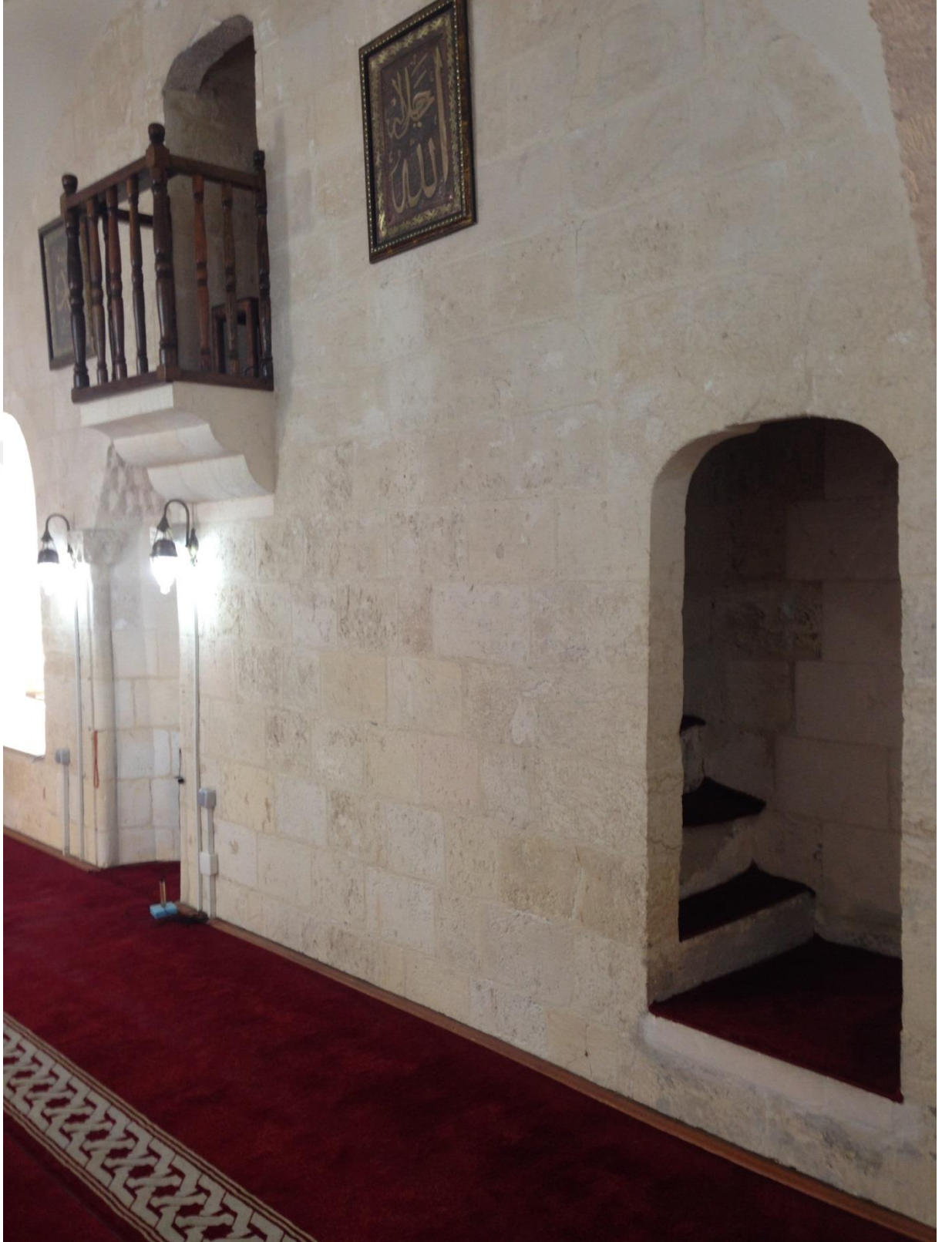

Foto No.83 Hacı Lutfullah Camii Minberi

Foto No.84 Hızanoğlu Camii Minberi

Foto No.85 Hızanoğlu Camii Minberi

Foto No.86 Hızanoğlu Camii Minberi, Sahanlık kısmı

Foto No.87 Hızanoğlu Camii Minberi, Giriş kapısı

Foto No.88 Hızanoğlu Camii Minberi, Sahanlık kısmı

Foto No.89 Hüseyin Paşa Camii Minberi

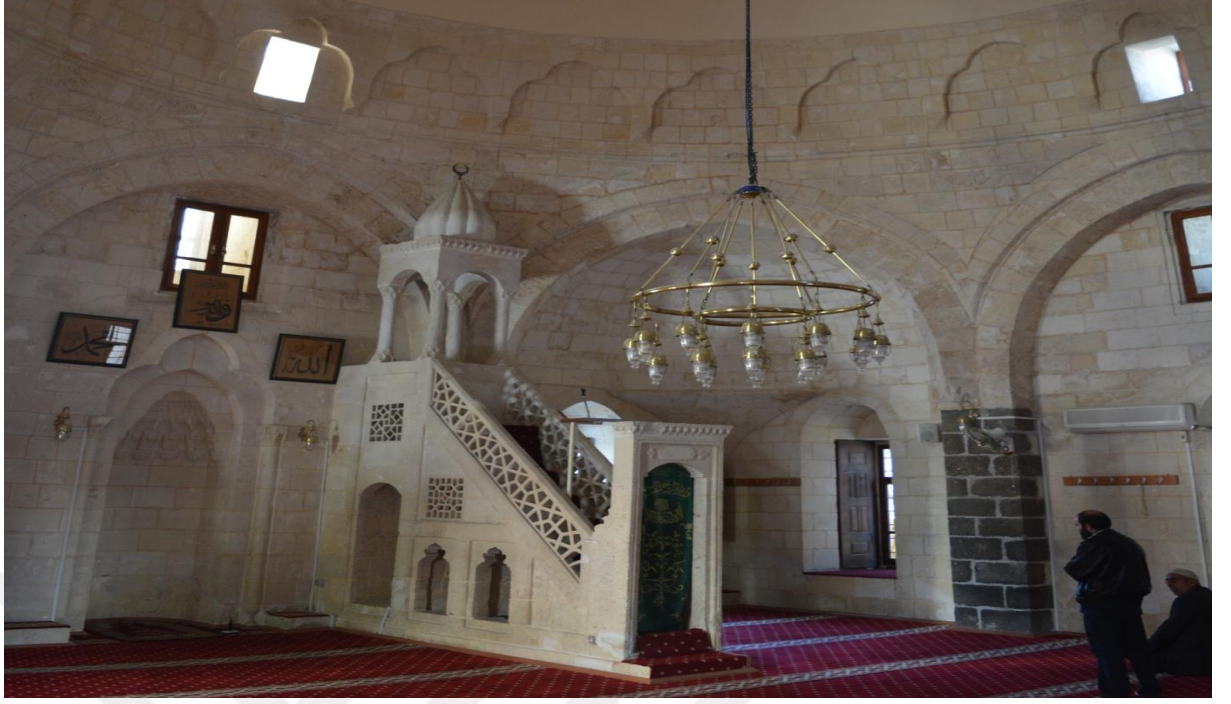

Foto No.90 Hüseyin Paşa Camii Minberi

Foto No.91 Hüseyin Paşa Camii Minberi, Giriş kapısı

Foto No.92 Hüseyin Paşa Camii Minberi

Foto No.93 Hüseyin Paşa Camii Minberi, Yan aynalık

Foto No.94 Hüseyin Paşa Camii Minberi, Yan aynalık

Foto No.95 Rızvaniye Camii Minberi

Foto No.96 Rızvaniye Camii Minberi

Foto No.97 Rızvaniye Camii Minberi

Foto No.98 Rızvaniye Camii Minberi, Girişı

Foto No.99 Rızvaniye Camii Minberi, Sahanlık kısmı

Foto No.100 Rızvaniye Camii Minberi, Sahanlık kısmı

Foto No.101 Eski Arabi Camii Minberi

Foto No.102 Eski Arabi Camii Minberi

Foto No.103 Hayrullah Camii Minberi

Foto No.104 Mevlvihane Camii Minberi

Foto No.105 Tuzeken Camii Minberi

Foto No.106 Tuzeken Camii Minberi

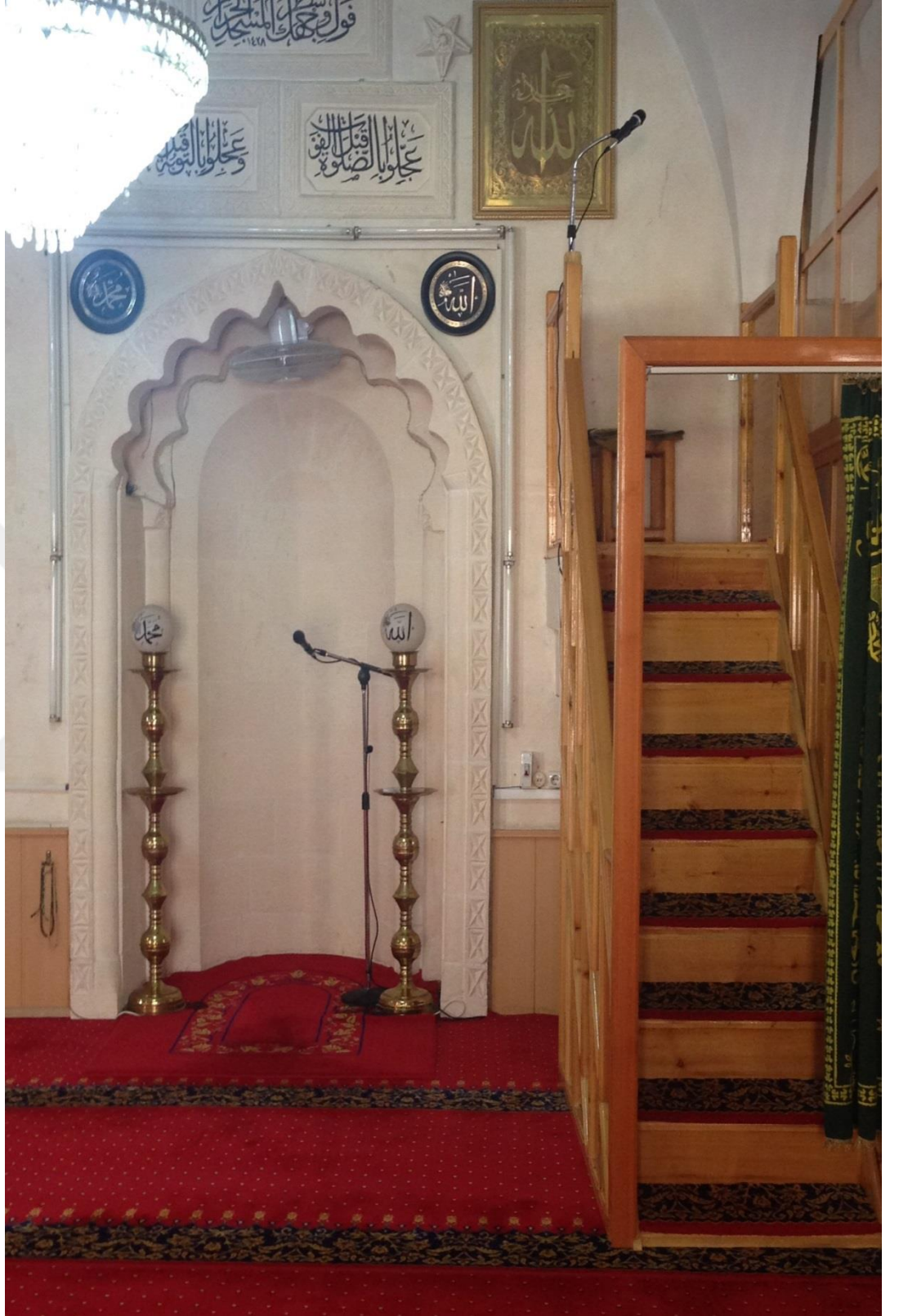

Foto No.107 Misikinler Camii Minberi

Foto No.108 Misikinler Camii Minberi yan aynalık

Foto No.109 Kutbeddin Camii Minberi

Foto No.110 Kutbeddin Camii Minberi

Foto No.111 Kutbeddin Camii Minberi

Foto No.112 Kutbeddin Camii Minberi, Sahanlık kısmı

Foto No.113 Şehbenderiye Camii Minberi

Foto No.114 Şehbenderiye Camii Minberi, Sahanlık kısmı

Ek. 3. Tablo. 1

	Yapı Adı	Yapı Tarihi	Minber Tipi	Minberin Tarihi	Malzeme	Teknik	Bugünkü Durumu
1	Ulu Camii	Bilinmiyor	Klasik	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Oyma	Özgün değil
2	Eski Ömeriye Camii	Bilinmiyor	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş	Kabartma, Oyma	Özgün
3	Halil'ür-Rahman (Döşeme)Camii	M.1212	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Maden	Oyma	Kısmen özgün
4	Yeni Ömeriye Camii	Bilinmiyor	Klasik	Bilinmiyor	Ahşap	Yok	Özgün değil
5	Nimetullah(Ak) Camii	Bilinmiyor	Klasik	Bilinmiyor	Taş, Mermer, Maden	Oyma	Özgün
6	Hasan Padişah Camii	M.1500	Klasik	Bilinmiyor	Taş, Mermer, Ahşap	Oyma, Kabartma, Ajur	Özgün
7	Hacı Yadiğar Camii	M.1514	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Yok	Özgün değil
8	Pazar Camii	Bilinmiyor	Duvar içi gömme	M.1858	Taş, Ahşap	Oyma, Ajur	Kısmen özgün

9	Mevled-i Halil(Dergah) Camii	M.1523	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Kabartma, Oyma	Özgün
10	Çakeri Camii	M.1530	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Oyma	Kısmen özgün
11	Kara Musa Camii	M.1552	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Kabartma, Oyma	Kısmen özgün
12	İmam Sekkaki Camii	Bilinmiyor	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Yok	Kısmen özgün
13	Dabakhane Camii	M.1568	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Yok	Kısmen özgün
14	Behramlar Camii	M.1585	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Yok	Kısmen özgün
15	Sultan Bey Camii	M.1587	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Yok	Kısmen özgün
16	Hekim Dede	M.1633	Klasik	Bilinmiyor	Taş	Oyma	Kısmen özgün
17	Kadıoğlu Camii	M.1694	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Yok	Kısmen özgün
18	Damat Süleyman Paşa Camii	Bilinmiyor	Klasik	Bilinmiyor	Taş, Maden	Oyma	Özgün değil

19	Yusuf Paşa Camii	M.1710	Klasik	Bilinmiyor	Taş, Maden	Oyma, Ajur	Özgün
20	Narıncı Camii	Bilinmiyor	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Oyma	Kısmen özgün
21	Hacı Lütfullah Camii	Bilinmiyor	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Oyma	Kısmen özgün
22	Hızanoğlu Camii	Bilinmiyor	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş	Oyma, Ajur	Özgün
23	Hüseyin Paşa Camii	M.1728	Klasik	Bilinmiyor	Taş, Maden	Oyma, Ajur	Özgün
24	Rızvaniye Camii	M.1736	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş	Oyma, Ajur	Kısmen özgün
25	Eski Arabi Camii	M.1743	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Yok	Kısmen özgün
26	Hayrullah Camii	Bilinmiyor	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Ahşap	Yok	Özgün değil
27	Mevlevihane Camii	Bilinmiyor	Klasik	Bilinmiyor	Ahşap	Yok	Özgün değil
28	Tuzeken Camii	Bilinmiyor	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Oyma	Kısmen özgün

29	Miskinler Camii	Bilinmiyor	Klasik	Bilinmiyor	Ahşap	Oyma	Özgün değil
30	Kutbeddin Camii	Bilinmiyor	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Maden	Oyma	Kısmen özgün
31	Şehbenderiye Camii	M.1909	Duvar içi gömme	Bilinmiyor	Taş, Ahşap	Yok	Kısmen özgün